

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

ARALIK 1989 - OCAK 1990 • SAYI 301-302 • 3000 TL

Malî Kesim GAP

Türkiye Ekonomisinde Çevrimler Nobel Ödülü ve Ekonometri

Selçuk Abaç
Teoman Akgür
Tevfik Altınok
Mustafa Aysan
Şaban Çavuşoğlu
Necati Doğru
Fatma Doğruel
İsmail Emen
Caner Ersoy
Ahmet C. Özkan
Rüşdü Saracoğlu
Selim Somçağ
Halit Soydan
Mehmet Şükrü Tekbaş
Atilla Uras

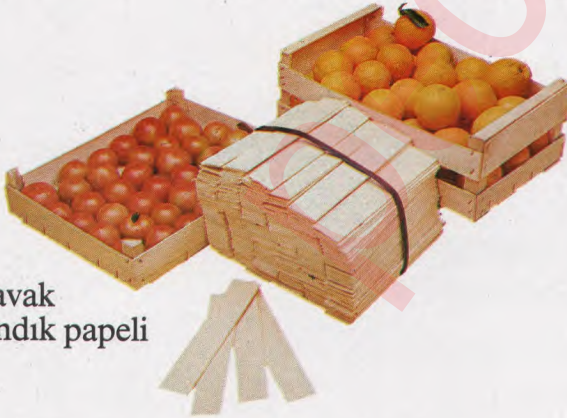
İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

Ağaç ambalaj üretiminde Türkiye'nin en gelişmiş entegre kuruluşu: **Demantaş**

Tel dikişli açılır-kapanır ağaç ambalaj sandığı

Kavak
sandık papeli

Ahşap
yükleme paleti

Demantaş, ağaç ambalaj türevleri (her türde palet, tel dikişli açılır-katlanır tipte tarımsal ve endüstriyel sandık papeli ve kontrplak) üretiminde ülkemizin uzman kuruluşudur.

SMC - Rockaway/U.S.A. Grubu'nun "leasing" ve "know-how" işbirliğiyle **Demantaş**'ın modern entegre tesislerinde, her ihtiyaca uygun, kaliteli, kullanışlı, dayanıklı ambalaj malzemesi üretilir: Büyük bir titizlikle, üstün teknolojiyle, dünya standartlarında...

Sanayiciler, İhracatçılar!
Ürünüze yakışır bir ambalaj istiyorsanız **Demantaş**'ı arayın. Size sunacağı özel imkanlar hakkında ayrıntılı bilgi isteyin.

DEMANTAŞ
demircioğlu entegre ambalaj sanayi ve ticaret a.ş.

Yoğurtçu Şükrü Sokak 49/1 Kadıköy, İstanbul
Tel: (1) 338 94 91 - 345 40 51 - 345 40 52
Teleks: 29177 hıdt tr

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
AHMET C. ÖZKAN

Sorumlu Yayın Yönetmeni:

NAİL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BERMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
ESİN KUYLULU, EROL OKUYAN, ALP ORÇUN,
TALAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,
ŞEREF ÖZGENCİL, SELÇUK SANCAR,
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ,
ZAFER TUNCA, OSMAN ULAGAY,
REŞAD UMUR, YÜKSEL ÜLKEN

Kapak:

ÖMER ÜLKENCİLER

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6

Taksim / İSTANBUL

Tel.: 150 50 34

Fax.: 150 16 42

Abone Koşulları :

Yıllık 30.000.- TL. (Öğrenci : 18.000.- TL.)

6 Aylık 15.000.- TL. (Öğrenci : 9.000.- TL.)

Yurt Dışı: Yıllık 40.000.- TL. / 6 Aylık 20.000.- TL.

Banka Hesap No.:

AKBANK Taksim Şb. (923)

T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

Basıldığı yer:

YENİLİK BASIMEVİ

Tel.: 143 55 72 - 145 32 48

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR.

İçindekiler

İÇİMİZDEN BİRİ :

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU3

İFMC ETKİNLİKLERİ :

1990'LARA GİRERKEN MALİ SEKTÖRÜN

YAPISAL DÖNÜŞÜM SORUNLARI

FAİZ POLİTİKALARI VE FİNANS DÜNYASINDA

1980-1990 DÖNEMİ :

GENEL DEĞERLENDİRME9

İNCELEME:

OECD'NİN ÇEVİRİM ÇÖZÜMLEMESİ

Teoman AKGÜR.....39

İNCELEME:

BÜYÜK ÖLÇEKLİ SULAMA PROJELERİNİN

POTANSİYELLERİ VE SORUNLARI :

GAP ÖRNEĞİ

Fatma DOĞRUEL45

İNCELEME:

EKONOMETRİ NEYİ ÖLÇER?

Selim SOMÇAĞ53

Garanti'den size...

Para taşımadan
alışveriş yapma
zevkini gönlünüzce
yaşamamız için
çağdaş seçenekler:

GarantiÇek

VISA

MasterCard

Eurocard

İÇİMİZDEN BİRİ

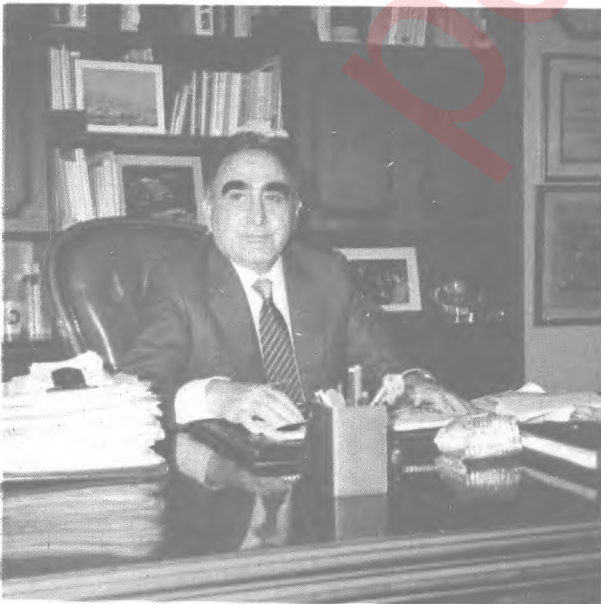
ŞABAN ÇAVUŞOĞLU «Nalburluktan Sanayiciliğe»

Bu sayımızdan başlayarak dergimizde "İçimizden Biri" başlığını taşıyan yeni bir köşe açıyoruz. Bu köşemizde, İktisat Fakülteliler camiasının seçkin üyeleriyle yapılmış söyleşiler okuyacaksınız. Bununla İktisat Fakültesi mezunları arasındaki iletişimi güçlendireceğimize, öğrenim yılları farklı dönemlere rastlamış "kuşaklar" arasındaki kopukluğu biraz olsun giderebileceğimize inanıyoruz.

Köşemizin ilk konuğu Şaban Çavuşoğlu. 1926 yılında İstanbul'da doğmuş olan Ş. Çavuşoğlu, ilk ve orta öğretimden sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden 1949 yılında mezun oldu. CBS Holding.

A. Ş. ve buna bağlı şirketlerin kurucu ortağı ve yönetim kurulları başkanı olan Çavuşoğlu, birçok dernek ve vakıta kurucu üye ve Yönetim Kurulu faal üyesi olarak görev yapmış ve yapmakta. 12 yıl süre ile İstanbul Sanayi Odasında Yönetim Kurulu üyesi, o arada başkan vekilliği ve Yönetim Kurulu başkanlığı görevlerinde bulunan Şaban Çavuşoğlu halen bu kuruluşun Meclis üyesi.

Şaban Çavuşoğlu ile İktisat Dergisi adına İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Genel Başkanı Ahmet C. Özkan konuştu.

İKTİSAT DERGİSİ - Sayın Çavuşoğlu, Fakültemizin mezunu sayılı sanayicilerimizdensiniz.

Öncelikle bize kısaca talebelik yıllarınızdan bahsedebilir misiniz?

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Efendim tabii ki, bahsetmek isterim. Önce teşekkür ederim, böyle bir röportaj serisine benimle başladığınız için.

Talebelik yıllarımı çok tatlı ve renkli geçirdiğimi maatteessüf söyleyemem; çünkü, iş hayatı içinde yorularak talebeliğimi yürüttüm. Aşağı yukarı CBS'nin kuruluşunun 1945'li yıllara, ta nalburluk zamanıma rastlaması nedeniyle, bir taraftan ticarethane, bir taraftan fakülte arasında mekik dokuyarak zamanımın geçtiğini söylemek isterim ve hatta zaman zaman hocalarımızın yaptığı derslere, seminerlere katılamama şanssızlığım da olmuştur. Fabrika gezileri olurdu, hiç unutmam, Karadeniz Ereğlisi, Zonguldak vesaire, onlardan bile mahrum kaldığımı, çok değerli tesisleri sanayici olduğtan sonra görmek imkânı bulduğumu da ifade etmek istiyorum.

O zamanki tarihlerde bildiğiniz gibi Almanya'dan göç eden Yahudi kökenli değerli profesörlerden ders aldık. Daha birçok değerli hocalarımızdan ilham almak ve köklü ekonomi ve sosyal bilimler tahsili yapmak suretiyle mutlu öğretim yılları geçirdiğimi söylemek istiyorum.

İKTİSAT DERGİSİ - Teşekkür ederim. Sanayiciliğe nalburluktan başladığınızı söyletiniz. Bu geçişle ilgili olarak da biraz bilgi verebilir misiniz? 1945 dediniz, yanlış mıyorsam. Türkiye'de daha sanayi tesislerinin başlamadığı veya başlasa bile KİT'lerle sınırlı kaldığı dönemler, özel teşebbüsün çok sınırlı olduğu bir dönem.

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Bildiğiniz gibi, Türkiye'de sanayileşme, rahmetli Başbakan Adnan Menderes zamanında Amerika'lılarla yapılan bir takım anlaşmalar neticesi Türkiye'nin artık ziraf mamullerle kendisini güçlendiremeyeceği inancından kaynaklandı. İkinci Cihan Harbini geçiren ve İkinci Cihan Harbi süresinde sanayileşip, büyük bir hamle yapamayan Türkiye'nin bu fırsatı kaçırmamasından sonra 1950'li yıllar ve onu takip eden yıllar Türkiye'de sanayileşmenin iyi bir sürece girdiği dönemdir.

Biz, o zamanlar üç birader, Balat ve Ayvansaray'da nalbur dükkânıyla işe 1945'lerde başladık. Pederden devir aldığımız bir iş hayatıydı bu; ya işi bırakacaktık veya hem tahsil hem de işle iştigal edecektik, öyle tercih ettik ikinci yolu. Yani işle tahsili yürütmeyi tercih ettik. Peder, takaüt olup ayrılmıştı kendi işinden ve sonra biz Karaköy'e geçtik. Karaköy'de boya toptancılığını, ithalatçılığını yürütürken, 1950'li yıllar geldi çattı.

Gördük ki, Menderes'in politikası doğrudan doğruya sanayii büyük gümrük duvarlarıyla himayeye almaktı ve iyi bir heyecan vardı o zamanki hükümetlerde. Sanayii mutlaka yerleştirme heyecanı ve güzel imkânlar vardı; Sanayi Kalkınma Bankası da fevkalâde iyi bir anlayışla, süper bir çalışma veriyordu, sanayii destekleme açısından ve biz karar aldık, oturduk düşündük. Dedik, boyanın ticaretini yapıyoruz, ithalatını yapıyoruz, her türlü kimyevi madde alıp satıyoruz, boyanın imalatından işe başlayalım.

Bu karar bizi, sanayicilik vasfımızın gelişmesine yöneltti ve o gün, bu gündür boya sanayiinin çok değişik, yaygın kollarında kimya sanayiinin üretimiyle meşgul olduk.

İKTİSAT DERGİSİ - Evet, 1980'ler başına kadar, ithal ikamesi ağırlıklı bir politika; ama, 1980 sonrasında sanayiide bu tip teşviklerin büyük bir kısmı kaldırıldı.

Ben şunu sormak istiyorum: 1980'e gelene kadar sanayide bir atılım dönemi oldu. Sanayi açısından 1980-90 arası 10 yılı da bir değerlendirebilir misiniz? Yani katkıları olumlu mu olmuştur bu kararların, olumsuz mu yani, o günkü politikalarla ithal ikamesi belki anlamlı idi, sonradan bunlar gerekli miydi?

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Efendim, tabii 1950 ve 80 arası buyurduğunuz gibi, ikame, sanayide ikame, ithal ikamesi politikası birtakım sol fraksiyonların sloganlarına da hedef oldu; yani, Türkiye bir yerde ambalaj sanayiine döndü, gazoz sanayiine döndü birtakım deyimlerle değerlendirildi; fakat Türkiye'nin, bilhassa özel sektörün de, devletin de fakir oluşu, büyük bir sermaye birikiminin olmayışı nedeniyle, tabii ki, çok büyük sermayenin, büyük kapitalistlerin ağır imalat sanayiine, ağır makine sanayiine büyük yatırımları gerçekleştire-

cekleri bir sanayi yapısına birden girmesi mümkün değildi.

Hem bilgi birikimi yoktu, eleman yoktu, eğitilmiş eleman birikimi yoktu, tecrübe yoktu, hem de kapital yoktu.

Bütün bunlara dönüp baktığımızda, ithal ikamesinin öncelikle seçilmesi doğru yol. Tabii, burada yapılmış hataları baştan hemen söylemek gerekirse, hâlâ içinde bulunduğumuz hata Türkiye'de bir sanayi envanteri yapılamamıştır; yani, neyin, ne zaman, ne kadar, hangi standartta yapılacağı çok güzel değerlendirilememiştir. Bunun hâlâ Türkiye'de sıkıntısını çekmekteyiz.

Bugün, Sanayi Odalarına, bir sürü kuruluşlara sorun: Türkiye'de ne, ne kadar, hangi vasıfta yapıyor, bilmek maalesef mümkün değil.

Şimdi, bu bir.

İkincisi, bu yolla, ithal ikamesi yoluyla Türkiye'de büyük bir sanayi tecrübe birikimi olmuştur. 50 ve 60'lı yıllar, yani 10-15 yıl Türkiye'de yeni kurulan sanayi sanayiciliği öğrendi, ekol oldu Türkiye'de sanayileşme, bir ekolü oldu.

O günkü hataları bu gün biz işlemeye kalksak hepimizin 10'ar kere iflâs etmesi gerekiyor. Hepimizin yüksek himaye duvarlarıyla korunması bir takım zızzakları, yani dar boğazları çok rahat manevralarla geçmiş olmamızı sağladı.

Noktalarsak, 1980'e kadar birtakım iyi kötü, düşme ve kalkmalarla Türkiye iyi sayılan bir sanayi düzeyine gelmiştir.

1980'den 90'a, günümüze kadar yapılan politika, devletin yönlendirdiği politikada bir imalat sanayii istenen seviyeye getirilememiştir.

Gene Türkiye'de ağır makine sanayii ve metalürji sanayii gibi yüksek kapital, yüksek teknik birikimi isteyen sanayi kolları devlet ağırlığından özel sektöre doğru kayamamıştır.

Oysa ki, felsefe bu hükümetin, bilhassa 10 yıllık, 80 ve 90 arasındaki; belki 6 yıllık bir iktidar bunlar ama, bu güne kadar özel sektörde, özlenen bir kişisel sanayileşme ağırlığı oluşturulamadı ve burada esas etken tabii siyasi politika ve yine hep söylüyorum; özel sektörde istenen miktar ve vasıfta kapitalin olmayışının getirdiği zorluklardır.

Bilmiyorum, değerlendirebildim mi?

İKTİSAT DERGİSİ - Evet. Sanayici olarak bu 80-90 dönemi içinde geriye dönüp baktığımız zaman bir gelişme var; dediğimiz gibi bir öğrenme süreci oldu, deneyim süreci oldu. Ondan sonra da, 80 sonrası politikalarla bir dışa açılma. Dışa açılmaya, yani ihracata ne kadar hazırды firmalarımız? Özel olarak soruyorum; 80 sonrasındaki, büyüme hızınızla önceki büyüme hızınız arasında ne gibi farklılıklar var ve bu dönemlerde ne gibi sorunlarınız oldu, atılım yapmak açısından?

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Hemen şuna cevap vereyim? Tabii ihracat da birdenbire damdan düşer gibi geldi. Yalnız, denize girmeyen insan yüzme öğrenemez.

Biz her şeyi ülke olarak, tatbikatla, yasalarla, uygulamalarla beraber öğrenerek girdik ve tabii bu yürüyüş sırasında hem öğrenme hem yürüyüş sırasında birçok hatalar yapıldı.

Bu hatalar gerek devletin yasalarının boşluklarından kaynaklandı, gerekse iş adamlarının tecrübesizliklerinden kaynaklandı; ama hatalarıyla, sevaplarıyla ülkede ihracat bir yere getirildi. Bunu bugün inkâr etmemek lâzımdır.

Dün, hayali ihracat dolayısıyla, büyümeler vardır diye tenkit ettiğimiz ihracatı değerlendirme felsefesini bu gün görüp, hayali ihracat yokken dahi ihracatın belirli noktaya oturmuş olduğunu kabul etmeliyiz.

Demek ki, Türkiye'de ihracat 11 milyar dolar, 12 milyar dolar gibi bir potansiyele reel olarak oturdu.

Şimdi, bu gerçekleri değiştirmeden, sağlığını bozmadan, ihracatı ve kompozisyonunu bozmadan kompozisyonunu ağırlıklı olarak sanayi mamulleri yapısını koruyarak daha büyük rakamlara götürebilmenin hareketini yaşamalıyız.

Şimdi, sanayide büyüme: Sanayide büyüme meselesi, takdir edersiniz ki, onun izahı çok yönlü; yani, niçin büyüyemiyor, sanayide beklenen büyüme olamadı; çünkü, yine aynı şeyleri söyleyeceğim, envanter eksikliği, bir.

İki, kitlelerin satın alma gücünde belirli büyüme olmuyor. Gayri safi hâsılada pek ufak bü-

yümeler ve yapılan sosyal dağılım, servetin sosyal dağılım dengesindeki bozukluk nedeniyle, kitlelerde satın alma gücü âdil değil.

Bu böyle olmayınca, üretim; bilhassa, tüketim malındaki üretimler istenen güçte, istenen büyüklükte olamıyor.

Şimdi, tüketim malı üreten sanayi, istenen güçte büyüyüp gelişemeyince, buna hizmet veren imalat sanayii, makine sanayii, ağır harp sanayii de istenen güçte büyüyemiyor.

Bütün bunların dışa dönüklüğüne gelince; şimdi tüketim mallarının ve belki de kısmen makine sanayiindeki üretimlerin ihracı daha rahat oluyor da; fabrika kurmak, baraj yapmak vesaire gibi büyük yatırımları dışarıya götürme hizmetlerini sınırlı imkânlarla verebiliyorsunuz. Çok korkunç rekabetler içinde boğuşan bir pazar. Nitekim başarılı olan büyük kuruluşlarımızın bu gün o pazarların bitmesi dolayısıyla geri çekildiklerini, ricat ettiklerini, onları kaybettiklerini görüyoruz.

Özetlersek, Türkiye'nin daha dışa dönük olması ve serbest pazar ekonomisini, beklenen ve istenilen sağlıklı seviyede sürdürebilmesi için çok çalışması, çok yönlü ve çok hassas dengeleri iyi bir iletişim ağı içerisinde gözetmesi gerekecektir.

İKTİSAT DERGİSİ - Teşekkür ederim. O zaman, 10'uncu yılı tamamladık, bundan sonraki; yani 90 sonrası ile ilgili olarak önerilerinizi, genel ekonomik hedeflerle ilgili öngörülerinizi öğrenebilir miyiz?

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Efendim, şimdi ifade edeyim, bir kere hepimizin üzerinde ittifakla görüş birliği içinde olduğumuz husus: Siyasî ve ekonomik istikrar olmalı.

Siyasî istikrar, tabii ki, hassas olan bir paranın, sermayenin pazardan kaçmaması için önemli bir prensip, bunu arıyoruz. Uzun vadede bu devam etmeli, olmalı.

İkincisi, ekonomik istikrar: İkiide bir bozulmayan, ikide bir değişmeyen, uzun vadeli ve sağlıklı kalan siyasî, ekonomik yasaların, kararların sürmesi lâzım.

Üç sanayiinin çok bilinçli olaylara bakabilecek bir performansa getirilmesi lâzım. Sanayii yöne-

tenlerin bu gün iyi bir kadrosu vardır genellikle Türkiye'de, fakat yeterli değildir.

Gerek profesyonel kadrolar ve gerekse aile şirketlerindeki yöneticiler meselelere çok uzun vadeli, çok bilinçli bakabilecek bir performansla getirilmeli.

Dördüncü önemli konu, sermayenin seyyaliyeti; yani bir yerde artık şirketlerin, aile şirketlerinin dışında kabuklarını patlatarak, çok ortaklı şirketler, sermaye şirketleri hâline, yapısına dönüşümleri ilkesini ifade etmek istiyorum uzun vadede. Tabii ki standartlar çok önemli bir konu, çok derin. Gerek tüketiciyi koruma ve gerekse ihracatta dünya pazarlarıyla rekabetini sağlayabilmesi açısından, dünya standartlarına uyum sağlayacak mamuller üretebilmesi lâzım ve bunun için de, önce TSE'nin ve ona bağlı diğer kuruluşların bu standartları çok daha kaliteli, çok daha enternasyonal plâformda yer bulabilecek vasıflara getirecek standartları yasalaştırması lâzım.

Bu çerçeve yeterli oldu mu?..

İKTİSAT DERGİSİ - Teşekkür ederim. Bir şey daha sormak istiyorum: Dün meselâ gazetelerde vardı; Bursa'daki hava kirliliği sorunu. Sanayileşmeyle beraber, zaten kaynakları kıt olan sanayi alt yapı yatırımlarına; özellikle, arıtma tesisleri olsun çevre sağlığı açısından gerekli öteki yatırımlar olsun gerekli kaynakları ayırmadığı gözüküyor ki, bu dünyada da sorun, sadece Türkiye'nin problemi değil.

Örneğin, sizin tesislerinizde duman çıkartan, gözle görülebilen kirlilik söz konusu, bazı kimyevi fabrikalarda bilhassa görülme-yen; hem denize hem de gaz olarak görülme-yen atıklar söz konusu ve bunlar esasında gerçekten ciddi sağlığı tehdit ediyor.

Sizin bu konudaki duyarlılığınız nedir? Yani Türkiye'nin 2027'ler, 2030'lu yıllarda kurak bir ülke çöl haline gelmiş bir ülke olacağı hipotezi falan da söyleniyor.

Bir sanayici olarak neler yapılabilir, sıradan insanlar neler yapabilir; toplum olarak bu konudaki duyarlılığımızın ne şekilde gelişmesi gerekir?

Biraz da bu konuda konuşur musunuz?

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Tabii arz edeyim. Efendim, bir kere konu Türkiye'de çok geçerli; yani, bu konu gönül arzu ederdi ki, sanayileşme adımlarının atıldığı yıllarda yani, 1950'li yıllarda keşke ele alınabilseydi.

Ancak, bu 1985'ten itibaren Türkiye'de sorun olmaya başladı. Demek ki, 35 yıllık bir gecikme var.

Bunu niçin söylüyorum? Burada gene üç tane etken var.

Bir, temelde kültür eksikliği var; yani, Türkiye'de bir kültür eksikliğinin meselelere ciddi bakmayışının getirdiği rahatlık var. Sorun bunun için ertelenmiş.

İkincisi, iş adamı, sanayici, küçük kapitallerle ve küçük bilgilerle işe başlıyor, onun için önce kapitalini, hemen kendine menfaat getirecek, verimli kılacak, işe yatırıyor. Bunu sanki ölü bir yatırım gibi görüyor, değersiz bir yatırım gibi görüyor.

Üçüncü ve çok önemli unsur, yatırımların ciddi takip edilemeyişi ve ciddi ağırlıkta sanayiciyi rahatsız etme anlayışından kaynaklanıyor idi.

Şimdi ise mesele değişti. Bir kere, Türkiye'de bir kamuoyu oluştu sağlık ve çevre sorunu meselesinde ve çok sevindirici olay, ilk okul talebelerine kadar meselenin indirilmesi fevkalade sevindirici bir olay.

Gene eksik taraf eğitim, Türkiye'de bu konuda bir eğitim eksikliği var. Tabii, bu devletin kaynaklarını bu yönde güçlü seferber edememesinden doğuyor.

Sanayi ise, bugün daha sıkı bir takip altına alınmıştır. Her bölgenin kaymakamları, belediyesi bu işte ciddi ve yakın bir bilgi içinde olmaktadır ve süregelmektedir. Sanayi de bu konuya sıcak bakmakta. Benim bizzat yaşadığım ve gördüğüm, dört-beş yılda bu konuda çevre sağlığını temin edici çok güzel altyapılara doğru gitmektedir, sanayici; ama, bugün için yeterlidir demek zor ve nitekim büyük KİT'lerin büyük kuruluşlarında dahi henüz ciddi bir şekilde ele alınmış değil.

İzmit Körfezinin acı hâline dönüp batığımız zaman, bunun etrafında bulunan, kurulan KİT'lerin çok dev, devasa tesislerinin hala arıtma tesisinin,

alt yapı, sağlık bakımından çevre bakımı ve sağlığı bakımından, alt yapılarının yetersizliğini maate-essüf görmekteyiz.

İKTİSAT DERGİSİ - Evet, örneğin işte, Marmara Denizi ki, Marmara Denizinin her hâlde birkaç sene içerisinde hiç girilecek hâli kalmayacağı söylenebilir.

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Bu hepimizin bir görevi, bir kibrit çöpünü bile, bir kâğıdı bile sağa sola atmamanın titizliği içinde olmamız lâzım.

İKTİSAT DERGİSİ - Bir şey daha var; biraz konuyu değiştirmek istiyorum.

Dünyada çeşitli entegrasyonlar söz konusu, bu gün Avrupa Topluluğunda 92'de yapılacak birleşme, Kuzey Amerika'da böyle bir birleşme adımları var ve Doğu Avrupa'da çok hızlı bir değişim yaşıyor.

Bu değişen çerçeve içinde, dünya içinde Türkiye'nin yeri ne olur?

Bu konularla ilgili ne düşünüyorsunuz?

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Efendim şimdi, Avrupa Topluluğunda Türkiye gerekli adımı attı. Tabii bu kabul olur olmaz yahut gecikir o ayrı sorun; ama, demek ki, Türkiye bugün Avrupa Topluluğuna entegre olma kararını verdi.

Gerek devlet olarak bu karar alındı, sanayi de bu kararın artık geri dönüşü olmayacağı inancı içinde ve kendisini yarın esecek serbest rekabet fırtınalarına karşı göğüs gerecek bir şekilde organize etmek zorunluluğu içinde kendini görmektedir.

Hemen şunu söyeyeyim: 1992'de tek pazar kendi içlerinde dahi tartışılan bir konu ve utanç duvarının bile patlatılarak Batı Avrupa'ya doğru Doğu Blokunun akışı dengeleri bozdu.

92 belki 95'lere kayacak, belki, bilmiyoruz, 2 000'lere kayacak.

Şimdi, burada bir sürpriz var. Bu sürprizi bu gün bizim değerlendirmemiz fevkalâde hassas, nazik ve erken; şahsi kanaatim odur ki Doğu Blokunun yapısında komünizmden kaçışlar; tabii ki, bu çok enteresan, iletişimin getirdiği bir birikim. Dünyada o kadar iletişim hızlandı ki, insanların birbirinden farklı yaşamı, insanları öyle rahatsız etmeye başladı ki, dünya nimetlerinden herkes eşit istifade edebilmenin arayışı içinde idi. Komünizm-

de bunu bulamadılar. Bulamayınca, Batı'da, serbest bölgelerde sanki daha adil dağılım varmış gibi bir rahatsızlık doğdu, Doğu Blokunda. Bir de hürriyet tabii, insanların özlem duydukları konu, diledikleri gibi hür yaşayabilmek; tabii, bu gene yasaların veridiği sınırlar içinde; ama, batı esprisindeki yasaların veridiği sınırlar içinde, bu arayış da insanları bir yerde mutluluğa itişin verdiği bir kütle reaksiyonu bu günkü neticeyi doğurdu.

Tabii Türkiye bundan nasıl nasibini alacaktır? Sanayi bu konuya nasıl bakmaktadır? Arz ettiğim gibi, Avrupa Topluluğu konusu zaten bizi bir dengelemeye doğru götürdü.

Diğer Doğu Bloku meselesini zamanla tartışarak bir yere varacağız, görüşümüzü noktalayacağız diye düşünüyorum.

İKTİSAT DERGİSİ - Evet. Son bir soru soracağım size.

İş saatleriniz dışında boş zamanlarınız demiyorum, ne gibi hobileriniz var, neler yapıyorsunuz yani?

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Arz edeyim, üç tane hobim var.

Bir, tenis oynarım, devamlı, aşağı-yukarı son 10 senedir devamlı tenis oynuyorum.

İkincisi, vakıf çalışmalarım var. Genelde hayır ve üniversite gençlerine yardım etme yapısındaki vakıflarda müteveli heyetlerinde görevliyim.

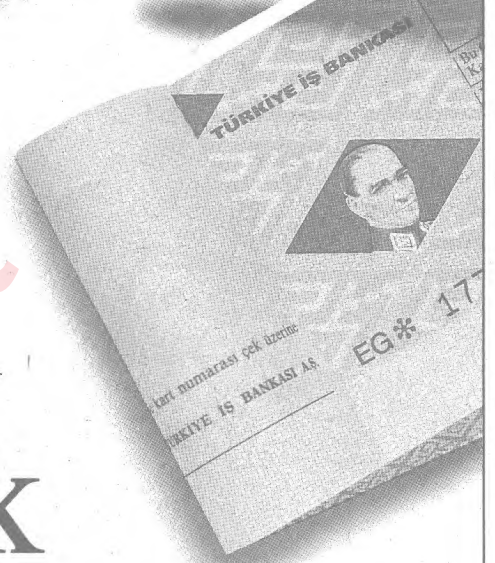
Üçüncüsü, çok kitap okurum. İyi bir aile babası olduğumu zannederim.

İKTİSAT DERGİSİ - Ne kitaplar okursunuz?

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Çeşitli, her çeşit, genelde meslekî kitaplarımı kendimi yenilemek için tabii, ekonomi ve politikaya ait kitapları ağırlıklı olarak okurum ki, kendimi devamlı yeni tutayım, sıcak tutayım ve diğeri de kendimi dinlendirecek polisiye romanlar dahil hepsini okurum.

İKTİSAT DERGİSİ - Peki, teşekkür ederim.

ŞABAN ÇAVUŞOĞLU - Ben teşekkür ederim.

Mavi Çek

Türkiye'nin her yerinde, her türlü alışverişte, ödemede para yerine geçerli çek.

Çağdaş para...

TÜRKİYE İŞ BANKASI

İFMC ETKİNLİKLERİ

1990'lara Girerken Malî Sektörün Yapısal Dönüşüm Sorunları

Faiz Politikaları ve Finans Dünyasında 1980-1990 Dönemi: Genel Değerlendirme

Sunuş : Ahmet C. ÖZKAN

Açılış : Rüştü SARACOĞLU

Oturum Başkanı : Selçuk ABAÇ

Panelistler : İsmail EMEN

Halit SOYDAN

Mehmet Şükrü TEKBAŞ

Atilla URAS

Tartışmacılar : Tevfik ALTINOK

Mustafa AYSAN

Necati DOĞRU

Caner ERSOY

PANEL

AHMET C. ÖZKAN - Değerli konuklar, hoş geldiniz. Türk ekonomisini, 1990 yılına girerken, "Malî Sektörün Yapısal Dönüm Sorunları" üst başlığıyla irdelleyeceğiz.

Değerli konuklar, bu paneli organize ederken, öncelikle Merkez Bankası Başkanı Sayın Rüştü Saraçoğlu'nun, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı Sayın Namık Kemal Kılıç'ın, Sermaye Piyasası Ku-

rule Başkanı Sayın Mehmet Şükrü Tekbaş'ın bu toplantıya katılmalarının zorunluluğuna inanıyor-duk ve çabalarımızı bu konuda yoğunlaştırdık, başarılı da olduk.

Malî piyasaların ve kamu otoritesinin seçkin temsilcilerinin katılımıyla, bu toplantının gerek başlangıç, gerekse sonuçları itibarıyla; yılın ilginç iddialı toplantılarından biri olacağını şimdiden söyleyebiliriz.

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetince 1 Aralık 1989 günü İstanbul Sheraton Otelinde düzenlenen iki bölümlü tartışmalı toplantının birinci bölümünün tutanakları. Toplantının "Yeniden Yapılanma ve Uluslararası Finans Sistemi ile Bütünleşme" konusuna ayrılan ikinci bölümünde yapılan konuşmaları gelecek sayımızda yayımlayacağız.

Ülkemizde, 1980-1990 dönemi, belki de ilk kez liberalizmin ve serbest piyasa ekonomisi felsefesinin en çok tartışıldığı, en fazla uygulama şansı bulunduğu ve doğrusu en popüler olduğu dönem olarak hafızalarımıza geçti.

Liberalizmin erdemine inanan çok sayıda kişi ve yönetici; siyaset adamı, ekonominin idaresinde görev aldı. Bir ekip gitti, yeni bir ekip geldi. Hâlâ bu geliş gidişler devam ediyor; ama bu arada aynı felsefeye inanan insanların bile bu uygulamada ne kadar birbirleriyle çatıştığını, ihtilafa düştüklerini şahit olduk.

Buna karşın, gerçekten serbest piyasa ekonomisinin gereklerini yerine getiren liberal ekonomiye geçiş çabalarının yükünü sırtlayan bir kesim aranıyorsa, buna finans sektörü örnek gösterilebilir. Sektör için ne ise, en fazla bankacılık kesimi demek doğru olur.

Son iki üç yılda görüldüğü gibi, bankacılık sektörü, Merkez Bankasının piyasaları liberalleştirme girişimlerine her şeye rağmen, uyum gösterme çabası içinde görülüyor. Herhalde Merkez Bankası da, bankaların bu adaptasyon yeteneklerine güveniyor olmalı ki, bankacılık sistemini, uluslararası malî piyasaların gereklerine uygun olarak liberalleştirme girişimlerini hızla sürdürüyor.

Son 10 yılın belki de en hızlı değişen ve gelişen kesimi olarak bankacılık; dış ticaret alanındaki patlama nedeniyle, sistemdeki gelenekselleşmiş hizmet anlayışlarını terk etmek zorunda kaldı. Yabancı bankaların Türkiye'ye yönelik ilgilerinin artmasına neden olan dış ticaretteki gelişmeler, Bankacılığımızda, çağdaş hizmet tekniklerini getirdi. İnsan gücü kaynakları açısından da, hızlı bir değişim sürecine girdi.

Bugün hâlâ bankalar, finans sektörünün temel itici gücü olmaya devam ediyor. Ekonominin böylesine çetrefilleşen ve ihtiyaçları artan görünümü karşısında, sermaye piyasasının oluşmasına ve geliştirilmesine çalışılıyor.

Sermaye piyasaları, bugün gerek kavramsal, gerek kurumsal olarak belli bir gelişme çizgisine girmiştir. Artık sözü burada daha fazla uzatmak istemiyorum. Çünkü, panel içinde yer alan konuşmacıların konuyu bütünüyle en iyi şekilde ele alacaklarına inanıyorum.

Buradan ayrılırken, hepimizin kafalarında yeni sorunlar ve çözümler olması dileğiyle, tekrar hepinize saygılarımı sunuyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN - Teşekkür ederiz Sayın Ahmet Özkan.

Efendim, açılış konuşmasını yapmak üzere Merkez Bankası Başkanımız, Sayın Rüşdü Saracoğlu'nu davet ediyorum; buyurun Sayın Saracoğlu.

RÜŞDÜ SARACOĞLU (Merkez Bankası Başkanı)

- Sayın Başkan, değerli konuklar, aziz meslekdaşlarım; her şeyden önce, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine, bana, bu seçkin topluluğa hitap etme imkânını verdikleri için teşekkür etmek isterim.

Daha önce sohbet sırasında konuşuyorduk, Merkez Bankacılığıyla ilgili Sayın Yavuz Canevi'den çok şey öğrendim. Yavuz beyin bana öğrettiği şeylerden biri de şuydu: Bir gün kendisi bir konuşma yapıyordu. Konuşma, baktım, kendisine verilen konuyla fazla alakalı değil. Üstad dedim, nasıl böyle yaptın? Dedi ki "Bak Rüşdücüğüm, şunu öğren: Merkez Bankası Başkanı kendi istediği konuda konuşur" dedi. Ben de bu *tradition*'u devam ettirerek, bugün, esas itibarıyla sizlere iki konuda kısaca görüşlerimi bildirmek istiyorum. Bunlar, konuyla sanyorum yakından veya uzaktan alakalı sayılabilirler, panel konusuyla. Bir tanesi faizler, öbürü de kurlar.

Sanyorum 1980-1990 dönemi, esas itibarıyla faizler ve kurlarda, temelinde bir serbesti arayışının çabalarıyla geçmiştir. Faizlere bakacak olursak, faizlerde serbesti çeşitli dönemlerde denenmiş, zaman zaman kısa süreli başarılı sonuçlar vermiş, ondan sonra ortaya çıkan birtakım sıkıntılar dolayısıyla, serbestinden bir anlamda geri adım atılmıştır.

En son olarak; geçtiğimiz sene, ekim ayında, mevduat faizleri serbest bırakılmıştır. Bu serbest bırakılma sonucunda, sanyorum bankacılarımız çok da iyi bir performans vermişlerdir. Özellikle bankaların, bir gün içinde anlamsız bir şekilde birbirleriyle yarışa girerek, mevduat faizlerini, bir yıllık mevduat faizini yüzde 85'lere kadar tırmandır-

maları sonucu, bu yıl, hepinizin de gayet iyi bildiği gibi, bankalarımız, kârlılık yönünden oldukça sıkıntılı bir yıl geçirmişlerdir ve geçirmektedirler.

Diğer taraftan, her şeye rağmen ve bu yüksek maliyeterağmen, sanırım bugün artık serbest faiz sistemi nispeten oturmuştur. Serbest faizler bankalarımız, Merkez Bankasına faizleri indirme ve çıkarma için müracaat etmektedirler.

Bankamız da tamamen tarafsız olarak bu müracaatları değerlendirip, olumlu yanıt vermektedir. Arkadaşlarımız, zaman zaman bankalara, faizlerin düşünülen seviyeye neden getirileceğini sorup, konuyu bir miktar tartıştıklarında, bankalarımız, hakikatlerin ışığını görerek, zaman zaman düşündükleri faiz değişikliklerinden vazgeçmişlerdir.

Esas itibariyle, Merkez Bankası, geçtiğimiz yıl içinde, faiz değişikliklerine zaman zaman müdahale etmiştir. Fakat bugün sizi temin ederim ki, bu müdahaleler tamamen asgarî bir seviyeye inmiştir. Bankacılarımız, faizleri kendi düşündükleri, kârlılıkları ve diğer kredi verebilme gibi faktörleri göz önüne alarak, kendileri serbestçe belirlemektedirler. Banka olarak, biz - Merkez Bankası olarak herhangi bir müdahalede bulunmamaktayız.

Ancak, şunu hemen vurgulamak isterim: Mevduat faizlerinin serbestçe bankalar tarafından belirlenmesi, bankacılara daha önceden alışmış olduklarının ötesinde, bir kamu sorumluluğu yüklemiştir. Çünkü, mevduat faizlerini, sadece kârlılık düşünüldükçe, aşırı derecede bir indirime tutmak, bu aşırı derecede tabii sonuçları karşısında bankacılık sektörünü ve banka yöneticilerini sorumlu bir duruma getirmiştir ve sanırım, sektörümüz de bunun bilinci içindedir.

Bugün faizlerde gördüğüm kadarıyla temel sıkıntı; mevduat faizleriyle kredi faizleri arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

Bu farka baktığımız zaman, bu farkın kaynakları arasında kamu otoritelerinin getirdiği -bankalar üzerine- birtakım yükümlülüklerin çok büyük bir rolü olduğu sanırım inkâr edilemez.

Memleketimizde mevduat munzam karşılığı oranları yüksektir. Memleketimizde disponibiliteler oranları yüksektir. Bütün bunlardan sonra, ban-

kaların zaten topladıkları mevduatları plase edebilecekleri kaynak miktarı, oldukça düşük kalmaktadır.

Bunun üzerine, bankalarımız kredi verdikleri zaman, kredi faizleri üzerinde önemli bazı ek külfetler mevcuttur; Banka Sigorta Muameleleri Vergisi; Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu kesintileri gibi.

Sanıyorum, bugün ülkemizdeki faiz oranları ve faiz politikasını daha rasyonel hale getirmek için, iki yönlü bir çaba içine girmekteyiz. Birincisi, mevduat faizleri ile kredi faizleri arasındaki farkı azaltma yönünde gerekli tedbirlerin kademeli bir şekilde, istikrarlı bir şekilde ve ileriye dönük olarak yanlış beklentiler yaratmayacak bir şekilde, indirmemiz lazımdır; yani, mevduat munzam karşılıklarının zaman içinde inmesi gerekir. Disponibiliteler oranının zaman içinde inmesi gerekir.

Ancak, zaman içinde mevduat munzam karşılıkları ve disponibiliteler oranları azaltılırken, bunun gerek piyasadaki likitideyi aşırı derecede artırıcı yönde gerekirse olmaması sağlanmalı, aynı zamanda da Hazinesinin borçlanma -iç borçlanma- imkânları hiçbir şekilde tehlikeye sokulmamalıdır.

Buna ilaveten, sanıyorum zaman içinde Banka Sigorta Muameleleri Vergisi azaltılmalı, ve sıfırlanmalı, aynı şekilde Kaynak Kullanımını Destekleme Fonuna yapılan kesintiler de zaman içinde tediten sıfırlanmalıdır.

Faizlere dönük olarak, 1990 yılında Merkez Bankasının esas uğraşısı bu sahada olacaktır.

Mevduat faizleri ile kredi faizleri arasındaki farkın azaltılmasını sağlayıcı yönde alınabilecek tedbirlerdir.

İkinci olarak da arzulanan: Gayet tabiidir ki, mevduat faizlerinin aşağıya inmesi, buradan gelecek düşüşün de kredi faizleni yansıtılmasıdır.

Ancak, burada bir noktayı belirtmek isterim. Mevduat faizlerini, enflasyonun çok altına indirmek, sanırım sakıncalı olabilir. Arzulanan kendisi benim çok iyi arkadaşım olan Batılı bir Merkez Bankası Başkanının sözleriyle çok güzel anlatılıyor, onun sözlerini sizlere söylemek istiyorum: "Düşük faiz oranları, fiyat istikrarını hedefleyen bir politikanın ürünü, herkesce kabul edilen bir başarının simgesi olmalıdır."

Bu noktada müsaade ederseniz, biraz da kurlardan bahsetmek istiyorum. Kurlarla ilgili entere-san bazı gözlemlerimi sizlere aktaracağım. Bunların bir kısmı, fazla bilinen hususlar değil. Yalnız, müsaade ederseniz, biraz daha hem kendimi, hem sizleri rahatlatmak bakımından şunu söylemek istiyorum: Aramızda hiç zaman zaman geçmiş ocak ayının, şubat ayının gazetelerini okuyan var mı? Ben geçenlerde yaptım bunu. Ocak, şubat, mart ayının gazetelerini getirttim, gazetelere baktım. Gazetelerde bazı kişilerin 1989 yılı kurlarıyla ilgili tahminleri var, "400" lira diyor.

Aşağı yukarı 20 gün kadar önce, aynı kişilerin 1990 yılı ile ilgili kur tahminleri çıktı, aşağı yukarı aynı, "4.000 lira" diyorlar. Bu gösteriyor ki, hiç olmazsa kur tahmininde ülkemizde istikrar sağlanmıştır.

Şimdi, bu sene hepimizin de gayet iyi gördüğü gibi, enflasyona rağmen, Türk Lirası enflasyon oranında değer kaybetmemiştir. Neden kabetmemiştir? Bu konuda çok kimse, "Merkez Bankası müdahale ediyor, kurların yükselmesini önüyor" diyor. Acaba bu doğru mudur? Merkez Bankası, hakikaten piyasalara... Geçen sene ekim ayında ettik piyasalara: 14 ekim günü müdahale ettik. Fakat, Merkez Bankası bu sene piyasalara müdahale ederek, kurların yükselmesini önlemiş midir?

Önce şunu belirtiyim: Merkez Bankası, döviz piyasasında bir taraftır. Merkez Bankaları, dünyanın her yerinde, gerekli gördüklerinde piyasaya müdahale ederler; yani, benim kanaatimce Merkez Bankası kurların yükselmesini önlemek için, müdahale etmesi gayet normal bir Merkez Bankası fonksiyonudur.

Onun ötesinde şunu belirtmek istiyorum: Biz, 1989 yılında böyle bir müdahalede bulunmadık. Aksine, Merkez Bankası döviz taleb yarattı, büyük ölçüde talep yarattı ve yarattığı bu talep dolaşısıyla piyasaya oneli ölçüde likidite çıkarttı.

Piyasaya ne kadar likidite çıkarttı? Müsaade ederseniz, size bazı rakamlar vermek istiyorum. Hafızama güvenmediğim için, tablolara bakmak zorundayım, beni mazur görün.

Efendim, yıl başından, 1989 yılı içinde; yıl başından eylül sonuna kadarki dönem önce vermek istiyorum. Merkez Bankası, 4 trilyon 633 milyar para yarattı. Benim bu konuştuğum para, Merkez

Bankası parası. Merkez Bankası parasının içinde neler var? Merkez Bankası parasının içinde emisyon var; Merkez Bankası parasının içinde bankaların zorunlu karşılıkları var; Merkez Bankası parasının içinde bankaların serbest imkânları var; fonların bakiyeleri var; banka dışı kesimin mevduatı var; kamunun mevduatı var ve Merkez Bankasının açık piyasa işlemlerinden şayet varsa borçları var.

Bu, Merkez Bankasının bir anlamda, bilançosunun aşağı yukarı -kabaca- toplam Türk Lirası yükümlülükleri oluyor.

Söylediğim gibi, yılbaşından eylül sonuna kadar Merkez Bankası 4 trilyon 633 milyar Merkez Bankası parası yaratmıştır. bu paranın, 4 trilyon 452 milyar lirası döviz satın almak için yaratılmış. 181 milyar lirası, net iç varlıklardaki artıştan kaynaklanıyor.

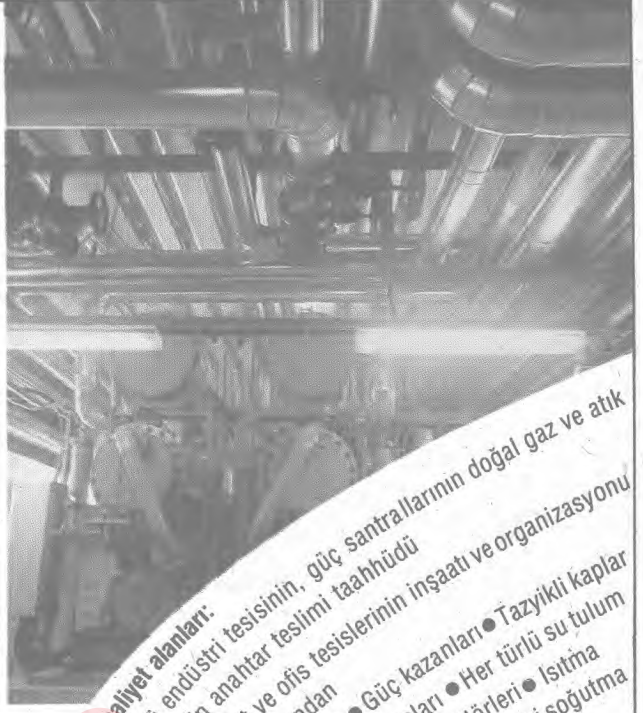
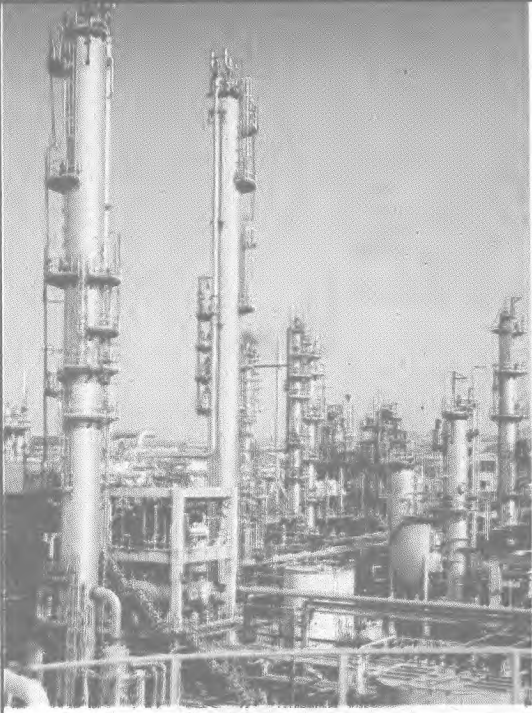
Ancak, burada önemli olan bir başka husus daha var. 181 milyar lira net iç varlık artışı içinde Hazinesin kullanabileceği, fakat kullanmadığı 191 milyar lira da bir kredi imkânı var. Bunu düştüğümüz takdirde, Merkez Bankasının yarattığı paranın tamamı, döviz karşılığı yaratılmıştır.

Türkiye'de ilk defa, rakamları aylık olarak geriye götürürseniz, Türkiye'de ilk defa karşılıklı olarak karşılığı döviz olan para yaratılmaktadır ve karşılığı yüzdeyüz döviz olan para yaratılmaktadır.

Karşılığı döviz olan para yarattığınız zaman, paranız haliyle değer kazanmaktadır. Buna, Merkez Bankası olarak biz, sadece sevinerek bakabiliriz.

Doğrudur, dış ticareti, Türk Lirasının değerlendirilmesi olumsuz etkileyebilir. Birtakım mahzurları çıkabilir. Ancak, kurların reel olarak değerlendirilmesine, iktisatçı olan bizlerin iki değişik şekilde bakması lazım. Merkez Bankası bir, döviz satarak kurları istediği seviyede tutabilir. Merkez Bankası olarak bugün döviz rezervlerini biz 1.500 liradan her isteyene döviz veriyoruz dediğimiz takdirde, kur 1.500 lira olacak. Bu nereye kadar olur?

Döviz rezervlerimiz azalır, azalır, sonunda 1.500 liradan satamayacak duruma gelirsiniz, daha dersiniz. O zaman, o kuru idame ettirmeniz imkânı yoktur, devalüasyon yapmak mecburiyeti ortaya çıkar. Yani, Merkez Bankası, şayet, döviz iş-

Başlıca faaliyet alanları:

- 1- Her türlü endüstri tesisinin, güç santrallerinin doğal gaz ve atık su tesislerinin anahtar teslimi taahhüdü
- 2- Turizm, konut ve ofis tesislerinin inşaatı ve organizasyonu
- 3- Yatırım mallarından
• Vinçler • Endüstri firmaları • Güç kazanları • Tazyikli kaplar ve küreler • Akaryakıt ve gaz brülörleri • Isıtma balanı • Klima soğutma üniteleri • Endüstri soğutma kuleleri • Endüstriyel tip vantilatörler • Tekstil terbiye makineleri • Endüstriyel boyama kabinleri imali ve montajı
- 4- Dayanıklı tüketim mallarından ev aletleri, klima cihazları, kat kalorifer kazanları imali ve pazarlaması
- 5- Kimya endüstrisi
- 6- Yatırım, dayanıklı tüketim mallarının pazarlama ve satışı için ithalat, ihracat ve mümessilik faaliyetleri.

Alarko Şirketler Topluluğu 6000'i aşan çalışanı, 35 yılı aşan deneyimi ile memleketimizin sayılı büyük endüstri, taahhüt ve ticaret gruplarından.

ALARKO
ŞİRKETLER TOPLULUĞU

Alarko Merkezi, Maslak Meydanı 80714 Ayazağa/İSTANBUL
Tel: 176 96 00 (35 Hat) Fax: 176 29 32 Telex: 26 402 alar tr - 25 242 alho tr.

Aygaz

Hayata g z ellikler sunar.

lemlerini azaltılarak kurları düşük tutuyorsa, bu tehlikeli bir politikadır.

Diğer taraftan bir başka olgu ve bizim şu anda içinde yaşadığımız olgu; Türk Lirası reel olarak değer kazanmaktadır. Aynı zamanda Merkez Bankasının döviz rezervleri de artmaktadır. Ve Merkez Bankasının döviz rezervlerinin artması, Türk Lirasını değerli kılmaktadır.

Çünkü, neticede, Merkez Bankası parasının tamamının, bütün stokun yüzdeyüz döviz karşılığı olduğu takdirde, olduğu anda, Türk parasının değerinin dövizlere göre aşınması için herhangi bir neden ortada kalmayacaktır.

Bu önemli farkı, özellikle vurgulamak istiyorum.

Rezerv birikimi nereden kaynaklanıyor? Rezerv birikimi, ödemeler dengesinden kaynaklanıyor. Eylül ayı itibariyle -çok geçici rakamlar bunlar; bir kabaca fikir vermesi için söylüyorum- cari işlemler fazlamız 305 milyon dolar, bu yıl içinde. Yalnız, 305 milyon cari işlem fazlasını bulurken, altın ithalatımız var, ithalat içinde, 777 milyon dolar.

Türkiye, sizce marttan bu yana 777 milyon dolarlık altın tasarrufu yaptı mı? Ben yaptığımı zannetmiyorum. Bu altının çok önemli bir kısmı Türkiye'den dışarıya ihraç edildi. Bu altının Türkiye'den ihracı serbest. İhracatçılarımız, tamamiyle kanunî bir iş yapan iş adamları; ancak, ihraç edildikleri ülkelere, bu metanın ithali maalesef yasak.

Yasak olunca, iş adamlarımızın iş yaptığı kişiler, bu ihracatı muhtelemeden kayda dökülmesini istemiyorlar. Altın ihracı konusunda bizim elimizde şu anda herhangi bir istatistiki veri yok; ama kabaca, benim tahminim 500 milyon dolarlık altın ihraç etmişiz.

500 milyon dolarlık altın ihracatının bir diğer göstergesi de, ödemeler dengemizin net hata noksanıdır. Eylül ayı itibariyle. aşağı yukarı 1,5 milyar dolar. Bunun 500 milyon doları, sanırım altın ihracatının karşılığı olan dövizlerin yansımasıdır.

Fakat, neresinden bakarsanız bakın, 1988'deki kuvvetli ödemeler dengesi performansı 1989'da da devam etmektedir. 1990 yılı içinde de muhtemeldir ki, devam edecektir.

Dövizle ilgili birçok arkadaşımız, ileriye dönük tahminler yapmak durumundadır. Bu tahminleri yaparken, 1990 yılının sonunda kurlar ne olur bilemem. Bunu piyasalar tayin eder.

Ancak, kurların 1990 yılında ne olacağı, neticede bir ihtimaller hesabına dayanır. Bu ihtimaller hesabını yaparken, sadece göz önüne almanız için size çok basit -demin verdiğim ödemeler dengesine ilaveten- bir rakam söylemek istiyorum: Merkez Bankasının şu anda et rezervleri -yalnız bankamız rezervleri ve altın hariç net rezervlerimiz- 4,5 milyar dolardır.

4,5 milyar dolarla 1990 yılı içinde Hazine'nin ve Merkez Bankası'nın, dış borç ana para ve faiz ödemelerinin tamamını yaparsanız, cebinize 500 milyon dolar da para kahr. Bu da çok önemli bir faktör.

Burada son olarak, kurlarla ilgil değinmek istediğim son husus: Esas itibariyle, Türkiye'de dış ticaret hacmi, kurlar ve mali sektörü mukayese ettiğinizde, Türkiye'de mali sektör, dış ticaret hacmine göre güdük kalmıştır. Neden güdük kalmıştır? Bizim aylık ihracatımız, yaklaşık 1 milyar dolardır. Merkez Bankası, bu dövizin yüzde 10'unu alsa, yalnız ihracatın yüzde 10'unu alsa, 100 dolar eder. Bugün kurlardan kabaca 250 milyar lira... 250 milyar lira dediğimiz, sizin emisyonunuzu yüzde 2,5 genişletir. Dolayısıyla, nispeten küçük döviz alımları, bugünkü kurlarda, para arzının dış ticarete göre küçük olması dolayısıyla, para arzında büyük oranda genişlemeler yaratmaktadır.

Sanırım önümüzdeki dönemde, bizim uygulamamız gereken bir diğer politika da mali sektörü büyütme olmalıdır. Bu meyanda, demin söylediklerime geri gitmek istiyorum. Mali sektörün büyümesi için mevduat munzam karşılıklarının ve dispoñibilitenin zaman içinde düşürülmesi son derece fadahlı olacaktır.

Son olarak, bir noktaya daha değinip, çok uzattığım sözlerime müsaadenizle son vereceğim, o da şu: Merkez Bankası, bu sene, -demin de söylediğim gibi- piyasaya çıkan likidite -bu likidite azdır, çoktur, bu da tartışılabilir- muhtelemeden çoktur.

Fakat, Merkez Bankası, bi likiditeyi, bu döviz birikimini yaparak, piyasaya çıkarttı. Merkez Bankasının bu döviz birikimini yapabilmesinde, Merkez Bankasına en büyük yardımı da Hazine ve Dış

İçer veya dışa dönük infilak ayırımı size bir şey ifade ediyor mu

Size pek bir şey ifade etmese bile, bu tür ayrımlar **Başak Sigorta**'nın risk analizi uzmanları için çok önemli.

Çünkü risk analizi uzmanlarımız yatırımınızın risklerini en küçük detayına kadar incelemek için bu tür ayrımları kullanıyor. Bu sayede, örneğin işyerinizde içer dönük infilak riski varsa sadece bu riske sigorta primi ödüyor ve sizin için söz konusu olmayan risk için boşuna prim ödemiyorsunuz.

Başak Sigorta'nın risk analizinde gösterdiği titizliğin daha birçok örneği var. Ama amaç sizi bunlarla meşgul etmek değil. Çünkü bu bizim işimiz, sizi ise sadece işinizin geleceği ilgilendiriyor.

Bir sigorta poliçesinin altına imza atarken ilk sormanız gereken, imzaladığınız poliçenin sizin özel şartlarınız göz önüne alınarak hazırlanıp hazırlanmadığı.

Poliçenizi **Başak Sigorta** düzenlediyse, poliçeniz ihtiyacınız olan tüm teminatları içerir, böylece hasar söz konusu olduğunda ödenen teminat miktarı zararınızı eksiksiz karşılar.

Başak Sigorta'yla çalışıyorsanız, zamanınızı özel sigortacılık terimlerini öğrenerek harcamanız gerekmez. Çünkü büyük mali gücü ve uzman kadrosuyla **Başak Sigorta** size berrak ve eksiksiz bir sigortacılık hizmeti verir.

BAŞAK SİGORTA

BAŞAK SİGORTA T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

Genel Müdürlük: Halaskargazi Caddesi 15, Harbiye 80225, İstanbul Telefon: (1) 1316000/40 hat: **İç Anadolu Bölge Müdürlüğü** İzmir Caddesi 28/A, Yenisehir 06440, Ankara Telefon: (4) 1172319/4 hat: **Ege Bölge Müdürlüğü** Gazi Bulvarı 57/2 İzmir 35210 Telefon: (51) 258352, 251552, 255200 **Güney Anadolu Bölge Müdürlüğü** Atatürk Caddesi 56/1, Adana 01120 Telefon: (71) 181229, 181129, 181141

Ticaret Müsteşarlığı yapmıştır; bunu da, Namık bey ve arkadaşlar burada, belirtmek istiyorum.

Mart ayında imzaladığımız protokolden sonra, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığıyla Merkez Bankasının ilişkileri, benim kanaatimce yüzdeyüz tatminkâr bir seviyede seyretmiştir.

Hazinenin bugün Merkez Bankasına olan borçları, yılbaşının altındadır. Temmuz ayında maaş ödemeleri için, Hazine, 1,1 trilyon lira kısa vadeli avans kullandığında, gerek, arkadaşımız Namık Kemal bey, böyle bir kullanımı yaptığı için, gerekse ben, böyle bir kullanıma müsaade ettiğimiz için çok tenkit edildik Erkekliğimizden şüpheye düşürüldük.

Ama, bugün de görüyorsunuz ki, o 1,1 trilyon liranın tamamının kullanımını Hazine geri ödemiştir Merkez Bankasına. Kası vadeli avansın amacı budur işte. Kısa vadeli avans, 1989 yılında amacına uygun bir şekilde kullanılmıştır.

Eminim ki, önümüzdeki dönemde de, Hazine Merkez Bankası ilişkileri, bugün olduğu düzeyde devam edecektir, hepimizin hedefi birdir; hepimizin hedefi, enflasyonu indirmektir.

Çok teşekkür ederim.

BAŞKAN - Teşekkür ederim Sayın Saracoğlu.

Efendim, panelistleri kürsüye davet ediyorum.

Sabahki oturumumuzun konusu, faiz politikaları ve finans dünyasında 1980-1990 döneminin bir genel değerlendirmesi. Cemiye-timizin başkanı Sayın Özkan, benden aktif başkanlık yapmamı istedi. O nedenle, panelistlere söz vermeden önce, görüşlerimi açıklamak ve zaman zaman da panelistlerin yorumlarına görüşler katmak, belki karşı görüşler ileri sürmek suretiyle, bana tevdi edilen görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışacağım.

Efendim, faiz konusu, -hepimiz iktisatçı olarak burada toplandığımıza göre- biliyoruz ki, tüm iktisadî değişkenler içinde en çok tartışılanı ve en paradoksal olanı. Bir yandan faiz değişkeni, bize, iktisadî hesap yapma,

imkânını bize verir gözükmektedir; ama, diğer yandan iktisat politikalarında, özellikle para politikasında ve uygulamada faizin yeri, işlevleri tartışılmalıdır. O nedenle, Keynesci iktisatçılar ile monetarist iktisatçıların faiz oranına, para politikası, transmisyon süreci içindeki verdikleri yer ve önem çok farklıdır.

Bütün bir iktisat teorisi boyunca, faiz, sürekli karşımıza çıkmaktadır. Yatırımlar, istihdam, büyüme, para, fiyatlar genel düzeyi ve ödemeler dengesi teorilerine adeta faiz değişkeni hükmetmektedir ve ekonominin parasal ve reel kesimleri arasında çok önemli bir köprü fonksiyonu görmektedir.

Bu yanıyla faiz, adeta, bir iktisatçının de-yişiyle, piramitlerin ortasındaki bir güneş gibi, tüm ekonomik sistemin merkezi olmak durumundadır.

Buna karşılık, uygulamada ve ekonometrik araştırmalarda, faiz oranlarının etkilerini aynı netlikte, teoride yer aldığı biçimde göremiyoruz.

Uygulamada, iş adamları, yatırım kararlarında faiz oranının bulunduğu düzeyi dikkate almadıklarını bize söyleyebilmektedirler, ya da tasarruf sahiplerinin her zaman faiz oranını aynı şekilde önemsediklerini söylemek güçtür.

Merkez Bankaları, bankaların yönlendirilmesinde, reeskont oranı aracından vazgeçip, diğer para politikası araçlarına daha sık başvurabilmektedirler.

Görüldüğü gibi, kurumsal analizlerde bu çok önemli yeri olan finansal ve parasal değişken uygulamada aynı derecede bir netlik göstermemektedir.

O halde ne yapmalıyız? Faize, iktisat teorisindeki imtiyazlı yerinden dolayı saygı duyup, ekonomik yaşamdaki rolünü ihmal mi etmeliyiz veya faiz oranlarının para politikası aktarma süreti içinde şartlara göre farklı derecelerde de olsa, bir işlev gördüğüne mi inanacağız? Benim kanaatim, bu ikinci şıkta belirtildiği gibidir. Faiz, ekonomi politikala-

rında ihmal edilmemesi gereken bir iktisadi değişkendir.

Bu genel girişten sonra, izninizle, 1981'den bu yana, Türkiye ekonomisinde uygulanan faiz politikasıyla ilgili bazı rakamları ve sonuçları vererek kısa bir değerlendirme yapmak istiyorum.

1881'den bu yana, toplam mevduat, bankacılık sistemindeki global mevduat, 1,5 trilyon düzeyinden 43,2 trilyona ulaşmıştır; yani 8 yıl içinde nominal olarak mevduat artışı 23 kat olmuştur.

Nominal mevduattaki bu hızlı artışa karşılık, reel mevduat, 1981-1988 döneminde, yani 8 yılda yalnızca bir kat artmıştır. Bir başka deyişle, 1981 fiyatlarıyla, 1988 yılının toplam mevduatı 3 trilyondur.

Reel mevduattaki artışlar, 1982, 1985 ve 1986 yıllarında gerçekleşmiştir. Diğer yıllarda mevduat hacmi reel olarak ya azalmış, ya da yaklaşık aynı düzeylerde kalmıştır.

Reel mevduatta artış olan 1982-1985 ve 1986 yıllarında reel faiz oranları pozitif değerler almıştır. Reel mevduatın azaldığı, 1983, 1987 ve 1988 yıllarında ise, reel faiz oranları negatiftir.

1988 sonu, sektör reel mevduatı, 1986 yılının reel mevduatından daha düşüktür. Bir başka deyişle, 1986'dan sonra reel mevduat hacmi daralmaktadır. Buna karşılık, 1986'dan itibaren, enflasyon oranı her yıl artmakta, reel faiz oranları ise her yıl azalmakta ve negatif değerler almaktadır. Aynı şekilde emisyon hacmi, 1980'den sonra her yıl hızlanarak artmıştır.

1989'un rakamları da gerek reel mevduat ve gerekse reel faiz açısından ve gerekse emisyon ve enflasyondaki gelişmeler açısından, anı paralelliği göstermektedir.

Özellikle mevduat hacminin içinde bulunduğumuz yılda 10 ay içinde yüzde 48 artış göstermesi, 1989 yılında da bankacılık sektörünün mevduatında reel bir büyüme olamayacağını bize işaret etmektedir.

Bu tablo, bize, 1981'de uygulamaya konan pozitif reel faiz politikasının daha sonraki yıllarda istikrarlı bir şekilde sürdürülemediğini ve nominal faizlerin enflasyondaki gelişmelere uygun bir şekilde değiştirilemediğini göstermektedir. Reel faizlerin, 1981 ve 1982'de pozitif, 1983 ve 1984'te negatif, 1985 ve 1986'da yeniden pozitif, 1987 ve 1988'de yeniden negatif değerler alması, istikrarlı bir reel faiz politikasının Türkiye'de uygulamaya konmadığını göstermektedir. Bu durum isi, reel mevduat hacminin gelişmesini frenlemiş ve enflasyonun hazlanmasına katkıda bulunmuştur.

1989 yılında ekonimide hüküm süren hızlı enflasyon ve durgunluk; 1990'da uygulanacak faiz politikasının önemini daha da artırmaktadır. Reel faizlerin 1990'da daha da büyük negatif değerler alması, enflasyonu körukleyecektir.

1989 sonunda, yaklaşık iki katına yükselecek olan emisyonun, 1990'da kontrol altına alınmasıyla birlikte, yeniden pozitif reel faizlerin uygulanması; enflasyonun, kanımızca aşağıya çekilmesi için gereklidir.

Efendim, görüşlerimi bu şekilde özetledikten sonra, ilk konuşmayı yapmak üzere, Sayın İsmail Emen'e söz veriyorum.

Buyurum Sayın Emen.

İSMAİL EMEN - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Sayın Başkan, değerli konuklar, finans dünyasının kıymetli temsilcileri; İktisat Fakültesi genç arkadaşlarım; malî sektörümüzün 10 yıllık yapısal dönüşüm sürecini geride bırakmaya hazırlandığı bir dönemde, böyle bir paneli organize ederek; bizlere bu konuda bir tartışma ortamı açtıkları için, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin değerli yöneticilerine huzurlarınızda teşekkür ederek sözlerime girmek istiyorum.

Gerçekten çok yerinde bir konu seçimi yapılmıştır. Finans sektörü, bugün Türkiye ekonomisinin en can alıcı, en dinamik ve en canlı ve en önemli sektörüdür.

Finans sektöründe yaşanan sorunlar, genel ekonomik yapının içinde bulunduğu sorunları, genel ekonominin karşı karşıya bulunduğu sorunlar da, finans sektörünün yüzyüze bulunduğu sorunların nedenlerini ortaya koyar. Bir bakıma, finans dünyası, Türkiye ekonomisinin yansıtıcısı, en geniş aynısıdır.

Bu konudaki bir panelle, hem finans sektörünün, hem de genel ekonominin sorunları, ister istemez tartışma kürsüsüne gelecektir.

İlk panelist olmam sıfatıyla, en azından panelin bölüm başlığı olan "Faiz Politikaları ve 1980-1990 Dönemi Genel Değerlendirmesi" konusuna daha fazla bağlı kalmak gerekliliğini hissediyorum.

Ben, yaklaşımlarımı iki bölüm halinde sunmak istiyorum: Birinci bölüme, genel bir bankacılık yaklaşımı içinde girmek niyetindeyim. İkinci bölümde, kısaca, kalkınma bankalarının genel değerlendirilmesi ve yeni yapılanma politikalarından söz etmek istiyorum.

Değerli konuklar, Sayın Merkez Bankası Başkanımız da çok açık ifade ettiler. Bugün, Türkiye ekonomisinin en önemli sorununun enflasyon olduğundan şüphemiz yok. Hedefimiz de, enflasyonu aşağıya çekmek.

Finans piyasalarında izlenen faiz politikalarının enflasyona karşı mücadelede önemli bir araç olarak kullanıldığını da hepimiz biliyoruz.

Enflasyona karşı mücadelede, geline nokta, kuşkusuz, uygulanan faiz politikalarının da başarı, ya da başarısızlığının bir şekilde ölçüsü olacaktır.

Ashında, enflasyon sadece bugünün değil, Türkiye ekonomisinin son 15 yıldaki en büyük sorunu olmuştur.

Ekonomik yapının içinde bulunduğu yüzlerce karmaşık ve çok renkli bir sorunun bir garipsentezi olarak enflasyon karşımıza çıkmıştır.

Enflasyonun yarattığı tahribat çok boyutludur ve aynı zamanda çok uzun bir vadeye yayıldığı için de onarılması güç bir sorundur.

1970'li yılların sonlarında yaşanan döviz sıkıntılarının ve bu sıkıntıyı aşmak üzere geliştirilen

DÇM uygulamalarının; 1980'li yılların sonunda bilâ hâlâ tahribatlarından bahsedebiliyorsa; burada çok iyi düşünmemiz gerekmektedir.

Şunu söylemek istiyorum: Türkiye, geçen 10 yılda çok hızlı bir değişim ve gelişim süreci içinde olmuştur. Hızlı gelişme ve değişimin de ağır sorunları olmuştur. Bu sorunların, 1990'ları da içine alan bir yansıma göstereceğini beklemeliyiz. Bu, 1990'lara girerken, şahsen karamsar olduğum anlamında alınmamalıdır. Aksine, karşımızda var olan güçlükleri bilmenin ve ona göre politikalar geliştirmenin gerekliliğine özellikle işaret etmek istiyorum.

Ekonominin idaresinden birinci derecede sorumlu olan kişiler ve müesseselerin, enflasyon sorununu kontrolde, enflasyona karşı mücadelede karşılaştıkları güçlükleri anlamamak mümkün değil. Bugün Batı Avrupa'da, bugün Amerika Birleşik Devletlerinde, bugün Japonya'da enflasyon sorunu büyük ölçüde aşılmıştır; ama şurasını hepimiz biliyoruz ki, sanayileşmiş dünyanın dışında kalan pek çok ülkede enflasyon sorunu hâlâ güncel, hâlâ önemli sorun olmak özelliğini korumaktadır.

Bugün bir Arjantin, Peru, Brezilya örneklerini hatırlatmak isterim. Arjantin ve Brezilya, enflasyona karşı bütün dünyanın takdirini ve dikkatini toplayan politikalar uygulamışlardır. Ancak, bu politikalar birkaç yılda iflas etmiş, bu uğurda para birimlerini bile değiştirmişler; ama yine de ulusal paralarına gereken güveni yaratamamışlardır. Fiyatları, ücretleri dondurmuşlar, enflasyonla mücadeleyi ulusal bir mücadele haline getirmişlerdir; ama yine de kalıcı bir başarı elde edilememiştir.

Kuşkusuz, bu görüşlerimle, enflasyonun, yenilmez bir olgu olduğunu ifade etmek istemiyorum. Mutlaka enflasyon, uzun vadeli politikalarla alt edilecektir, bilinen bir hastalıktır, reçetesi tam olarak yazılmamıştır; ama yine de korunma ve tedavi yolları aşağı yukarı bellidir. Beklendilerimizi, hesaplarımızı iyi yaparsak, hem enflasyona karşı mücadeleye destek olmuş oluruz, hem de tahribatın boyutlarını hafifletmiş oluruz.

Her ne kadar mali politikaları, enflasyona karşı mücadelede uzun vadeli ve vazgeçilmez bir çözüm paketi olarak görünüyor olsa da, geçen 10 yıllık politikalar Türkiye'de esas itibarıyla parasal politikalar egemen olmuştur.

İhracatı artırmak uğruna uygulanan hızlandırılmış döviz kuru politikası da, sonuç olarak para politikalarının esas unsuru olarak ortaya çıkmıştır.

Enflasyonu, daha çok talep baskısının bir sonucu olarak gören yaklaşımlar, ister istemez, parasal politikaları öne çıkarmıştır. bu yüzden ki, para politikalarının uygulama alanları, büyük ölçüde bankacılık sistemi olmuştur.

Para politikalarının başarı ve başarısızlığında, kamu otoritesi kadar biz bankacıların da önemli bir payı olduğuna inanıyorum. Eğer, bankacılık sisteminde şimdiye kadar sağlanan olumlu gelişmelerden kendimize bir pay çıkarıyorsak, olumsuzluklardan da aynı ölçüde aynı şeyi yapmak gerektiği kanısındayım.

Şimdi şunu ifade etmek istiyorum: Aklıma hep serbest faiz konusunda yaşadıklarımız geliyor. Tasarruf sahibinin kendisi için en kârlı alanı araması doğaldır; ama kârlılığın sınırı olmadığına göre, o sınırı koyacak olan ekonomik doğal gereklidir. Bu doğal gereklilik de, biz bankacıların yerine getirmesi gerekir düşüncesindeyim. sayın Başkanım da bu konuda bana katılacaktır.

Şimdiye kadar, yani 7 Temmuz 1980'den bu yana, serbest faiz düzenine geçiş konusunda üç kez girişimde bulunulmuştur; ama hâlâ sağlıklı bir geçiş yapılabilmiş değildir.

12 Ekim 1988'de, mevduat faizlerini serbestçe belirleme konusunda bankalara tam serbesti tanımmıştır; ama çok kısa bir süre sonra, Merkez Bankasının müdahalesi gerekmiştir. Merkez Bankasının bu müdahalesini, önce piyasa ekonomisi felsefesine ters bir tutum olarak görenler olmuştur; ama bugün en liberal ülkeler dahi bu yapılmaktadır.

Bir yandan bankalara kaynak akışı hızlanırken, diğer yandan, tasarrufçunun reel faiz, reel gelir elde etme şansı yaratılmıştır.

Kuşkusuz, bugün faiz oranları oldukça geri çekilmiştir. Yüzde 50 ilâ 60 arasında değişen oranlarda seyretmektedir. Bu yönüyle, reel faiz gelirinin negatif oranlarda olduğu açıktır; yani, bir yıl öncesine kıyasla, tasarrufçu, reel faiz gelirinden yoksun durumdadır.

Merkez Bankasının o dönemde koyduğu yüzde 85'lik faiz sınırının da bugün anlamı kalmamıştır. Bankalarımız, enflasyona rağmen, herhangi bir müdahale olmamasına rağmen, kendi aktif pasif yönetimlerinin doğal gereklire sonucu, faiz oranlarını aşama aşama aşağıya düşürmüşlerdir.

İhracatın teşviki açısından hızlı döviz kuru artışı politikası, 1988 ekiminden bu yana terk edilmiş görünümü taşımaktadır. Bir anlamda, reel faiz politikası bizzat özel kesim tarafından terk edilirken, reel efektif döviz kuru oranı da Merkez Bankası eliyle terk edilmiştir.

Enflasyon yüzde 60'ların üzerinde seyrederken, Türk Lirasının dolar karşısındaki değer kaybı yüzde 30'lar düzeyinde seyretmektedir. Özellikle ihracat kesimi, Türk Lirasının devalüasyonunun ihracat yönünden yetersiz kalmasından yakınmaktadır.

Bence bu politikalarla, enflasyon-devalüasyon kıskaçından Türkiye ekonomisinin kurtulması sağlanmıştır. Hepimizin bildiği gibi, hızlı devalüasyonlar, hem ithalat kanadından, hem iç fiyatları kısırtması, hem de para arzı açısından enflasyon üzerinde artıcı etki yapmıştır.

Enflasyondaki artış da, zorunlu olarak yeni devalüasyonları beraberinde getirmiştir. Bu kısır döngü, bugün kırılmış görülmektedir. Aslında, çok önemli bir gelişmedir. Bugün Türk Lirasına yatırım yapmanın, hiç değilse en azından döviz yatırımı yapmaktan daha kârlı olduğunu pek çok kişi kabul etmektedir.

Bankalar açısından da aynı şey geçerlidir. Bankalarımız, Türk Lirası işlemleri sayesinde 1989 yılının iyi kârlık elde etmişlerdir. aynı şekilde dış ticaret işlemlerinde 1987-1988'in ilk 8 ayında gördüğümüz yüksek ithalat komisyon oranları, altı yedi sekiz gibi seyreden komisyon oranları, bugün sıfır mertebelerine düşmüştür.

Değerli konuklar, Türkiye ekonomisi de, bankacılık sistemi de, genel olarak finans sektörü de, 1980 başlarında olduğu noktadan bugün çok uzaktır, çok ilerici bir noktadadır. Sorunları hepimiz biliyoruz; ama finans sektörünün ne kadar hızlı geliştiğini, kendini ne denli yenilediğini, şimdiye kadar adı bile geçmeyen alanlarda hizmet teklifleri konusunda uzmanlaştığını görüyoruz.

Bütün dünyada finans piyasaları hızlı bir değişim içinde; dünyanın siyasi haritası değişirken, uluslararası ekonomik yapılanmanın yerinde durması zaten beklenemez.

Amerikan bankacılığı, kendi içinde kendini yenileme sürecini yaşarken, Batı Avrupa'da, Amerikan bankacılığının estirdiği rüzgâr, şimdilerde durulma aşamasındadır. Batı Avrupa'daki finans piyasaları, şimdi 1992'lerin tek pazar Avrupasına hazırlanmaktadır. Batı Avrupa üzerinden esen Amerikan bankacılık rüzgârları, Türkiye piyasalarına biraz gecikmeli olarak yansıyor. 1990'larda bu rüzgarların daha fazla etkisinde olacağımızı şimdiden kabul etmeliyiz.

Ayrımı nasıl yaparsak yapalım, ister kamu bankaları, özel bankalar, yabancı bankalar diyelim; isterse, büyük mevduat bankaları, veya küçük hacimli uzman bankalar diyelim tüm sektör, 1990'lara daha zor rekabet koşullarında girmektedir.

Sermaye yapılarını güçlendirmek durumundadır bankalarımız. Bugün Batı'da tek pazar Avrupasının kızgın rekabet koşullarına hazırlanmak için bankalar bir birleşme ve sermaye yapılarını güçlendirme aşamasındadır.

Bizim piyasalarımızda henüz bu yönde bir eğilim yok. Bankalarda çok değil, birkaç yıl içinde ortaklık yapılarını değiştirmek, sermayelerini güçlendirmek zorunda kalabileceklerdir.

Kamu bankaları açısından başlayan kabuk değiştirme, yenileşme sürecinin 1990'larda da artarak devam edeceğine inanıyorum. Bugün her kamu bankasının üzerine düşen önemli belirlenmiş görevler vardır.

Bir anlamda, zorunlu yatırım alanları vardır. Bu alanlardan, kamu bankalarının kârlılık sağlaması söz konusu değildir. bu yüzdendir ki, kamu bankaları ikili bir zorlukla karşı karşıyadırlar.

Birincisi, hızla şiddetlenen rekabet koşullarında piyasa paylarını en azından koruyup, belirli bir kârlılık düzeyini tutturmak zorundadırlar.

İkincisi, teşvik ettikleri alanlara ticarî motivasyonu olmayan kredilendirme politikalarını sürdürmek zorundadırlar. Ancak, herkes tarafından da izlendiği gibi, kamu bankalarında da yönetim

anlayışları artık çok değişmiştir. Kamu bankalarının uluslararası alanlarda geçerli hizmet teklifleri konusunda uzmanlaştıkları ve önemli mesafeler aldıklarını kabul etmek gerekir.

Son 10 yılın değerlendirmesini, kısaca kalkınma bankacılığı açısından yapacak olursak; 1980 ile başlayan yıllarda, Türk ekonomisindeki köklü gelişmeler, bütün bankalar için olduğu gibi, kalkınma bankacılığımız için de önemli bir değişim başlatmıştır. Genel ekonomik politikada yapılan değişiklikler, kalkınma bankacılığımız üzerinde de önemli etkiler yaratmış ve onları da yeni bir kişilik arayışına itmiştir.

Bilindiği gibi, kalkınma bankaları, kalkınma ihtiyaç ve zarurettinden doğmuş kuruluşlardır. Çeşitli ülkelerde faaliyette olan 100'ün üzerindeki kalkınma bankası üzerinde yapılan bir araştırmada, bunların yüzde 90'ının İkinci Dünya Harbinden sonra kurulduklarını görüyoruz. Bu dönem, ayrıca Asya ve Afrika'daki siyasal bağımsızlığın kazanıldığı dönem olarak dikkati çekmektedir. Ayrıca, anılan dönem, Dünya Bankasının faaliyete geçerek, kalkınma ve imar sorunu bulunan ülkelere yardım önerilerde bulunmaya başladığı dönem olarak bilinmektedir.

Ülkemizde de 1950'li yıllarda Dünya Bankasının girişimleriyle başlatılan kalkınma bankacılığı, olgusu, pekçok ülkede fonksiyonlarını tamamlayarak universal bankacılığa geçiş sürecini yaşamaktadır. Artık, sadece bütçe subvansiyonları, Dünya Bankasının ucuz kredileriyle kalkınma bankacılığını yapmak giderek daha selektif olmakta ve gerilerde kalmaktadır.

İşte, hem bu değişim, hem de son 10 yılda Türkiye'de yaşanan genel ekonomik değişim, kalkınma bankalarının bazı monopol avantajlarını ortadan kaldırırken, onları, yeni arayışlar ve bir yenisinden yapılanma sürecine sevk etmiştir. Açıkça, Dünya Bankası da, kalkınma bankalarını bu değişime zorlamakta, universal bankacılığa geçiş konusunda teşvik etmektedir.

Artık kalkınma bankaları, bazı istisnaları ile büyük ölçüde kaynaklarını kendileri yaratmakta ve giderek finans pazarının faiz koşullarına uyma sürecini yaşamaktadırlar.

1990'lı yıllarda, kalkınma bankaları, pekçok sahada ticarî bankalarla rekabet eder duruma geleceklerdir. Bu, sadece kalkınma bankalarının ticarî bankaların sahalalarına girmesinden değil, ticarî bankaların da aynı koşullarda kalkınma bankalarının sahalalarına girmelerinden kaynaklanacağı inancındayım.

Kalkınma bankaları açısından 1990'lı yıllarda başka bir yaklaşım da, yatırımcı ile arasına ticarî bankaları sokacak bir kredilendirme sistemi geliştirilbilmesi olacaktır.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN - Teşekkür ederiz Sayın Emen.

Efendim, şimdi sözü engin tecrübesiyle sanıyorum bize çok yararlı değerlendirmeler yapacak olan Egebank Genel Müdürü Sayın Halit Soydan'a veriyorum; buyurun efendim.

HALİT SOYDAN (Egebank Genel Müdürü) - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Sayın konuklar, Türk basınının değerli temsilcileri; Türk malî sektörünün 10 yılını 10 dakikalık bir konuşmaya sığdırmanın zor olduğu açık bir gerçek. Ben, izninizle, önce 1980'li yıllarda Türk malî sektöründe yaşanan dönüşümlere ve oluşumlara ana hatlarıyla değinmek, ondan sonra Merkez Bankası Sayın Başkanımızın, Sayın Oturum Başkanımızın, Sayın Emen'in değindiği döviz ve faiz üzerinde kısaca durmak istiyorum efendim.

Benim görüşüme göre, 1980'li yıllarda yaşanan, -Türk malî kesimin de yaşayan önemli değişiklik- dönüşüm, Türk malî kesiminin oluşmuştur.

Türk malî kesimi, para piyasasıyla, bankalarla sermaye piyasasıyla ve sigortacılık kesimiyle, oluşum halindedir. Sermaye Piyasası Yasayı çıkıştır; Sermaye Piyasası Kurumu işlerlik kazanmıştır; İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ciddi bir etkinlik kazanmıştır; dolayısıyla, 1923'ten itibaren Türk ekonomisinin kaynak ihtiyacını karşılayan salt bankalar iken, 1980'li yıllarda Türk ekonomisinin kaynak ihtiyacını karşılayacak öğeler arasında sermaye piyasası ve sigortacılık kurumları geçmiştir.

Sigortalar, olipagol yapıdan uzaklaşma sürecine girmiştir. İki yıldan beri Türkiye'ye yeni sigorta şirketlerinin girmesi, dışardan sigorta şirketlerinin girmesi ve içerde sigorta şirketlerinin kurulması olanağı sağlanmıştır.

Bunun yanında, Türk bankacılık kesimi, yine, tam rekabete açılmıştır. 1980 yılına kadar ülkemizde dört tane yabancı banka varken, bugün 20 yabancı banka, Türk bankalarıyla rekabete geçmiş durumdadırlar. Bunun, sektörün iyileşmesi üzerinde, olgunlaşması üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ve bu olgunun sürecine inancımı ifade etmek istiyorum; ancak, bunun doğal bir sonucunun da, 1980'li yıllarda 6 Türk Bankasının yok olduğuna da değinmeden, geçemiyorum. 100 yıllık Emniyet Sandığının artık kapılarının açılmadığını anımsamadan da geçemiyorum.

Ancak, rekabetin rasyonelleşme, etkinleşme sürecini başlatan bir olgu olduğunu da kaydediyorum.

Temel taşları arasında, kilo metre taşları arasında, 1980'li yıllarda, bence, bankacılık alanında önemli gelişmelerden bir tanesi, -bence, belki de en önemlilerden bir tanesi- Karşılık Kararnamesidir. Türk bankacılık etkinliklerini netleştiren, belirleyen ve kavram kargaşasını ortadan kaldıran bir nitelik kazanmaktadır bu düzenleme. Bence, yeteri kadar kamuoyuna yansımamıştır. Ancak, Türk bankacılık kesiminin olgunlaşmasını etkileyecek en önemli düzenlemelerden bir tanesidir. 1980'li yıllarda Türk bankacılık kesiminin denetime, dış denetime, bağımsız denetim kuruluşları tarafından denetlenmesi zorunluluğunun getirilmiş olması; keza, 1980'li yılların önemli gelişmelerinden birisidir.

1980'li yıllarda, yine yakın günlerde gündeme gelen ve Avrupa Topluluğu düzenlemelerine koşut bir nitelik taşıyan, risk ağırlıklı sermaye tabanı rasyonsunun da, Türk bankacılık gerek ve gerçeklerine uygun olarak açıklanmış olması, Türk bankacılığının 1990'lı yılları için en önemli adımlardan birisini oluşturmaktadır inancı içindeyim.

Bence, 1980'li yıllardaki Türk malî kesimini ve özellikle Türk bankacılarını ve bankacılığını etkileyen önemli gelişmeler bunlardır. Ancak, en az bunlar kadar Türk bankacılığını, Türk ekonomisini et-

kileyen iki dönüşüm gerçekleşmiştir. 1980'den bu yana ülkemizde bankacılıkta esnek kur politikası ve reel faiz politikası başlatılmıştır.

1980 yılına kadar enflasyonla bağlantılı olarak görülmeyen kurlar, döviz fiyatları, enflasyonla çok yakın bir ilişki içinde ele alınmayan faizler - 1980'den bu yana- benden önce de sayın konuşmacıların belirttiği gibi, zaman zaman sapmalar olmakla birlikte, artık döviz fiyatlarını ve faiz fiyatlarını belirleyen temel öğeler haline gelmiş bulunmaktadır. Aslında bu süreç, bildiğimiz gibi Batıda 1971 yılında başladı. 1971 yılının ağustos ayında, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Mister Nixon "artık Amerikan dolarının altına bağımlılığı yoktur" dedi. 35 dolar, idi bir ons altın, bugün zannediyorum 420 dolar civarındadır. 18 yıllık bir zaman dilimi içinde, sanıyorum 12 katı değer kazanmış bulunmaktadır o kıymetli nesne.

1971'i izleyen yıllarda süratle Avrupa Para Topluluğu oluştu, ve Avrupa para birimleri dalgalanmaya bırakıldı. Tabiiyle, o dalgalanmayı belirleyen temel öğelerin başında, o ülkelerin enflasyon oranı gelmektedir.

Çok değerli hocamız, Oturum Başkanımız Sayın Abağ, bu konu üzerinde net durdular. Dediler ki: "1980'den bu yana geçen 109 yıllık dönemde, iki kez enflasyon yukarıya doğru hareketlendi, 1983 ve 1984 yıllarında, 1987 ve 1988 yıllarında. "O yıllarda, doğrudur, bizim gözlemlerimizde, 10 yılda enflasyon iki kez yukarıya doğru hareketleniyor ve o yıllarda Türk bankacılığını reel küçülme süreci içinde görmekteyiz ve reel faiz **esnek kur** politikasının da gerçekçi anlamda uygulanmadığını görmekteyiz.

Ancak, Sayın Oturum Başkanımız, bir net görüş dile getirdiler: "Enflasyonla mücadele reel faiz ve esnek kur politikaları uygulanmalıdır" dediler, bir akademisyen olarak.

Merkez Bankamız Sayın Başkanının söylediklerine büyük ölçüde katılmakla birlikte, iznine ve affına sığınarak, bir noktaya dönmek istiyorum. Ekim 1988 yılında faiz oranlarının -mevduat faiz oranlarının serbest bırakıldığı sırada- mevduat faiz oranları yüzde 85'e yükseldi; ama aynı ay, Devlet İstatistik Enstitüsünün yayımladığı tüketici en-

dekslerine göre, ülkemizde tüketici pahalılığı, endeksi yüzde 87,5 idi.

Biliyoruz ki, faiz üzerinde, mevduat faizi üzerinde, yüzde 10 düzeyinde menkul sermaye iradi gelir vergisi vardır; yani, tasarrufçunun birikiminin cebine bankadan aldığı faizin yüzde 90'ı geçer. O gün bile, aslında ancak bu açıdan reel faiz politikası açısından bir koşut durum vardı.

Ancak, burada hemen dile getirilen bir görüş var. Bu tür durumlarda, geriye doğru oniki aya bakılmaz, ileriye doğru oniki aya bakılır. İleriye doğru oniki aya baktığımız zaman da, doğrusu, 1989 yılının enflasyon rakamını çok kontrol altına alınabilmiş bir pahalılık yılı olarak da göremiyoruz. Dolayısıyla, devam etmekte olan negatif faiz olgusu, acaba Türkiye gerçeklerine daha uygun bir olgudur, yoksa Sayın Abağ'ın dile getirdiği gibi, ülkemiz gibi bir ülkede pahalılıkla mücadele etmenin bir yöntemi, reele faiz yöntemi midir?

Faizleri, kuşkusuz döviz fiyatlarından ele almak olası değil. 1989 yılını ele alıyoruz ve ben bir kez daha Merkez Bankamız Sayın Başkanını yürekten kutluyorum, gerçekten döviz dengelerini sürdüren Merkez Bankası kutlamaya layıktır.

Bu yıl, Devlet İstatistik Enstitüsünün pahalılık oranlarını izlemekteyiz, yüzde 70 gibi... Geriye doğru on iki ay olarak arz ediyorum. Yüzde 70 gibi bir düzeyde seyreden enflasyon söz konusu iken, yabancı paraların, hard currency denilen paraların durumuna bakıyoruz; kur değişimlerine bakıyoruz; ve en çok değer kazanan Türk Lirası karşısında çok değer kazanan parayı Amerika Birleşik Devletleri dolarını yüzde 26 gibi, 1.1.1989'dan bu yana geçen dönem itibarıyla görmekteyiz.

Bunun yanında, Birleşik Devletler, İngiltere Lirasının yüzde; dünka tarih itibarıyla değerinin Türk Lirası karşısında yüzde 10'un altında bir değer kazandığını görüyoruz. Yen yüzde 10, 5 oranında değer kazanmış olarak görüyoruz.

Demek ki, esnek kur politikası olmadan da döviz dengeleri devam edebilmektedir. Bunu başarıyla uygulayan Merkez Bankasına bir kez daha tebriklerimi ve şükran duygularımı ifade etmek istiyorum.

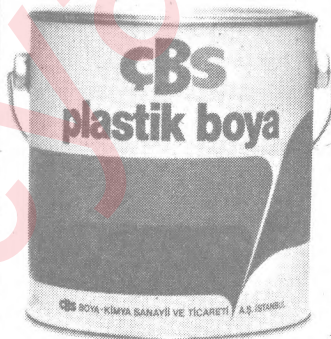
ÇBS

inşaatınızda güç yuvanızda güzellik

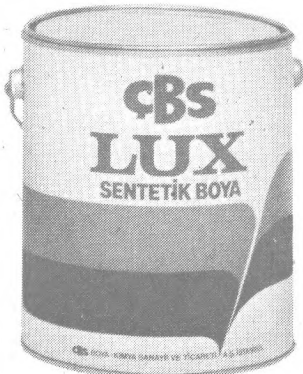
ÇBS SUPERLAC

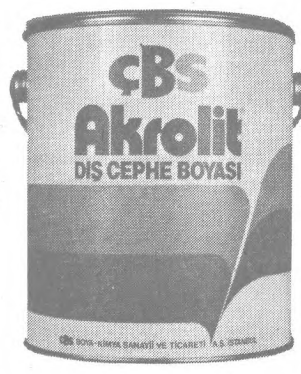
ÇBS PLASTİK

ÇBS LUX

ÇBS AKROLİT

ÇBS
güçlü boya

Ancak, buradan bir adın öteye gidiyorum.

Biliyoruz ki, 1989 yılı içinde gerçekten bir likidite bolluğu yaşandı. 4,3 trilyon lira olarak başlayan emisyon hacmi bir ara 9 trilyonun biraz altında ancak, bu bile kendi başında emisyonda çok büyük bir artışın varlığına işaret etmiyor mu? Ediyor. Eğer bir ülkede kimi kitaplara göre bir ülkede bol lokal para varsa, ucuz döviz varsa, bol Türk Lirası var ise, dövize talep olur. Olmadı Türkiye'de.

Sanyorum ki, bu hem Merkez Bankasının başarılı uygulamalarının etkisini ve izini taşıyor ama, onun yanında da Türk ekonomisinde 1989 yılında görülür bir canlılığın da olmamasının etkilerini taşıyor.

1990 yılına girer iken, bu likidite genişlemesi yanında eğer döviz yine bu tempoyla; yani, esnek kur olarak adlandırılan Batı'da enflasyon kadar devalüasyon gibi bir süreç sürmeyecekse acaba, yine sayın başkanımızın, Merkez Bankası Sayın Başkanının dile getirdiği gibi, Türk ürünlerinin ihracı; rekabet gücü üzerinde bir olumsuzluk doğabilir mi? Bütçe yasası tasarısından görüyoruz ki 1990'da 13 milyar dolarlık bir dış satım ve 18,5 milyar dolarlık bir dış alım beklenmektedir. 5,5 milyar dolarlık bir ticaret açığı umulmakta ancak, ticaret dengesi olarak da görülmeyen kalemler girdileriyle bu eksikliğin giderilmesi beklenmektedir.

Hemen izninizle bağlıyorum.

Eğer, 13 milyar dolarlık dış satım beklentisi 1 milyar dolar geç veya eksik gerçekleşirse dengeler üzerinde bir miktar etki yaratabilir.

Tabiatıyla şu nokta üzerinde; izninizle durmak istiyorum.

Kurların düşük olmasının Merkez Bankası yönetimi açısından ve ülkenin mali yönetimi açısından iki türlü yararı var.

Birisi, Sayın Başkanımız demin buyurdular; 4,5 milyar dolar döviz birikimi var Merkez Bankasının. 1990 yılındaki tüm döviz ödemeleri yapılsa ibile hiçbir döviz girdisi olması bile 500 milyon dolarlık döviz kalır elimizde ama, eğer 4 bin lira; mesela, 3 bin 200 lira ümit ediliyor da yıl sonunda döviz veya ortalama döviz bin lira fark ederse bu 4 trilyon lira bütçe açığı eder. Yani, eğer ortalama kur bin lira fark ederse 4 milyar dolar üzerinde 4 tril-

yon lira eder; o demektir ki, bütçede 4 trilyon lira ilave para bulmak gereklidir.

Eğer 1990 bütçesinde bir miktar açık olacak ise bu açığın esnek kur politikasıyla büyümesi tehlikesi vardır. Büyümesini tabiatıyla diliyoruz.

Bir başka nokta, döviz tevdiat hesapları reel anlamda; yani, döviz cinsi itibarıyla 1.1.1989'a nazaran gerilemiştir. Çünkü, bugün Amerika Birleşik Devletleri dolarına 8,80 faiz vermektedir dışardaki bankalar. Bugün Türkiye'deki dört büyük bankanın rakamlarını arz ediyorum.

Dolara 7,5 vermektedirler, Alman markına 4,5 vermektedirler; pazarı belirleyen unsurlardır. Oysa Batı Alman markının dışardaki faiz oranı 8, 10 ila 8, 20 arasında değişmektedir.

Bu niye böyle olmaktadır. Acaba, bankalarımız dışardaki gelişmeleri izlememektedirler? Döviz tevdiat faizleri üzerinde de munzam karşılık uygulaması vardır, yüzde 20 düzeyinde; artı, vadesiz döviz tevdiatı yönünden yüzde 5 düzeyinde ek munzam karşılık uygulaması vardır, Merkez Bankası bankalara yüzde 4,25 oranında munzam karşılık üzerinden döviz itibarıyla faiz ödemektedir, Türk lirası üzerinden ödemektedir. Ben de, ne haddime ama, Sayın Başkanımın yerinde olsam aynı şeyleri yaparım. Bunun eleştiriye değer olduğunu demek istemiyorum ama, bu dengeleri sürdürmenin hassas zeminler itibarıyla 1990 görüntüsünü huzurunuzda dile getirmeye çalışıyorum.

Sevgili Ulgay; göremiyorum kendisini bugün. Bir yazısında belirttiler. Tabii bu olgu, yani döviz tevdiat hesabının getirisi ya da parayı dövize bağlamanın getirisi kur kaybı artı faiz artı faizin kur kaybı olduğuna göre; bütün bu öğeleri Sayın Ulgay çok güzel dile getirmişlerdi.

Şu düzeylerde; yani, Alman Markının da yüzde 20'ler civarında bir kur getirisi artı, 4,5'un yüzde 25'lik kur getirisini saydığınız zaman batıdaki gurbetçilerimiz paralarını Türk Lirasına çevirerek Türk Lirası cinsinden faiz olarak getiri sağlayan banka hesaplarına yönlendirme eğilimi sağlamak tadırlar. Bunların hepsini bir araya getirdiğimiz zaman benim ifade etmek istediğim sözü fazla uzatmak istemiyorum.

Merkez Bankamızın 1989 yılında büyük bir başarıyla uyguladığı döviz dengesini 1990'da da sür-

dürmesi ümidimi dile getiriyorum. Başarısının devamını; Merkez Bankasını yürekten dile getiriyorum.

Ancak, 89'daki başarılarının bir yıl gerisinde 1988 yılında şubat ayında ve ekim ayında Türk lirasından döviz kayışın bize nelere mal olduğunu anımsamadan geçemiyorum ve Türkiye'nin döviz dengelerinin sosyal ve siyasal dengelerinin temel taşı olduğu şeklindeki görüşümü ifade ediyor, hepimizi saygıyla selamlıyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN - Çok teşekkürler Sayın Soydan.

Efendim, Sermaye Piyasası Kurulu Başkanımız Sayın Profesör Mehmet Şükrü Tekbaş, buyurun efendim.

MEHMET ŞÜKRÜ TEKBAŞ (Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı) - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Finans kesiminin değerli temsilcileri; İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyetinin böyle bir panel düzenlemesini candan kutluyor ve bu seçkin topluluğa hitabetmek için bana da yer vermesinden duyduğum memnuniyeti ifade etmek istiyorum.

Benden önceki konuşmacılar Sayın Merkez Bankası Başkanı olmak üzere bankacılık kesiminin temsilcileriydi. Ben ayrı çerçeve içinde ancak konuyu biraz da sermaye piyasasına getirerek ele almaya çalışacağım.

Türk ekonomisinin 1980 yılının başında içinde bulunduğu durum hepimizce malûm. O konuda şu anda yeni birşey söylemek istemiyorum. Daha önceki konuşmacılar zaten değindiler.

Ben, 80'li yılların başında Türk Finansman kesiminin içinde bulunduğu durumu veya finansal sistemin o tarihteki konumu ile bugünkü konumuna öncelikle bakmak istiyorum.

Finansal sistem dediğimizde, bildiğimiz gibi; menkul kıymetler, finansal kuruluşlar ve finansal pazarları kastediyoruz.

1980'li yılların başında Türkiye'de menkul kıymet türü sadece tahvil ve hisse senedi olmak üzere

çok sınırlı idi ve finansal kuruluşlar olarak bankacılık kesimi ve mevduat bankacılığı en yaygın şekilde Türkiye'de bulunuyordu. Hatta, bu bankacılık değişik yazarlarımız tarafından şube bankacılığı olarak da adlandırılmaktaydı.

Finansal pazarlarda o tarihte para pazarı olarak kendini göstermekteydi, sermaye piyasası henüz Türkiye'de emekleme çağındaydı. Gerçi bugün dünyada para pazarları ile sermaye pazarları arasındaki sınır önemini çok kaybetmiş bulunuyor ancak, genede farklı tanımlara yer verebiliyoruz.

Böyle bir ortamda, benden önceki konuşmacılar; başta Sayın Abaç olmak üzere bazı rakamlar verdiler ben de bir iki rakam vermek istiyorum.

1980 yılında mali araçların stoku şu şekilde dağılım gösteriyordu, krediler yüzde 84'lük bir paya sahipti, menkul kıymetler toplamı kamu kesimi ve özel kesim olmak üzere yüzde 16'lık bir pay almaktaydı. Bu, zamanla 1988 yılında kredilerin yüzde 72'ye ve menkul kıymetler toplamının yüzde 28'e gelişmesi olarak dikkatimizi çekiyor.

Bunun dışında, menkul kıymetler toplamı içinde kamunun payı 1980'de yüzde 72 ve özel kesimde yüzde 28 iken; bu rakam 1988'de yüzde 77 ve yüzde 23'e gerilemiş bulunuyor.

Menkul kıymet ihracında kamunun payı 1982'de yüzde 76'5 ve özel kesimin payı 23,4 iken; 89'da yüzde 86 ve 14 olarak değişmiş. Bu dönem içinde vadelerde kısalma var, sermaye piyasası kurulunun izin verdiği tahvillerin vadesi 82 yılında 3.89 iken, 89'da 2,02'ye düşmüş, mevduatların vadesi uzama eğilimi gösteriyor. 1 yıl vadeli mevduatların toplam içinde payı 82'de yüzde 12 iken 88'de yüzde 33,5'a yükselmiş ve bütün dünyada çok yaygın olarak kullanılan menkul kıymetlerin ve mevduatın, kredilerin gayri safi milli hasıla içindeki payını Türkiye'de ele aldığımızda:

Menkul kıymetlerin payı gayrisafi milli hasıla içinde 1981'de yüzde 5,5 iken, 89'da yüzde 11,4'e ve mevduatın payı 81'de yüzde 23,6 iken 88'de yüzde 27,3'e yükselmiş.

Biraz önce Sayın Abaç bir rakam vermişti ve Türkiye'de uygulanan faiz politikasında 82-85 ve 86 yıllarında pozitif olmayan; yani, negatif reel faiz

zin mevduatlar üzerindeki etkisini söylemişti; ben onu daha değişik rakamla şöyle ifade edeyim: mevduatın gayrisafi hasıla içindeki payın 81'de yüzde 23,5 iken, 88'de yüzde 26'ya düştüğünü söylemiştim, en yüksek olarak bu oranı 1986 yılında ve 85 yılında görüyoruz. 85'de yüzde 28, 92, 86'da yüzde 29, 89.

Bu on yıllık dönem içinde Türk Finans kesiminde bazı değişimler oluyor ve bu gelişmeler 10 yıllık dönemde Türk Ekonomisinin en önemli yaşadığı değişiklikler olarak da isimlendirilebilir. Bunu finansal pazarlarda liberalleşme olarak alabiliriz.

Başlıklar olarak söylüyorum, 1981 yılında sermaye piyasası kanunu çıkarılması, 82'de sermaye piyasası kurulunun oluşturulması, İstanbul Menkul Kıymetler borsasının 85'de faaliyetine başlaması, menkul kıymetlere yatırım ve sermaye piyasasını teşvik için gelir ve kurumlar vergisinde değişiklikler yapılması, bu dönem içinde yeni araçların ortaya çıkarılması ve yeni finansal kurumların oluşturulması, kambiyo ve dış ticarete serbestlik, Merkez Bankasının başlatmış olduğu çok başarılı uygulamalar var. Ve bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna girme için kesin tavrını ortaya koyması da Türk Finans kesiminin Avrupa Topluluğuna uyumu, Topluluk ile entegrasyonu ve hatta dünya finansal pazarları ile bütünleşmesini de bu dönemde gündeme getirmiş bulunuyor.

Bu arada, Türkiye'de banka sayısı çok hızlı bir artış gösteriyor mevduat bankacılığından ihtisas bankacılığına önemli bir kayış gözlemleniyor ve yabancı bankaların da Türk bankalarına ilgisini bu dönemde görmüş bulunuyoruz.

Bunların dışında, güdümlü faiz politikasından önce yüksek faiz uygulaması ile başlayan ve giderek serbest faize dönüşen bir politika da bu dönemde daha önceki konuşmacılar tarafından da ifade edildiği gibi izlenmiş bulunuyor.

Bu arada, en son olarak da 32 Sayılı Kararname, finansal pazarlardaki sınırın önemini büyük ölçüde kaldırıyor ve yabancı yatırımcıların Türk Sermaye Piyasasına girmelerine kolaylık getiriyor aynı şekilde Türk Yatırımcılarının da dünya finansal pazarlarına veya sermaye pazarlarına açılmasını imkan dahiline sokmuş oluyor.

Böyle bir gelişme sonucunda Türkiye'de sermaye piyasası önemli bir gelişme gösteriyor ve bu gelişme kendini de önümüzdeki dönemlerde devam ettirme arzusu içinde bulunuyor.

Konuya, özel sektör açısından baktığımız dönem, özel sektörün fon kaynakları da bu dönem içinde büyük ölçüde değişme göstermiş bulunuyor.

Özel kesimin finansman kaynaklarını sadece borçlanma aracı olarak değerlendirdiğimizde, stok değerleri itibariyle toplam bankacılık kesiminden sağlanan kaynaklar ve sermaye piyasasından sağlanan kaynaklar itibariyle ikiye ayırdığımızda.

1989 yılı itibariyle toplam finansman kaynakları içinde borçlanma araçları olarak sermaye piyasasından sağlanan kaynaklanan payı yüzde 4'de.

Bütün imkanları; yani, mülkiyeti temsil eden belge ve hisse senedini de kattığımız zaman 1980'de oran yüzde 83 iken, 89'da yüzde 13,4'e ulaşmış bulunuyor; bu da özel kesimin fon sağlamada sermaye piyasasına daha fazla müracaat ettiğini gündeme getiriyor.

Sermaye piyasası kurulunun vermiş olduğu izin rakamları ise: 1982 yılında 21 milyar lira iken, 89 yılının 1 ekim tarihinde 1 trilyon 950 milyara ve kasım itibariyle de 2.3 trilyona ulaşmış bulunuyor.

Bu rakamlar reel hale dönüştürdüğümüzde; şu anda önümde yok ama, reel bir artış olduğundan söz etmek mümkün.

1980'li yıllarda Türk Finans Kesiminde bu şekilde bir olgu yaşanırken para politikası ve yüksek enflasyon ve dalgahı belli ediyor. Belki yüksek enflasyon da başlı başına bir istikrardır, belli bir düzeyi korsa ama, enflasyonun dalgalanma göstermesi bir yerde istikrarsızlığı gündeme getiriyor, bu da biraz önce verdiğim rakamlar itibariyle vadelere kısalmasına yol açmış oldu. Tahvil vadeleri 3.89'dan 2.02 yıla inmiş bulundu.

Bu dönem içinde, dünyadaki trende baktığımız zaman dünyada da finansal pazarlarda önemli değişimler olduğunu görüyoruz. Bütün dünyada finansal pazarlar ve daha da kesin olarak sermaye

pazarları dinamizm içinde bulunuyor ve bu alanda da dünya pazarlarında; özetle şu gelişmelerin olduğunu söyleyebilirim.

Bütün ülkelerde bir uluslararasılaşma söz konusu ve finansal pazarlar arasındaki sınırlar bu dönem itibariyle kayboluyor ve bazı ulusların kuruluşları kendi ülkelerinde değil başka ülkelerde de fon bulabiliyorlar. Uluslararası pazarlarda 1980'de 33 milyar dolar olan tahvil ihracı 88'de 227 milyara ulaşmış bulunuyor.

Bu dönemde liberalleşme bütün dünyada kendini gösteriyor ve ülkelerin sermaye pazarlarında yaptıkları esnekleştirme veya liberalleştirme politikası borsalar arasındaki sınırları ortadan kaldırıyor.

Önemli bir olgu, menkul kıymetleştirme, varlıklara likiditesi düşük olan varlıkların enkul kıymet haline dönüştürülerek bilanço dışına çıkarılması; başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde yaygın bir şekilde kullanılmakta bunun dışında başka finansal yenilikler de suvap, fiçöz ve opsiyon işlemleri olarak 1980'li yıllarda bütün dünyada kendisi göstermiş bulunuyor.

1990'ın arifesine geldiğimiz şu dönemde önümüzdeki dönemde Türkiye içinde bazı önemli değişikliklerden veya değişikliklerin yapılmasından söz etmek mümkün.

Başta enflasyonun düşürülmesi ve ekonomide istikrarın sağlanması olmak üzere vadelerin uzaması Türkiye'de mümkün olabilecek ve bu konuda sermaye piyasası kurulu olarak da bir değişken faizli tahvili gündeme getirmiştik. Şu ana kadar üç dört uygulama oldu, bununla ilgili olarak.

Dünya finansal pazarlarına uyum, entegrasyon önümüzdeki günlerde Türkiye'nin daha fazla üzerinde durduğu bir konu olacak. Dünyanın bu şekilde küçüldüğü bir ortamda finansal sistemimizin güçlü olması ve diğer kuruluşlarla, diğer finansal kuruluşlarla rekabet imkanının yaratılması önemli bir konu. Bu da, son dönemlerde değişik ülkelerde bir sermaye yeterliliği kavramının Türk Finansal pazarlarında da gündeme gelmesine yol açmış bulunuyor.

Son olarak birkaç kelimeyle sermaye piyasası kurulu olarak bizim olaya bakışımızdan söz etmek istiyorum.

Konulardan biri, sermaye piyasasında güven ve açıklık ilkesi. Bunun devamı için ve güçlendirilmesi için önlemler alıyoruz.

Başta bağımsız denetim kuruluşları ve muhasebe standartları, muhasebe ilkeleri olmak üzere önümüzdeki dönemde konsolide tablolar olarak da burada bazı yeni düzenlemelerimiz olacak.

Tasarruf sahibine yeni imkan getirme olarak bütün dünyadaki trendi Türkiye'de de menkul kıymetleştirme olarak uygulamak istiyoruz ve yeni menkul değer türleri gündeme gelecek.

Şirketlerimizin sermaye piyasasından daha fazla yararlanmaları, başka kendileri ve sistemin yararına olacak ve bankacılık kesiminde kredi faizleriyle mevduat faizleri arasındaki farkın büyük boyutlarda olması ve sermaye piyasasında maliyetin nisbi olarak çok daha düşük olması, sermaye piyasasına şirketlerin borçlanma araçlarıyla müracaatlarını artırmış durumda faizlerin de genel yüksek boyutlarda olması nisbi olarak bütün ekonomide mülkiyeti temsil eden belgeler olarak; başta, hisse senedi olmak üzere şirketlerimizin daha fazla sermaye piyasasına gelmelerine imkan sağlıyor.

Bunları düzenleyen yasa değişikliği de mecliste önümüzdeki günlerde, bunların da; bunu meclisten geçip bizim arkasından gerekli düzenlemeleri yapacağımızı söyleyebilirim. Bu çerçevede yeni kurumlar da Türk Sistemine katılmış olacak, gayrimunkullere dayalı bazı fonlar, ortaklıklar, değerlendirme yapan bazı retin kuruluşları da bu çerçevede içinde gündeme gelecek.

Zamanı tam olarak kullandığımı tahmin ediyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN - Biz teşekkür ediyoruz Sayın Tekbaş.

Şimdi sözü son panelist olarak yabancı bankaları da aynı zamanda herhalde, temsil etme durumunda olan Sayın Atilla Uras'a veriyorum. Buyurun Sayın Uras.

ATILLA URAS - Teşekkür ederim Sayın Abaç.

Soyadımın Aras veya Buras olmayınca tabii sona kalıyoruz, sona kalınca da özellikle, böyle son derece değerli meslekdaşların olduğu panelde Sayın Emen, Sayın Soydan ve Sayın Tekbaş; benim bir sürü gördüğüm kadarıyla değinmek istediğim, yahutta bahsetmek istediğim konuyu fevkalade detaylı bir şekilde değindiler. Onun için belki biraz tekrarlama olacak, o sebepten özür dilerim.

Bende, biraz tarihsel prespektif verme huyu var. Burada belki sizi sıkmadan kısa bir şekilde bugün nerede olduğumuzu daha iyi değerlendirme açısından da yardımcı olabilecek çok kısa bir konuşmayla bazı konuları hatırlatarak, geleceğe doğru beklentilere bir ışık tutmak istiyorum.

Sayın Başkan, Sayın Merkez Bankası Başkanı, değerli konuklar ve basınımızın kıymetli mensupları.

Bu tarihsel perspektifi isterseniz 50'lerden 80'lere kadar çok kısa bir şekilde ele alalım.

Karma ekonomi modeli olarak tanımlanan ve muhtelif dönemlerde de ağırlıkla değişen müdahaleci ekonomik politikaların uygulandığı 50-80 dönemi ithal ikamesinin öne çıktığı içe dönük bir modelin temel unsurlarını içeriyor.

Bu temel unsurlar ithal, kota ve yasaklara yüksek bir miktarı federe kambiyo kısıtlamaları yasakları, sabit kur, sabit faiz ve vergi sübvansiyonu eksenleri etrafında yoğunlaşmış.

Türkiye'de sanayileşme çabaları da bu çerçevede içerisinde oluşuyor. İstihdamın istemiyerek de olsa ikinci plana itildiği bir dönem bu, 1950-80 dönemi.

Bu çerçeve içerisinde sermaye yoğun atılımlarla hızlı kalkınma sürecine giren ülkede müdahaleci politikalar da ekonominin fiyat yapısını, üreticileri, tüketicileri, yatırımcıları ve dolayısıyla, kaynak dağılımını da belli bir yönde etkiliyor.

Bu kalkınma modelinin kaynak yapısına bakıldığı zaman da, Türkiye'de enflasyonist finansmanın belli aralıklarla olsa dahi sık sık tercih edilmek zorunda kalındığını görmek mümkün.

Bunun nedeni, Türkiye'nin günümüzde ana sorunu olan iç tasarruf seviyesi ile doğrudan ilişki-

li, gelişmekte olan bir ülkede iç tasarruflar doğal olarak yetersizdir ve kısa vadede arttırılamaz diye bir varsayım ele alınırsa ki, bu varsayım istense de istenmese de bilinç üstü, bilinç altı olsa da varlığı inkâr edilemeyen, edilemeyecek bir varsayım politikalarının oluşmasında Türkiye'de; uzun vade iç tasarrufu artırıcı tedbirler alınmaması sonucu enflasyonist finansman ihtiyacına doğuran nedenlerin başında geliyor.

Büyümenin enflasyonist finansmanla sağlanmasının sınırını da tabii ekonomik faaliyetin yanı sıra sosyal ve politik maliyetler de bir yandan çizmiş durumda kahyor.

Dış kaynak temini geniş bir dönem içinde uzun vadeli proje finansmanı ve dünya bankası İFS gibi uluslararası kuruluşlardan alınan orta ve uzun vadeli ve elverişli, yumuşak şartlarda temin edilmiş kredilerle de yönetilince içe dönüm müdahaleci ekonomik politikalarda kendilerini sürdürmekte daha bir rahatlık elde ediyorlar.

Bu çerçeveye, döviz fiyatı olan kurla, kur uzun yıllar sabit piyasa değerinin altında kahyor ve Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkeler arasındaki enflasyon farklılıklarının kur'a aksettirilmeyişi ithalatı devamlı cazip kılan, ihracatçıyı da cezalandıran ve kaynakları ithalata yönelten sanayiciyi dış rekabetten uzak, iç pazar canlılığı ile büyüten bir yapı oluşturuyor.

Kısıtlayıcı kambiyo ve ithal rejimleri muvacehesinde, Merkez Bankasında 70'lerin ortalarına kadar dış ticaret işlemlerinde yoğun faaliyeti; direkt olarak yoğun faaliyeti Türkiye'deki bankaları iç finansmana yöneltmekte, Türk lirası fiyatı olan faizin de uzun yıllar sabit ve enflasyonun altında tutulması ki, Sayın Abaç'ın dediği gibi, reel olarak, enflasyondan arınmış bir şekilde negatif uzun yıllar negatif ve piyasa dengesinin altında bir seviyede seyretmesine neden oluyor. Bunun sonucunda, zaten yetersiz olan iç tasarruf daha da güdük kahyor, iç kaynaklar; altın, gayrimenkul gibi alanlara kayıyor.

Reel faizin negatif oluşu, tabii banka kredilerine aşırı talebi getirmekte ve ortaya da fon arzının küçük ama, fon talebinin de devamlı yüksek ve canlı tutulduğu, olduğu bir durumu çıkartıyor.

Rant doğuran bir alan olan ve piyasa dengesi dışı oluşan canlı kredi talebi Türk Bankacılarının

uzun yıllar faiz rekabetinden uzak oldukça kârlı bir ortam içerisinde büyümesini temin etmiş. Banka kârlılığını ve büyümeyi mevduat hacmine sıkıca bağlayan bu ortam, bankaları tasarruf sahiplerinin ayağına gitmek için şube açarak rekabete itmiş ve sektör uzun dönemde hızla büyürken büyük bir şube istihdam hacmine varmıştır. Diğer bir deyişle, bankacılık sektörü, şube-emek-yoğun bir yapıya itilmiş, para ve sermaye piyasaları ise fevkalade kısır bir düzeyde kalmıştır.

70'lerin başında içe dönük büyüme sınırlarına varıldığı sırada önemli boyutlara ulaşan işçi dövizlerine ödemeler dengesinde ilk kez cari hesap fazlasına yol açması şu sonuçları doğurmuş.

Türkiye'ye akan döviz hareketleri sonucu bankalara önce döviz işlemlerinde daha fazla yetki verilmesi.

73 sonrası petrol şoku ve dünya ekonomik resesyona rağmen Türkiye'nin döviz bulduğu nedeniyle hızlı büyümeye devam etmesi ve 70'lerin ikinci yarısında tekrardan dış ödemeler açığı çerçevesinde büyümenin kaynağının kısa vadeli dış borçlara yönlendirilmesi.

77-79 arasında Türkiye ciddi bir ödemeler darboğazında görüyor. 80 yılından günümüze kadar uzanan çizgide de; Türkiye'nin takip ettiği ekonomik politikalar iki ana temel üzerinde yoğunlaşmış.

Bir, 70'lerin sonunda oluşan ödemeler dengesi hızına karşı ödemeler dengesi açığına karşı, yürürlüğe konan geniş bir stabilizasyon programı ile ekonomik büyümeyi kendini idame ettirecek hale getirmek.

İkincisi, ekonomide, temelde serbest piyasa güçlerine ağırlık veren, dışa dönük bir yapısal değişikliği gerçekleştirmek.

İlk merhalede, acilen tatbiki gereken ekonomik stabilizasyon programının tüm yönleriyle başarılı bir şekilde tatbikata konulması sonunda, tatbikata konulduğu konuda zannediyorum, hepimiz görüş birliği içindeyiz.

Gerçekten 80'lerin ilk yıllarında enflasyonda ve diğer iç dengelerde ve dış ticarete döviz dengesinde hızlı ve kesin bir iyileşme görülmüştür.

Türkiye'nin kredi değerlerinin yükselmesinde ilk ve en önemli inme bu performansın tartışılmazlığından gelmektedir.

İkinci merhale olarak ele alınan ve doğal olarak daha uzun bir süreyi kapsayan ekonominin dışa dönük bir yapıya kavuşturulması yönünde yapılan temel düzenlemeler mal ve hizmet ihracının başı çetiği bir gelişme modeli olarak giderek serbestiyetin tanındığı dış ticaret başlamış ve daha sonra yüksek büyüme hızının ön plana geçtiği ve büyümenin gerektirdiği iç ve dış kaynak arayışlarının hâkim olduğu bir manzara arz etmiştir.

80'lerin ilk yarısı, bankacılık sektöründe dışa dönük politikalar gereği değişen ekonomik yapıda, dış ticaret işlemlerinin büyük ağırlık kazandığı, zorunlu devrelerin azaltılmasıyla birlikte döviz yönetimi, bilgi işlem, muhabir ilişkileri alanlarında önemli atılımların yapıldığı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır.

Dönem başında Türkiye'ye gelmeye başlayan yabancı bankaların, tecrübe ve uzmanlık olarak Türk Bankalarının uzun yıllar ağırlık veremedikleri, dış ticaret alanlarında tek şube, az personel ve salectif bir hedef piyasada az sayıda seçkin müşterinin yüksek montanlı işlemlerine yönelerek hızlı ve düşük maliyetli servis görmeleri pek tabii o günlerin ithal mevzuatı da buna ayrıca destek olmuştur; kısa sürede bir boşluğu doldurmuş ve sağlanan fevkalade yüksek kârlar Türk Bankalarında hızla bu alana girmelerine neden olmuştur.

Büyük kaynak yapılarıyla, yerli bankalarımız özellikle, yüksek döviz gelirleri muvacehesinde kısa sürede kendilerini değişen koşullara adapte etmişlerdir.

Bu da, yabancı bankaların ilk merhaledeki dış ticaret finansmanında tamamlayıcı rol oynama ve kısmi de olsa rekabet getiren misyonların sonuna geldiğini göstermektedir.

Gerek yabancı gerek yerli bankaların 90'lara doğru faaliyet hedeflerine aşağıda değinmek üzere 80'den bu yana sektörü ilgilendiren diğer gelişmeleri de şöyle özetlemek bence mümkün.

81'den itibaren faiz hadlerinde tam serbestiye geçiş denemeleri, 82 yılında otokontrol mekanizmalarının eksikliği ve erken uyarı sistemlerinin

zayıflığı sonucu bazı küçük bankaların ve bankerlerin kuruluşlarının çöküşüne neden olacak boyutlara ulaşmış ve faize tekrar müdahale etme gereğini giderek bankalar yasasında temel değişiklikleri doğurmuştur.

Döviz yaratıcı, mal ve hizmet üretimine yönelik devlet sübvansiyonuna tabi reeskontlu Türk Lirası krediler, bütçe yükünü hafifletmek amacıyla yerini döviz ve finansman kredilerine terk etmiş, kur politikası işe daha gerçekçi bir raya oturtulurken kambiyo rejimiyle birlikte serbestiyete kavuşturularak döviz tevdiat hesaplarına olanak sağlanmıştır.

Bu ortamda Türkiye ile belli başlı Batı ülkeleri arasında yüzde 50'yi bulan bir faiz farkının devamı, işletmeleri; bankalar dahil olmak üzere dövizle borçlandırmaya yönlendirmiştir.

Özellikle, 85 yılında hacmi yükseler kısa vadeli döviz kredilerinin para arzı üzerindeki baskısı, bazı döviz kredilerinin iç piyasa faaliyetleri için kullanılması 86 Mart ayında kur serbestiyesine müdahaleyi tekrar teşkil etmiştir.

Bunu takiben, tesbit edilen kurlar gerçekçi seviyelerden uzaklaştığı sürece bankalar komisyon ayarlamaları yoluyla, efektif kuru yukarı çekme yönüne gitmişlerdir.

Diğer taraftan, Türk Ekonomisinin ana sorunu Türk Lirası olmaya devam etmiştir. Diğer bir deyişle sorun para ve sermaye piyasalarındaki genişlik; yani, mali araçların çeşitlendirilmesi, verimlilik; yani, büyük cirolara, büyük montanlara erişmek bu araçlarda, reel faiz ve bağlı olarak rasyonel para politikası ve gerçekçi kur olmaya devam etmiştir.

Bu alanda; özellikle, son yıllarda çağdaş atılımlar yapan Merkez Bankası önderliğinde bankalar arası para piyasasının kuruluşu ve başarıyla takibi finansman bonolarında uygulamaya geçiş ve yerleştirilmesi bu olayın, devlet özel sektör tahvillerinin yükselen hacimleri önemli gelişmeler olarak bankacılık sektörünün esnekliğini artıran ve kâr kompozisyonlarına etki eden faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

Bu arada, banka faaliyetlerinin gerek şeffaflaştırılmış gerekse daha da sıhatli kıyaslamalara,

erken uyarı sinyallerine, gerçek maliyet tesbitine imkan verecek tek düze hesap planı ve bağımsız murakabe yolunda önemli atılımlarda son yıllarda atılmıştır. Karşılık kararnamesiyle risk ağırlıklı sermaye rasyoları da bu çağdaşlaşma atılımlarının devamını işaret etmektedir.

Sonuç olarak, 80 sonrası değişik ekonomik yapı çerçevesinde Türk bankacılık sektöründe çok önemli gelişmeler olmuştur.

İlk etapta, enflasyonist trendin aşağı çekilmesi için yürürlüğe konan tedbirleri müteakiben yerli yabancı tüm bankalarımızın önümüzdeki yıllardaki performansı Türkiye'nin ekonomik gündeminde ilk sırayı alan Türk Lirasıyla ilgili gelişmeler ve düzenlemeler; para ve sermaye piyasalarını ve organizasyonu karşısında yapacakları faaliyetlere bağlı kalacaktır.

Bu kredilerde ve mevzuatta esnek faiz demektir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Libor benzeri, baz faiz sistemi demektir.

Esnek serbest mevduat vadeleri demektir. bankalar aktif satışı; kredi devir demektir.

Faizlerin; daha doğrusu fonların eşlenmemesinden doğan riskin yönetimi, bunun avantaj olarak kullanılması demektir.

Sendikal krediler demektir. Erken geri ödeme cezalarının yerleştirilmesi demektir.

Yeni mali araçların ki, Sayın Tekbaş detaylı bir şekilde değindiler, ortaya çıkartılması, yerleştirilmesi demektir.

Borçluyu faiz tabanı garantisi bankalarca veya mila kuruluşlarca verilebilmesi demektir; vesaire vesaire.

Yakın zamanda yerine oturan İnter Bank, döviz, Türk Lirası dövizli altın piyasaları ile birlikte; özellikle, döviz ve faiz suvapları, vadeli kur piyasaları, opsiyonlar, vadeli faiz piyasaları intresuçsı gibi, faiz ve kur riskine karşı sigorta sistemleri getiren uygulamaların gerekli düzenlemeler getirilir ve bankacılık sektörü kale Türk iş âlemine sunulmaması ve büyük bir ihtiyacın karşılanmaması için hiçbir neden yoktur.

Bu mali enstrümanların tatbikata konulmasından gerekli vergi ve muhasebe değişiklikleri da-

hil acil, cesur, istikrarlı ve sürekli düzenlemeleri ümitle heyecanla bekliyoruz.

Gerekli siyasal istek ve tercih, teknik bilgi ve Türk Ekonomisinde piyasa mekanizmasına en küçük tasarruf sahibinden en büyük yatırımcısına kadar hızla adaptasyon esnekliği vardır; bunu yakın tarih bize göstermektedir.

Son yılların cesaretle temelde yapılan; temelde değişikliklerin yapıldığı Türkiye'de tüm bir mali reformun başarıyla tatbikata konulması iç tasarrufların artışı ve finansal piyasalara kanalize edilmesi ve döviz hareketlerinin rasyonalizasyonu açısından hızla büyüyerek Avrupa Topuluğuna, uygun bünyeye erişmek hedefine ulaşmada en önemli etken olacaktır.

Kısacası, 1990'larda hızla büyümek zorunda kalacağız, sorun iç tasarruflarla finanse edilmesinin nasıl olacaktır.

Konuşmamın sonuna geldim, sonunda size bir resimle çok kısa bir resimle karşılıklıya bırakmak istiyorum.

Ülke İtalya. 1988 sonu gayrisafi milli hasılası 800 milyar dolar civarında. 1988 yılı toplam kamu borcu 795 milyar dolar civarında; yani, neredeyse gayrisafi milli hasılanın yüzde yüzünü düşen bir toplam kamu borcu, borç var.

Toplam tasarruf oranı gayrisafi milli hasılanın; çeşitli istatistiklere baktım 27-28 arasında değişiyor. Yıllık bütçe açığı, kamu bütçesi gayrisafi içhasılaya oranı yüzde 10 ile 12 arasında değişiyor, yıllar itibarıyla.

Halkın toplam finansal yatırımları; yani, bütün yapılan tasarruflar, halk tarafından yapılan tasarruflar içerisinde kamu kâğıdının oranı yüzde 35; büyük bir kısmını halk kamu açığını finanse ediyor, İtalya'da.

Enflasyon yüzde 6 ila 7 civarına kadar inebiliyor, 42 yılda ondan fazla, 42'den fazla hükümetin geldiği bir ülke; istediğiniz şekilde yorumlayabilirsiniz.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN - Teşekkürler Sayın Uras.

Efendim, sayın konuşmacılara teşekkür ediyorum, hepsi sürelerine tam bir titizlikle

uydular ancak, toplantıya sabah geç başladığımız için kahve molasını maalesef veremiyoruz ve hemen yorum yapacak yada tartışma açacak, açmak üzere görevlendirilmiş; daha doğrusu böyle bir görev almış Sayın konuşmacıları sırayla davet edeceğim.

Önce Sayın Tefik Altınok.

Buyurun efendim.

TEVFİK ALTINOK - Sayın başkan teşekkür ederim.

Uzun yıllar sonra aradan tam 5 yıl geçti, kamu görevinden ayrılalı hemen hemen ilk kez kürsüye çıkıp hitabetme fırsatını elde ettim.

Bu nedenle teşekkür ediyorum, bu paneli düzenleyen arkadaşlarımıza.

Sayın Saracoğlu, paneli açış konuşmasında, Sayın Canevi'yi refere ederek Merkez Bankası Başkanının diledikleri şekilde konuları sizleri sunma fırsatını elde ettiklerini yada o şekilde konuşma şansına sahip olduklarını söyledi.

Belki, ben de bundan evvelki dönemde kamu görevinde bulunurken bu şansa sahiptim; ama, bugün maalesef sizlere çizilen çerçeve içerisinde konunun değerli arkadaşlarımız, değerli panelistler ve Sayın Merkez Bankası Başkanımızın çizdiği çerçeve içerisinde kalma çabasında olacağım; ancak, bu şekilde en kısa sürede de konuşmamı bitirmeye çaba göstereceğim.

1980 yılına girerken, hazine Genel Müdürlük görevini üstlenenlerden birisi de bendim. Sayın Hacaloğlu'yu da gördüm, o da aynı görevdeydi ve biz o tarihlerde 1970'li yılların sıkıntılarını ifade etmek durumundayım, yaşıyan kişilerdik.

Bugün, DÇM'lerin tahribatından bahsedebilen arkadaşlarımızın o tarihlerde aynı görevde bulunmalarını arzu ederdim. Gerçekten DÇM'leri tahrip edici, ekonomi açısından sıkıntı verici bir uygulama olarak görenler 1970'li yılların sıkıntılarını unutmamalarını tavsiye ederek sözlerimi devam ettirmek istiyorum.

Bugün, hakikaten de DÇM'lerle enflasyonun belirli noktalara geldiği iddia ediliyor ise de, ben şahsen bu görüşte olmadığımı çeşitli vesilelerle, çeşitli konuşmalarında arkadaşlarıma anlatmaya

çalışmıştım. Yine aynı görüşteyim, DÇM'lerin ülkenin o günkü şartları içerisinde uygulaması gereken biçimde 1980 yılına geldiğinde ertelenme mecburiyetiyle karşı karşıya kalındığını hiçbirimizin unutmaması lazım ve özellikle mali sektörün varolmadığı bir dönemde bu sektörü oluşturabilme çabası içinde atılan adımların bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini de kaydetmek istiyorum.

Faiz politikasına gelince, zannediyorum serbest dememize rağmen bugüne kadar bu serbestliği pek gerçek anlamıyla uygulayamadık. Bunun nedenlerini kafamda her zaman mevcut sektörün ve Türk Ekonomisinin bu işe hazır olmamasına bağlamaktayım.

Hala bizde zannetmiyorum ki, Batılı anlamda ve gerçek biçimiyle bir mali sektör oluşmuş durumda olsun, henüz bunun ilk adımları atılabilmiş ise 24 Ocak 1980'den sonra başhyabılmıştır. Ve o tarihlerde sadece bankalarla Sayın Soydan'ın da ifade ettiği gibi, yürüyen sektörün bir yerde bankerlerle terbiye edilmeye kalkılması da yine, zannediyorum işlenen hatalardan ki, o zaman görevde bulunan bir kişi olarak üstlenen hatalardan birisi şeklinde değerlendirmek istiyorum.

1980 yılının sonlarına yaklaştığımızda, sektörün artık yavaş yavaş oluşmaya başladığını, batılı anlamda henüz olmasa bile sermaye piyasasıyla, para piyasasıyla ve inşallah ileride kurulacağını umduğumuz emtia piyasasıyla daha canlı, daha yerinde oturmuş ve ekonominin tüm diğer sektörlerine yardımcı olabilecek bir mali sektöre sahip olabiliriz ümidindeyim.

Bu arada Sayın Soydan'ın ifadeleri arasında yer alan bir hususu da müsaadeleri olur ise burada açıklığa kavuşturmanın gereğine inanıyorum; ifadeleri arasında dediler ki, "bütçenin açığı kur değişimi nedeniyle ticaret açığıyla yakından ilişkili bir biçimde azalır yada artar."

Hiç şüphesiz, tüm ithalat yada ihracatın yada tamamiyle ödemeler dengesinin bütçeyle ilişkisini kurmak bir yerde hatalı olur. Onu sadece kamu kesiminin ithalatı, ihracatı ve kamu kesiminin dış ödemelerine ilişkin, kesimleriyle ilgilendirmek icabeder. Bu nedenle, 4 trilyonluk bin lira kur değ-

şikliğindeki farkı ben şahsen başka yönlerde aranmanın gerektiği görüşündeyim.

Bu arada, müsaadeniz olursa panelistler pek değinmediler ama, ben uygulanan kur politikasında bazı endişelere sahibim. Sayın Merkez Bankası Başkanımız eğer beni affederlerse bu konudaki görüşlerimi de kendilerine karşıt görüşü olarak gündeme getirmek istiyorum.

Halen uygulanmakta olan kur politikası, hiç şüphesiz ülkemiz açısından; şunu kabul etmeyen bir kişi değilim. Büyük bir aşama bizlerin uyguladığı sistemin tamamen dışında ve modern, Batılı anlamda bir yeni sistemin gündeme getirilip, Merkez Bankası tarafından uygulanmaya konulmuş biçimi.

Fakat, unutmayalım ki, ülkemizin ihracatı eğer, diğer teşvik politikaları birer birer elemine ediliyor ise büyük ölçüde kurun artış ve azalışına büyük ölçüde bağlı durumda; teori de bunu söylüyor, uygulamanın da bunu aynı şekilde gündeme getireceğini zannediyorum.

Bu nedenle de, eğer kur değişimleri; gerçek anlamda, reel anlamda bir değer azalışını karşımıza getiriyor ise 1990'lı yıllarda ihracatın biraz evvel de belirttiğim gibi, teşvikler kaldırılır ise hangi düzeyde gerçekleşeceğini kaçınılmaz, ne kadar bilerek ve bu konuda uzman olanlarla görüşerek tesbit etmiş durumdayız.

Eğer sattığınız malın piyasasını kaybederseniz tekrar o piyasalara girmeniz zannedildiği kadar kolay olmamaktadır. Bunda ihracatçıların gerçek endişeleri vardır ve ben de şahsen bu endişelere katılmaktayım.

Dolayısıyla, 1990 yılının ihracat rakamları tesbit edilirken kur politikasında uygulanan bu kendi haline bırakılmış, piyasa şartlarına bırakılmış uygulamanın karşımıza ne getireceğini tahminle zorlanacağımızı zannediyorum. Ve bu görüşümü teyid etmek üzere de Sayın Başkanın "1990 yılının sonunda kurlar nerede olur bunu ben de kestiremiyorum" ifadesiyle perçinlemek istiyorum.

Aynı endişeyi ithalat kesiminde de taşımaktayım. Burada da yine, cazip hale getirilen ithalatın bir yerde dış ödemeler dengesi içerisinde en önemli

kalemi oluşturan ticaret dengesini menfi yönden etkilemesinden korkuyorum.

Öyle olunca da, acaba 1989 yılından 90 yılına girdiğimizde yada 90 yılının ortalarına geldiğimizde kur politikası bizi nerelere götürür karşımıza hangi sorunları getirir de inşallah 1990 yılının sonunda tartışmaz oluruz diye sözlerimi bağlamak istiyorum.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim. (Alkışlar)

BAŞKAN - Teşekkürler Sayın Tefvik Altınok.

Efendim, Sayın Mustafa Aysan Bey, lütfen.

MUSTAFA AYSAN - Sayın Başkan, Sayın dinleyecilerim; hepinizi saygıyla selamlıyor ve toplantıyı düzenleyenlerin bana bu fırsatı verdikleri için kendilerine teşekkür ediyorum.

Efendim, bizim görevimiz 1980-1990 döneminde arkadaşlarımızın yaptığı takvimlerle tespit edilen ekonomik programımızın başarı ve başarısızlıklarını değerlendirmektir.

Bendeniz, izin verirsiniz, görevimi, öğleden sonraki tartışmaya bazı öngörüler sunan bir konuşma yapmakla ifade etmek istiyorum.

1980'lerin, herkesin ifade ettiği gibi, en önemli sorunu enflasyondur. Zannedirim, 1990'lara girerken, enflasyonun nasıl önleneceği, ne gibi tedbirlerle bu büyük canavarın kontrolü altına alınabileceği tespit edilmelidir; öğleden sonra tartışılmalıdır.

Yalnız, benim değerlendirmelerime göre, enflasyonun bir numaralı sorumlusu, kamu kesiminin açığıdır. Kamu kesiminin içine, merkezî devlet teşkilatındaki birimleri girdiği gibi, KİT'ler ve belediyeler, fonlara kadar bütün kurumlar girmektedir; bunların önemli açığı vardır.

1980'lerde uyguladığımız politikaların başarıları var, başarısızlıkları var; bendeniz, bu bir tek başarısızlığın, diğer bütün başarıları gidereceği görüşündeyim; onu arz etmek istiyorum.

Öğleden sonra tartışıp, bunun çarelerini bulmak, enflasyonist sistemden çıkarmanın çareleri-

ni bulmak, biz iktisatçıların temel görevleri olmalıdır.

Bu kamu kesiminin nasıl giderileceği konusunda, aslında alınacak tedbirler, teorik planda çok basittir; bütçe açığını kaldırırsınız, KİT'lere fazla yatırım görevi vermezseniz ve fonlarda açık olmamasına dikkat edersiniz. Belediyelerin fazla harcamalarını kısırsanız, gelirlerini eşdeğer yaparsınız, olur; ama bunu söylemek çok kolay, uygulama da yapmak son derece güçtür.

Onun için ben söylemek isterim ki, keşke diğer bütün başarısızlıklarımız bir kenarda dursa, bugün geldiğimiz noktada, 1990'larda alacağımız tedbirler arasında enflasyonu önlemek olmasa.

Bu konuyu burada bırakıyorum. Vaktim ona ancak müsaade eder. Bendeniz, biraz sözü edilen faiz politikasından söz etmek istiyorum. Faizde son yılda uygulanan politikayı fazla değerlendirmek istemiyorum; ama bütün bir 10 yıla baktığımız zaman, faizde bir "Dur yürü" politikası yapmışızdır; bence bunu önlemek lazımdır.

1989'un sonuna geldiğimiz noktada, arkadaşlar söylüyorlar; faizlerimiz, mevduat faizleri mevduat faizine reel faiz ödemeyecek bir seviyededir. Bu, ileride herhalde bir miktar yükselecektir. Çünkü, enflasyon sürdükçe, bunları aşağıda tutma imkânı yoktur, ekonomik programımızın gereği budur.

Son 10 yılda, bir yandan, "Faizlerimiz serbesttir, bankalar istediği noktada tutarlar" demişizdir; bir yandan da, zaman zaman faizlere müdahale etmek istemişizdir.

Ben diyorum ki, bir şekil bulalım faiz politikasına, o şekil üzerinden dört beş yıl bir duralım bakalım, ne olacak?

Bu şeklin içinde, serbest faiz politikasından söz ederken, bankaların toplantıya çağırıp, faizini şu noktada tutun demek olmamalıdır. Serbest faiz politikası böyle bir uygulamayı kabul etmez. Onun için "dur yürü" politikasından vazgeçmeliyiz. Ve bir tek faiz politikası üzerinde, ki mümkün olduğu kadar otomatige bağlanmış bir faiz politikasında, karar kılarak, piyasa güçlerine göre faizin oluşmasına izin vermeliyiz.

Kur politikasında, gerçekten, Sayın Başkanımızın söylediği gibi, -Merkez Bankası Başkanımızın- geldiğimiz nokta, oldukça kıvanç duyulacak bir noktadır.

Yalnız, enflasyonu önlemediğimiz takdirde, bu geldiğimiz döviz rahatlığının süreceğini ümit etmemeliyiz. Bendeniz bu rahatlığın -döviz rezervlerindeki ve döviz durumumuzdaki genel rahatlığın- enflasyon sürerse geçici olacağı kanaatindeyim.

Sayın Merkez Bankası Başkanının söylediği gibi, para hacmindeki gelişmenin yüzde 100 arttığı görülüyor. Bunun muhakkak bedelini ödeyeceğiz; kurda da, döviz mevcutlarında da, fiyatlar genel seviyesinde de ödeyeceğiz, önüne geçilmesinin imkânı yoktur.

Bendeniz bir konunun tartışılmasını istiyorum; büyük önem verdiğim için. Gerçi, konu, mali piyasalardır ve sanırım içinizde çoğunuz KİT konusunun mali piyasalarla fazla ilgili olmadığı civarında düşünür; ama yüzdeyüz ilgisi vardır. Bir yandan KİT'lerimiz çok önemli miktarda fon kullanırlar mali piyasalardan, öte yandan çok önemli bazı mal ve hizmetleri üretirler. Şimdiki geldiğimiz düzeyde de, toplam yatırımlarımızın yüzde 30'dan fazlasını yaparlar. Onun için KİT meselesini ayrıca görüşüp, orada bazı ortada olan sorunlarımızı çözümlenmede yarar var.

Özelleştirme uygulamasıyla sadece KİT'leri bırakamayız; çünkü, özelleştirme vakit alır. Bilmediğimiz gibi de, şimdi uygulanan yöntemler önemli biçimde tartışılmaktadır. Bu tartışmalar, muhakkak onu da geciktirecektir. Fakat, KİT'lerimizin "özelleştirme" diye büyük bir problemi vardır. Yazıyoruz, çiziyoruz, söylüyoruz yıllardır; bunu gerçekleştiremedik.

KİT'lerin merkezî devlet teşkilatından uzaklaştırılması için gerekli tedbirleri almak zorundayız. Bu mali piyasaya etkileri yüzünden, KİT'lerimizi kendi başına bırakamayız.

Şimdi geline bir noktada, böyle bir düzenlemeye KİT'lerimiz açık durumdadır, hazır durumdadır. Hiç olmazsa son 10 yılda, yavaş yavaş alınan tedbirlerle, enflasyon hızlı yükselirken, KİT'lerimiz fiyatlarını sabit tutsunlar diye politika uygulanmamaktadır; bu çok iyi olmuştur.

Ama şimdi geldiğimiz noktada, merkezî hükümet teşkilatıyla bu kuruluşlarımız adeta içiçedir. Bunları birbirinden ayırmak ve onları hele hele pazar ekonomisi uygulamak istiyorsak ülkede, onları da pazar ekonomisinin içine koymamız lazımdır.

Burada büyük bir noksanımız var. Bu başarı-sızlıklar düzeltildikten sonra, zannediyorum ki önümüzdeki yıllarda enflasyonu durdurmak ve ekonomimiz sağlıklı serbest pazar ekonomisine götürmek mümkün olacaktır.

Saygılar sunarım efendim. (Alkışlar)

BAŞKAN - Teşekkürler Sayın Aysan.

Sayın Necati Doğru bey; buyurun efendim.

NECATİ DOĞRU - Sayın Başkan, değerli konuklar hepinizi saygıyla selamlarım.

Benden önceki konuşmacıların çok renkli, çok derinlemesine tahlile dayanan konuşmalarından sonra sizlere çok tatmin edici bir değerlendirme yapmak benim için çok zor olacak.

Genellikle de zaten sona kalanlar dona kalıyorlar. Bende, don kalmış bir konuşmacı, değerlendirmeci olarak bir miktar şeytanın avukatlığını yapmak istiyorum ve çizilen finans sektöründe çizilen olumlu tablonun arkasında ortaya çıkmakta olan yada belirtileri gözlenmekte olan bazı noktaları tartışma gündemine getirmek istiyorum ve konuşmacıların bu konudaki görüşmelerini ortaya koymalarını rica ediyorum.

Efendim, 1980 yılından 1990 yılına kadar uzanan 10 yıllık süre içerisinde şüphesiz finans sektöründe çok önemli gelişmeler oldu, toplumun bakışını değiştiren önemli değişiklikler ortaya çıktı ve bu değişiklikler sonunda insanlar faizi, mevduatı, bankayı, çeki, senedi öğrenmeye başladılar.

Fakat, bu faiz, oran, banka, banka gelişmeleri içerisinde; gelişmeleri sonucunda bir acaba, bütün bu gelişmeler yeterli midir; çok özür dilerim iyi bir konuşmacı değilim ama, toparlamaya çalışacağım.

Şimdi, bize yansıyan bilgilere göre, sabahki konuşmacıların da burada dile getirdiklerine göre, pozitif faiz enflasyonu düşüren bir araç olarak görülüyor ve nitekim Sayın Selçuk Aba'ın rakamlar ve yıllar da vererek ortaya koyduğu gibi; pozitif faiz

ze geçildiği dönemlerde enflasyonda bir gerileme ortaya çıkıyor; fakat, negatif faize dönüştüğü zaman da faizler enflasyonun yukarıya doğru fırlamaya başladığını görürüz.

Türkiye'de pozitif faiz aynı zamanda enflasyonu da körükleyen bir barut, bir ateş haline geliyor.

Söyle ki, finans sektörü, banka sektörü topladığı paraları şirketlere ve üretime kanalize ederken bunun bu faizin üretim mallarının içerisine yerleşerek fiyatları yukarıya doğru itmesini de beraberinde getiriyor.

Şimdi, sorum şu efendim; acaba, bizim finans sektörü üretim sektörünü uluslararası standartlara da getirebilecek ölçüde bir katkıda, bir gelişmede onları uluslararası ölçülere oturturabilecek bir yapıya doğru niçin zorlamıyor ve teknolojik gelişimin ortaya çıkması için bu kendi varlığını ve potansiyelini bu yolda niçin kullanmıyor?

Bugün Türkiye'de bir batma mühendisliği ve iflas mühendisliği sözleri dile getirilmeye başlanıyor; bunlar gazetelere yavaş yavaş girmeye başladılar.

Gerçekten de, yapılan bir araştırmaya göre 1985-1987 yılları arasındaki üç yıl içerisinde 623 şirket batmış bulunuyor ve bunların toplam sermayeleri de 26 milyar lira gibi oldukça yüksek bir düzeyde oturuyor.

Bugün bir işçiye iş bulmak için gerekli olan yatırım 100 milyon lira civarında seyrettiğine göre; acaba, batan bu şirketlerin, şirket batmalarında suçlu sadece şirketleri yönetenler ve kuranlar mıdır, yoksa bizim finans sektörünün bu konuda bazı eksiklikleri ve görmek istemedikleri bazı yanlar var mıdır?

Efendim benim söyleyebileceğim bu kadar.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN - Teşekkür ederiz Sayın Doğru. (Alkışlar)

Efendim, büyük bir sabırla konuşmanın kendisine gelmesini bekliyen son konuşmacıyı, Sayın Caner Ersoy'u davet ediyorum.

Buyurun Sayın Ersoy.

CANER ERSOY - Sayın konuklar, yoğun ve yorucu bir panelin sonuna gelmek üzereyiz.

Sayın Doğru, sona kalan dona kalır dedi ama, ben ne haldeyim düşünün.

Ben çok kısa başlıklar halinde 80-90 döneminin sayın konuşmacılar tarafından eksik bırakıldığını düşündüğüm bir kısa başlıklar halinde değerlendirmesini yapmak ve tartışmaya açılmaya yarar gördüğüm konulara başlıklar halinde değinmek istiyorum.

1980-90 döneminin önümüzde yaşamaya hazırlanmış 90'lı yılların eğitici ve birtakım düzenlemeler konusunda bizlere yaşattığı tecrübeler açısından değerlendirilmesinde yarar vardır sanırım.

80-90 döneminde, Sayın konuşmacılar belirttiler; iki kez enflasyon dönemi yaşandı, ikincisi hala yaşanmakta.

Bunun nedenlerinin biraz daha tahlil edilmesinin yararlı olacağı kanısındayım.

Sadece enflasyonun yaşamış olduğu varsayımı yada, olgusu bizi bunu çözmek konusunda belirli bir noktada ileriye doğru götürmemekte diye düşünüyorum.

80'li yılların başından Alınan parasal tedbirlerde çok kısaca özetlersek; yüksek faiz ihracatın teşviki kapsamındaki değerlendirmelerle buna gelir artışındaki sınırlandırmalar da eklendikçe toplam talepte büyük ölçüde bir düşme oluştu.

İhracattaki teşvikler ile döviz dar boğazından geçildi, gelişme o noktaya geldi ki, ihracatta patlama noktasına gelindi. Türkiye artık döviz yokluğundan, döviz kıtlığından bahsedemez oldu.

Ancak, bu dönemin yarattığı olgulardan bir tanesi de toplam talepteki artışın tekrar kısmen canlanması döneminde fiyat artışlarıyla karşılaşmak biçiminde oldu.

Bu anlamda ifade etmek istediğim temel başlık; Türkiye'de eğer enflasyonla mücadelede başarılı olmak isteniyorsa parasal politikaların yanında vergi politikalarının da yeniden gözden geçirilmesi gerektiğidir.

Tartışmalarda bu konu üzerinde özellikle öğleden sonraki tartışmalarda yarar gördüğüm için ifade ediyorum.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

BAŞKAN - Teşekkürler Sayın Ersoy.

Efendim, şimdi tartışmacılardan; tartışmacıların görüşlerini, karşı görüş belirtmek isteyen panelistlere söz vereceğim.

Buyurun Sayın Emen.

İSMAİL EMEN - Efendim, ben evvela sınıf arkadaşım, meslek arkadaşım Sayın Tevfik Altınok'tan özür dileyerek sözlerime başlıyorum. Belki orda bir yanlış anlaşılma var, kendisinin 1980'li yılların başlarında gösterdiği gayreti çok yakından tanıyan, odasının kapısında bekliyen bir insan olarak biliyorum.

Şimdi, şu tabi günün gereği birtakım şeyler zaman geçtikten sonra önemi maalesef yitiriliyor, değerlendirilirken yanlış birtakım değerlendirmelere de neden olabiliyor.

O günün koşullarında DÇM olayı gerçekten çok gerekliydi; fakat, biz burda 1980-1990 dönemi değerlendirirken bir bakıma genelde DÇM uygulamasının geçen yıllar içinde 80-90 dönemi için birtakım tahribatları olduğunu; ben, burda vurgulamak istedim.

En büyük delilim de Sayın Merkez Bankası Başkanı DÇM uygulaması bittiği zaman bir kokteyl verdiler, bunu kutladılar; yani iyi şeyler kutlanır, bir şeyin tasfiye edilmesi, bitirilmesi kutlandığına göre orda herhalde ben birazcık haklı gibiyim.

Şimdi, ikinci olarak, enflasyonla ilgili Sayın Necati Doğru'nun, Sayın hocamız Mustafa Aysan'ın sözlerine kısaca değinmek istiyorum.

Enflasyonla ilgili çok şey söylemek mümkün, dikkat ederseniz ben konuşmamda özellikle enflasyon konusuna değinmek istedim ve dünyadan birtakım örnekler getirmeyi benimsedim.

Bugün, sanayileşmiş ülkelerde Amerika gibi, Japonya gibi, Almanya gibi, Batı Avrupa ülkelerinde bu sorun çözülmüş; ama, bunun dışındaki ülkelere enflasyonu çözmek o kadar kolay değil.

Reçetesi belli bunun, büyük ölçüde. Gerçekten; yani, nedenlerine indiğiniz zaman bakıyorsunuz ki, parasal büyüklüklerin geçen yıllarda artmış olması, bütçe açıklarının devamlı yükselerek gitmesi.

Bunu biz bildiğimiz kadar enflasyonu kontrol etmekten sorumlu, birinci derecede sorumlu şahıs ve müesseseler de biliyor. Fakat, Türkiye'nin gelişmekte olan bir kalkınma süreci uygulamak zorunda olduğu birtakım ekonomik politikalar var.

Ben işin çok detaylarına girmek istemiyorum, tahmin ediyorum ki, bu konu öğleden sonra çok daha detaylı bir şekilde değerlendirilecek. O nedenle sözümü burada keseyim.

Üçüncü olarak, Sayın Necati Doğru, gerçekten çok güzel bir konuya bir soruyu sorarak sözlerini kapattılar.

Dediler ki, 323 şirket battı, bu batan şirketlerde sadece yöneticiler mi sorumluydu, acaba finans sektörünün bu konuda hiç mi kabahati yok, finans sektörü bundan kendine pay alabilir mi?

Ben böyle yorumladım.

Şimdi, konumuz gene 1980-1990.

1980'e girerken uygulanmaya başlanan ekonomik politikalar ve hakikaten çok drastik bir takım politikalarla biz 1980'lere girdik. Buna hazırlıklı olmayan pekçok müesese vardı.

Kalkınma bankacı olarak ben özellikle bu konuya değinmek istiyorum.

Bu hazırlıksız yakalanmanın; çünkü, olay bir noktada pazar gücü meselesi idi. 1980'lerde pazar gücünün yaratabilen, uygulanan ekonomik politikanın gereği, pazar güçlerini yaratabilen müesseseler ayakta kalabilecekti. Destek görebilen müesseseler ayakta kalabilecek idi.

Şimdi, buna hazırlıksız yakalanmış; çünkü, büyük sübvansiyonlarla kurulmuş, yetersiz sermayeyle kurulmuş pek çok kuruluş vardı. 70'li yılların heyecanı içinde. Ben o yıllarda Sınai Kalkınma Bankasıydım, üç günde, dört günde bir proje bitirirdim, işçi dövizleri vardı, tasarruf heyecanı vardı, yapalım edelim heyecanı vardı; fakat, birtakım şeyleri biz o dönemde ihmal ettik.

İhmal ettik derken, söylemek istediğim; birbaki-
ma sadece müesseseyi kurmak değil, onu yaşata-
bilmek de. O yaşama olayında, bir noktada ticari
bankacılığı, kalkınma bankacılığı ile biz zamanın-
da birleştirebilmiş olsaydık, risk ölçümlemesini bu
firmaların yaşayabilmesi için sağlıklı sermaye ih-
tiyacını çok iyi ölçümleyebilmiş olsa idik, belki o
Sayın Doğru'nun bahsettiği şirketlerin sayısı belki
çok daha aza indirgenebilirdi.

Şimdi, burada söylemek istediğim; tabi hiçbir
zaman bir noktada yöneticilerinin kabahati değil.
Burada finans sektörünün de kabahati var. Firma-
ların dar boğaza girmelerinde, firmaların problem
içine düşmelerinde.

Şimdi, biz bunu çok yakından görmüş; gerek
Türkiye Kalkınma Bankası gerek diğer kalkınma
bankaları 80'li yıllarda çok önemli rehabilitasyon
programları uygulamışlardır.

İşte, bu rehabilitasyon programlarında o nok-
taya gelen pek çok şirkete finansal çözümler, finan-
sal çözümlerin yanında yönetimine ilişkin çözümler
de getirilmiştir ve bu programlar gerçekten başarı-
ya ulaşmış, pekçok şirket ayakta kalabilmiştir.

Şimdi, bu tabii 80'de böyle, 90'da gene böyle;
eğer, biz finans sektörü olarak firmaları özellikle,
yeni düğmesine basmış, yatırım sürecini tamamlamış,
tamamlamak üzere olan firmaları destekleme
konusunda eğer, biraz finans sektörü olarak ihmal
gösterecek olursak bu tip olaylara sık sık rastla-
mak mümkün; çünkü, Türkiye'de gerek kur artış-
ları gerekse termin döneminin uzaması nedeniyle
yatırımlar hiçbir zaman teşvik belgesinde öngörül-
düğü gibi zamanında bitirilemiyor.

Dolayısıyla, siz kalkınma bankası olarak yatı-
rım kredisini vermişsiniz, yapacak fazla birşeyiniz
yok bekliyorsunuz, iki yıl sonra da ilk ana para fa-
iz taksidi gelecek; ama, işletme maalesef devreye
girememiş termin uzamış, kur artışları gelmiş; işte
problem başlıyor.

Problemin başladığı noktada inanın o firma-
nın elinden tutacak ikmes yok; çünkü, bir ticari
banka hiçbir zaman bilançosunda kar olmayan ve-
ya borç ödeme gücü olmayan veya faaliyete geçme-
miş kuruluşa kredi vermez; işte finans sektörünün
bir yönü itibarıyla problemi bu tarafta.

Öbür tarafta, kalkınma bankası bakıyorsunuz
diyor ki, ben sadece orta ve uzun vadeli kredi veri-
rim, benim görevim odur.

İşte, o safhada ihtiyacı olan işletme kredisini
sağlayamayan firmaların ben hiçbir zaman yöne-
timlerini suçlamıyorum.

Belki, sahiplerini suçluyorum; yani, özvarlık,
sağlam mali bünye diyerekten.

Şimdi lafi çok uzatmadan burada şu özetle nok-
talamak istiyorum.

Biz Türkiye Kalkınma Bankası olarak, 1990 yı-
lına paket hizmet diye birşeyle girmeyi hedefledik.
Amacımız, toprağın kazıldığı günden işletmenin
kendini ayakta hissedebildiği güne kadar hizmet
verelim; yani, birtakım mesajlar. Belki, yanlış da
anlaşıyor olabilir.

Kalkınma bankacılığı, ticari bankacılığı saha-
sına girecektir. Girmek zorundadır.

Benim o belirttiğim noktada, bir noktada ter-
min döneminin bitip de işletmeye geçiş döneminde
finans sektöründen yeterli mali desteği sağlayama-
yan firmaya birilerinin yardım etmesi lazım. Ya bu
trefaynens yapan ticari bankacılığımız olacak ki,
ben bunu olanaklı görmüyorum. O zaman bu bir
noktada kalkınma bankacılığı olacaktır.

O nedenle bizim hedefimiz, yatırım kredisini ya-
nında işletme kredisini de vermek suretiyle, firmala-
rın geçiş dönemlerini sağlıklı geçmelerine imkan
sağlayabilmek.

Bugüne kadarki, Sayın Doğru'nun sorgusuna
yanıtı şöyle verebilirim. Bugüne kadarki, şirket
problemlerinde, batmalarında, dar boğazlarında
yöneticileri kadar, sahipleri kadar finans sektörü-
nün de biraz olumsuz kusuru vardır. Bu da sistem-
den kaynaklanan bir şeydir.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN - Teşekkürler Sayın Emen.

**Söz almak isteyen? Buyurun Sayın Tek-
baş.**

**MEHMET ŞÜKRÜ TEKBAŞ - Ben çok kısa
bir şekilde iki noktaya değinmek istiyorum.**

Bir tanesi, Sayın Ersoy'un ifade etmiş olduğu vergi politikasıyla ilgili olarak neler yapabiliriz konusunda; eğer, vergi politikasını bir teşvik olarak düşünüyor isek bunu ben herşeyi devletten beklememiz gerektiği şeklinde ele almak istiyorum; ama, geliri artırma şeklinde, devlet gelirini artırma , vergiyi daha etkin toplama şeklinde kastet-diyse kendisine katılıyorum; çünkü, Türkiye'de maalesef her şeyi devletten bekliyoruz ve 80'li yıllarda da değişik şekillerde teşviklerimiz var ve sübvansiyon vardı bu belli bir dönemde negatif faiz ile sübvansiyon idi. Daha sonra ihracatı teşvik vardı ve sürekli olarak herşeyi devletten beklemek teşviğin önemini azaltıyor. Herşeyi teşvik etmek biryerde hiçbir şeyi teşvik etmeme anlamına geliyor. Ama, vergi politikasının daha etkin kullanmayı, devlet gelirini artırma yönüyle ele alıyorum.

Vergilenmemiş alanı, vergilenme olarak, vergi oranlarını artırma anlamında değil.

Sayın Doğru'nun sorununa Sayın Emen cevap verdi. Burada hata nerede?

Hata finans kesiminin, finans kesiminde olabilir şu şekilde: Finans kesimi, Türkiye'de sermayeye kredi veriyordu, projeye değil. Bunu ticari bankacılık anlamında söylüyorum; tabi kredi kalkınma bankacığında olay biraz farklı; ama, yöneticinin veya şirket sahibinin de mevcut ortamda en iyi planı yapması şüphesiz gerekecektir. Değişen şartlara uyum sağlaması gerekecektir.

Çok basit bir hesapla 26 milyarlıra öz sermayeyi 623 şirkete dağıtacak olursak, ortalama büyüklüğü 40 milyonlira olarak buldum; tabi bu 85-87 rakamları bekli, bugünün 100 milyonlirası olabilir. Bu da belki, orta büyüklükte diye ifade edeceğimiz şirket guruplarını kapsıyor. Herhalde bunların çok büyük bölümü çok ortaklı işçi şirketleri gurubuna girecek. Onların sorunları buradaki panali aşmaktır.

Bunları ekledim Sayın Başkan.

BAŞKAN - Teşekkürler Sayın Tekbaş.

Efendim, oturumu kapatmadan önce son olarak başkan sıfatıyla bir cümleyle cevap vermek istiyorum. Cevapsız kalmasın sorusu.

Pozitif faiz enflasyonu körüklemeyi mi? Diye sordu.

Bu genelde çok sık dile getirilen ama, kanımca teorik bir hata içirene bir görüş; çünkü, talep enflasyonu açısından pozitif faiz anti-enflasyonnisttir; yani, hem tüketim hem yatırım harcamalarını kısan bir değişkendir.

Maliyet enflasyonu açısından eğer, olaya bakıyorsanız, pozitif faizin yada yüksek faizin belli bir düzeyde bulunması yeterli değildir maliyet enflasyonuna yol açabilmesi için. Faiz oranının sürükli artıyor olması gerekir; çünkü, enflasyon bir artış kavramıdır, faiz ise düzey kavramıdır. Bu iki farklı kavram arasında bir nedensellik ilişkisini bu şekilde kuramayız.

Her ay faiz oranı yükseliyorsa, evet; bu bir maliyet enflasyonu kaynağı olabilir; ama, bu haliyle belli bir düzeye ulaşmış o düzeyde kalabilen bir faiz değişkeninin maliyet enflasyonu yaratabileceğini söyleyemeyiz.

Sayın Ersoy; sadece parasal tedbirlerle mi enflasyonla mücadele edeceğiz dediler; elbetteki değil ama, parasal değişkenlerin önemini asla ihmal etmemeli hatta daima bunu birinci planda tutmalıyız diye düşünüyorum; çünkü, parasal büyüklüklerdeki gelişmeler her türlü arzı artıcı ve vergi politikalarının gayretlerini tesirsiz bırakabilecek kadar büyük bir potansiyel tehlike taşıdığına inanıyorum.

Teşekkür ederim efendim.

“ Yarının Türkiye ”

daha iyi korunan

bir , ç e v r e demektir...

Cam “çevreye dost” bir malzemedir.

Doğal bir hammaddeden (kumdan)

üretilir: Doğal ve sağlıklıdır.

Şişe, ya da kavanoz...

bir ambalaj ürünü olarak cam

kullanım sonrasında t o p l a n ı r :

çünkü yeniden değerlendirilmesi mümkündür.

Eritilir, hem de niteliklerinden

hiç bir şey kaybetmeksizin

yeni bir cam ürüne dönüşebilir.

Cam Şişe Kumbaraları

Istanbul'dan sonra, Bursa'da, İzmir'de, Adana ve Mersin'de de uygulaması başlatılan Cam Şişe Kumbaraları, kullanılmış cam ambalajları ekonomiyi yeniden kazandıran bir projedir. Bu kumbaralarda toplanan şişe ve kavanozlar hiçbir kalite kaybı olmaksızın yeni cam kap üretiminde kullanılmaktadır.

Üstelik, bu işlem

(toplama-eritme-yeni bir ürüne dönüştürme)

sonsuz kadar sürebilir.

Şişe-Cam,

cama özgü birçok önemli özelliğin,

çevrenin korunmasına,

enerji ve hammadde tasarrufuna

sağladığı katkının bilincindedir...

Yarının Türkiye için, bugünden.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Türkiye İş Bankası kuruluşudur.

İNCELEME

OECD'NİN ÇEVİRİM ÇÖZÜMLEMESİ

Teoman AKGÜR

TC Merkez Bankasında görevli olan yazar
ayrıca ODTÜ'de ders veriyor.

OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) kısaltmasıyla tanınan İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Türkiye kamuoyunda;

Enflasyonda OECD birincisiyiz,
Vergi yükünde OECD sonuncusuyuz,
OECD heyeti geldi,
OECD Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu...

gibi haber başlıklarıyla bilinmektedir. Ancak OECD'nin Türkiye'nin iktisadi dalgalanmalarını da incelediği ve yayınlarında Türkiye çevrimlerinin yer aldığı pek bilinmemektedir. Bu yazıda genel olarak OECD'nin iktisadi çevrimlere yaklaşımı, özel olarak Türkiye kısa dönemli çevrimleri tartışılmaktadır. Çevrim türlerine de değinilmektedir.

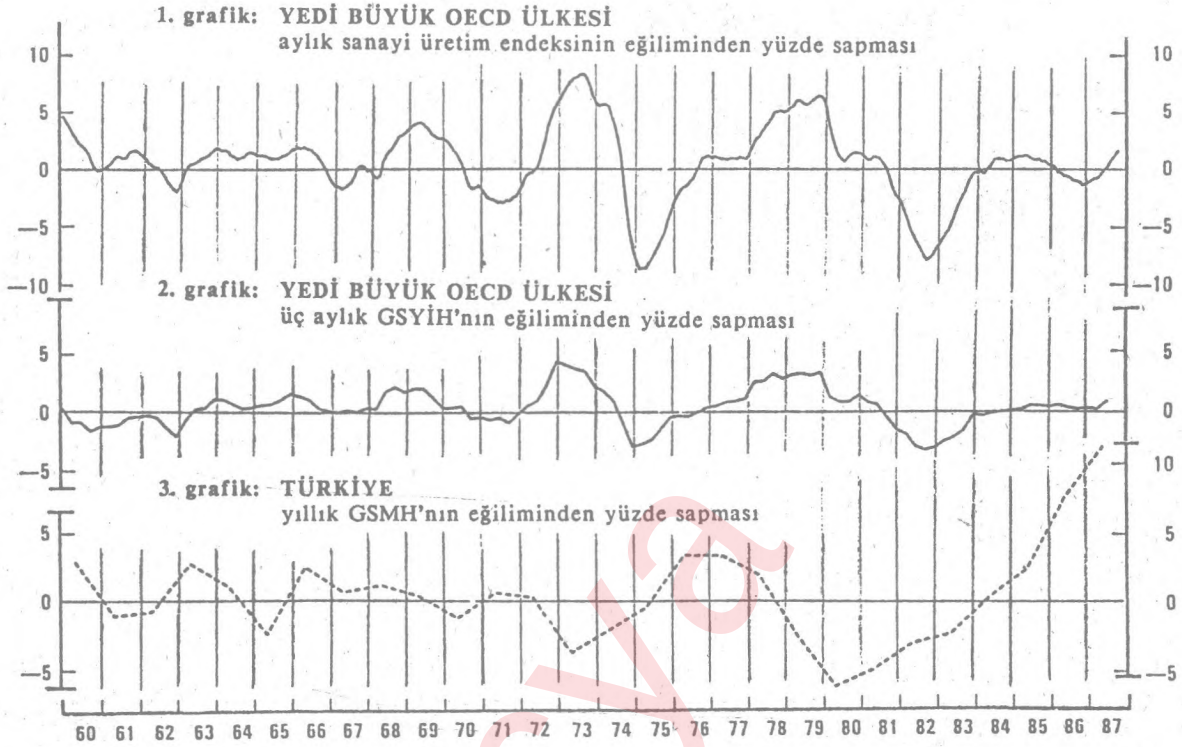
OECD'nin, üye ülkelerdeki iktisadi dalgalanmalara duyduğu ilgi, seksenli yıllarda arttı ve çevrim yaklaşımı değişti. Altmışlı ve yetmişli yıllarda da iktisadi dalgalanmalarla ilgileniliyordu, ancak zamanın yaklaşımı dönemin özelliklerine uygundu. Yaklaşımın değişimi ilerde açıklanmakta ise de bu aşamada kısaca değinilebilir. Dünya genelinde 1946-1973 dönemi gönenç, 1974 ve sonrası ise bunalım dönemleridir. Bunlar Batı'nın uzun dönemli çevrimlerinden dördüncüsünün çıkış ve iniş devreleridir. Uzun dönemli çevrimlerin çıkış devrelerindeki kısa ve orta dönemli dalgalanmalar iniş devrelerindeki görece yumuşaktır. Yani, uzun dönemli çevrimin inişinde orta ve kısa dönemli çevrimler şiddetlidir. Bu nedenle 1970'li yılların ikinci yarısından bu yana Batı'da iktisadi dalgalanmalar daha ciddiye alınmaktadır.

OECD'nin Çevrimlere Yaklaşımı

İzleyen sayfadaki üç grafik OECD'nin yayınladığı iktisadi dalgalanmaların örnekleridir.

Birinci grafikte *Yedi Büyük OECD Ülkesi'nin 1960-1987 dönemindeki iktisadi dalgalanması aylık sanayi üretim endeksi'nin iniş ve çıkışları ile, teknik dille eğilimine oranı (eğiliminden yüzde sapması) biçiminde, gösterilmektedir.*

Bu aşamada beş noktaya değinmek gerekir. Biricisi, sanayi üretim endeksinin iniş çıkış süreci sanayi üretiminin artış ve azalışı demek değildir, böyle olabilir de olmayabilir de. Sanayi üretiminin kısa dönem eğiliminin değişimi olarak düşünülmemelidir.

İkincisi, birinci grafikteki dönüş noktalarını OECD Örgütünün Sekreteryası OECD ülkeleri kümesinin çevrimleri ve iniş çıkış devreleri olarak almakta ve OECD veya Batı için çevrim çözümlemesi bu grafiğe dayanmaktadır. Başka sözle söylenirse yedi büyük OECD ülkesinin çevrim tarihleri kuşkusuz diğer ülkelerin katılmasıyla değişmemektedir.

Üçüncü olarak Yedi Büyük OECD veya Sanayi Ülkesinin ABD, Federal Almanya, Japonya, Fransa, Birleşik Krallık, Kanada ve İtalya olduğunu belirtmek gerekir. 1976 yılından bu yana bu küme zirvelerde toplandıklarından kısaca *Zirve Ülkeleri* olarak anılabilir.

Dördüncü olarak *sanayi üretim endeksi*'ni açıklamak gerekir. Sanayi üretim endeksi üretilen sanai ürünlerin miktar biçiminden gelişimini gösteren bir *endeks*'tir. Herhangi bir endeks değeri birimsiz bir sayıdır ve değeri belirli bir *tabana* göre anlamlıdır. Örneğin tabanı Ocak 1985 olan ve taban değeri 100 ile gösterilen endeksin 1986 Ocak'ta değerli 115 ise bu 115 sayısı sanayi üretimi-

nin Ocak 1985'den Ocak 1986'ya yüzde 15 oranında arttığını göstermektedir.

Örnekteki *taban* bir dönemdir ve Ocak 1985 ayıdır, yani 1 Ocaktan 30 Ocak'a kadar olan dönem *taban*'dır. (Endeksler belirli bir zaman noktası için ölçülebilecek değişkenler için de hazırlanabilir bu örnekteki sanayi üretimi belirli bir zaman dilimi için ölçülebilir bir değişkendir). Örnekte taban değeri 100 olarak alındı ve 1986 Ocak'ta endeks değerinin 115 olduğu belirtildi. Bu 100 ve 115 değerinin hesaplanması açıklanmalıdır:

Taban, yani 100, şöyle açıklanabilir; Basitlik amacıyla üç sanayi ürünü üretilebildiği kabul edilmektedir. Ocak 1985 ayında 30 adet tencere, 10 adet dikiş makinası, 2 adet buzdolabı üretilmiştir. Bu ürünler Ocak 1985 ayındaki fiyatlarıyla çarpılmakta ve toplam piyasa değeri bulunmaktadır. Ürünlerin fiyatları aynı sırayla 1, 5 ve 10 para birimidir. Ocak 1985 ayında üretilen sanai ürünlerin Ocak 1985 ayındaki toplam değeri ve piyasadaki ederi 100 olarak hesaplanmaktadır.

Ocak 1986 gözlemi, yani 115 değeri, şöyle açıklanabilir; Ocak 1986 ayında üretilen sınai ürünler belirlenmekte ancak bu ürünlerin toplam değeri 1986 Ocakındaki fiyatlarıyla değil, 1985 Ocakındaki fiyatlarıyla hesaplanmaktadır. Buradan da bir değer bulunmaktadır. Bu değer 1986 Ocak ayında üretilen sanayi mallarının 1985 Ocak ayındaki fiyatlar üzerinden değeridir, piyasadaki ederi değildir. Ocak 1986 ayında 45 tencere, 8 dikiş makinası, 3 buzdolabı üretilmiş ise endeks değeri olarak 115 bulunmaktadır.

Son olarak, sanayi üretim endeksinin aylık ve ya üç aylık olarak hazırlandığını belirtmek gerekir. Türkiye'de 1981 sonrası için Devlet İstatistik Enstitüsü'nün hazırladığı böyle bir resmi endeks üç aylık olarak vardır. 1981 öncesi için üç aylık bir sanayi üretim endeksi için Merkez Bankası'ndaki çalışmalara başvurulabilir.

Konudan bir hayli uzaklaşıldığından açıklamalardan önceki satırları yinelemek gerekir. Birinci grafikte *Yedi Büyük OECD Ülkesi*'nin 1960-1987 dönemindeki iktisadi dalgalanması aylık sanayi üretim endeksi'nin iniş ve çıkışları ile, teknik dille eğiliminden yüzde sapması biçiminde, gösterilmektedir.

Birinci ve ikinci grafik yedi büyük ülke için olduklarından karşılaştırılabilirler. Bunlar sırasıyla aylık sanayi üretimi ve üç aylık GSYİH'nin çevrimlerini sunmaktadır. GSYİH sanayi dışındaki etkinlikleri (özellikle hizmetler) kapsadığı için dalgalanması daha yumuşaktır.

İkinci grafikte Zirve ülkeleri'nin aynı dönem için çevrimleri bu kez üç aylık gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH)'nin iniş çıkışları ile gösterilmektedir. Üçüncü grafikte ise Türkiye'nin iktisadi çevrimleri yıllık gayrisafi milli hasıla (GSMH)'nin hareketiyle gösterilmektedir.

Bu aşamada iki nokta belirtilmek gerekir. Birincisi, Türkiye'de ulusal gelir hesapları yıllık olarak vardır. Yani üç aylık olarak yoktur. İktisadi çevrimi belirlemede kullanılan yöntem (Phase Average Trend, PAT) aylık veya üç aylık veri ile çalışmaktadır. Bu nedenle Türkiye gibi ülkeler için önce yıllık veriden üç aylık veri türetilmekte, yöntem uygulanmakta, ardından eğilim yıllığa dönüştürülmekte ve çevrim bulunmaktadır.

İkinci nokta GSYİH ile GSMH'nin ayrılığıdır. GSYİH bir ülkenin yurtiçi hasılası veya geliridir. GSYİH'ya ülkenin yurtdışından sağladığı net (gelir eksi gider) üretim araçları geliri (ücret, kira, faiz ve kar) eklenince GSMH elde edilmektedir. Dışa açıklık derecesi düşük olan Türkiye gibi ülkelerde bu iki değişken birbirine yakındır. Yani, Batı ülkelerinin GSYİH gelişmeleri ile Türkiye gibi ülkelerin GSMH gelişmelerini karşılaştırmamızın sakıncalı olduğu düşünülmemelidir.

İktisadi dalgalanmanın birinci ve ikinci grafikte Zirve ülkeleri için birarada çizilebilmesinin nedeni, bu yedi ülkenin tek tek dalgalanma grafiklerinin benzeşmesi ve büyük ölçüde çakışmasıdır.

Ancak Türkiye'nin dalgalanması (en azından yakın geçmiş dışında) Batı ile çakışmamaktadır. İkinci ve üçüncü grafik karşılaştırıldığında, tamamlanmamış son çevrim dışında, Zirve ülkeleri ile Türkiye'nin iktisadi dalgalanmalarının ters yönde olduğu görülmektedir. Batı doruk'ta iken Türkiye dip'de, Batı dip'de iken Türkiye doruk'tadır.

Seksenli yıllarda Türkiye ile Zirve ülkelerinin çevrimlerinin benzeşmesi Türkiye'nin yapı değiştiğinin belirtisi olarak düşünülebilir ise de böyle bir yorum veya yargı için henüz çok erken olduğu söylenebilir.

Bu aşamada 'çevrim dili veya sözlüğü'nü açıklamak gerekir. İktisadi dalgalanmadaki üst dönüş noktası'na doruk, alt dönüş noktasına dip denebilir. Bir dipten diğerine (ya da bir doruktan diğerine) kadar olan süreç bir çevrim'dir. Dip doruk arası çıkış devresi, doruk dip arası iniş devresi'dir. Çıkışın başları canlanma, orta ve sonları genişleme, inişin başları durgunluk, orta ve sonları daralma aşaması'dır. Doruk üst dönüş noktası, tepe ise doruk yöresi için kullanılmaktadır. Alt dönüş noktası için dip, yöresi için çukur sözleri kullanılmaktadır.

OECD ülkelerinin devresel hareketlerinin çakışma derecesi doruk tarihleri arasındaki ilişkiyle belirlenmektedir. Türkiye dışındaki üye ülkelerin dorukları arasında birkaç ay dolayında aralık olmaktadır. Türkiye'nin dorukları ile Zirve ülkelerinin dorukları arasındaki aralık ise kısa çevrimin ortalama süresinin yarısı dolayında olduğu görülmektedir. Kısa dönemli çevrimin ortalama süresi

dört yıl olduğundan aralık iki yıl dolayında bulunmaktadır.

Çevrimlerin Benzeşmesine Göre Ülke Kümeleri

Doruklarının çıkışma derecesi ölçütüne göre, ve çıkışma derecesinin azalan sırasıyla, OECD ülkeleri şöyle kümelenmektedir:

- 1/ ABD, Kanada,
- 2/ Almanya, Hollanda, Avusturya,
- 3/ Fransa, Belçika, Danimarka, Lüksemburg,
- 4/ Birleşik Krallık, İrlanda,
- 5/ İspanya, Portekiz,
- 6/ İtalya, Yunanistan,
- 7/ İsveç, Norveç, Finlandiya.

OECD ülkelerinin iktisadi çevrimlerinin çıkışma derecesinin yüksekliği iktisadi etkilerin ticaret kanalıyla taşınmasına bağlanmaktadır.

OECD, Türkiye'nin küme dışı olduğunu şu gerekçeyle savunmaktadır; çünkü "... görece 'kapalı' bir ülke ve son yıllarda dışsatımı artarak OECD dışındaki ülkelere gitmektedir. Diğer bazı özellikler belki de Türkiye'yi OECD bloku için yapılan genellemelerin dışında tutulması gereken özel bir örnek olarak ele almayı gerektirmektedir." Yorumun İngilizce aslı aşağıdadır:

"It is worth mentioning the possible exception of Turkey, which is a relatively 'closed' economy whose exports, in recent years, have gone increasingly to countries outside the OECD area. A number of other features make Turkey a special case which should probably be excluded from most of the generalisations made concerning the OECD bloc as a whole."

Türkiye OECD'nin en büyük ülkesi ABD'ye göre dışa daha açık bir ülkedir.

OECD Çevrim Tarihleri

OECD'nin son beş çevriminin tarihleri ve bu çevrimlerle ilgili kimi noktalar aşağıda OECD kaynaklarından aktarılmaktadır. OECD çevrimleri alışlagelmişin aksine doruktan doruğa sunmaktadır. Aşağıda da çevrimler doruk-dip-doruk sırasıdır. Çevrimlerin şiddeti için birinci ve ikinci grafiklere bakılabilir:

I. Çevrim; Ocak 1960-Mart 1963-Mart 1966.

Dip Mart 1963 olarak bulunmakta ve Avrupa'da 1963 kışının şiddetli geçmiş olmasına bağlanabileceği düşünülmektedir.

II. Çevrim; Mart 1966-Mayıs 1967-Temmuz 1969.

Japonya ve İtalya'da daralma gözlenmemiştir. Fransa'da ise 1968 olayları nedeniyle daralma devresi diğer ülkelerden daha uzundur.

III. Çevrim; Temmuz 1969-Aralık 1971- Ekim 1973.

Çukurda dip seçilememektedir, çünkü Kuzey Amerika 1971 yılı başlarında genişlemeye geçmektedir. Genişleme devresi çok güçlü ve birçok ülkede 1974 yılına değin uzamaktadır.

IV. Çevrim; Ekim 1973 - Mayıs 1975 - Şubat 1980.

Birinci petrol bunalımıyla çıkan daralma uzun bir süredir görülmeyen şiddettedir, özellikle 1974 ortası 1975 ortası döneminde Genişleme bir yıl dolayında hızlı, ardından yavaş ve 1977 yılında birçok ülkede belirli bir duraklama gözlenmektedir. Genişleme ikinci petrol bunalımının tüm etkilerinin duyulduğu 1980 başlarına değin sürmektedir.

V. Çevrim; Şubat 1980 - Kasım 1982 - ?.

İniş devresinin üç aşamalı olduğu gözlenmektedir. 1980 yılı ortasına değin hızlı, 1981 yılı ortasına değin yerinde saymakta, ardından yeniden hızlanmaktadır. Genişleme özellikle Kuzey Amerika ve Japonya gelişmelerine bağlı olarak birbuçuk yıl dolayında hızlıdır, ardından adeta yerinde saymaktadır.

Bu satırların yazıldığı sırada genişleme devresinin sürdüğü söylenmektedir. Üstelik II. Dünya Savaşı sonrası genişleme devrelerinin en uzun olduğu söylenmektedir. Ancak daralmanın yakın olduğuna ilişkin yorumlar 1987 yılının Ekim ayından bu yana yapılmaktadır.

Türkiye çevrim tarihleri

Türkiye'de çok partili, hatta askeri yönetimler katılırsa, gereğinden fazla partili dönemde, dip-doruk-dip dizisiyle aşağıdaki çevrimler bulunmaktadır. Bu tarihler burada yayınlanmayan bir grafikten çıkarılmıştır:

1/ 1945-1948-1949

2/ 1949-1953-1954

- 3/ 1954-1958-1961
- 4/ 1961-1963-1965
- 5/ 1965-1966-1970
- 6/ 1970-1971-1973
- 7/ 1973-1977-1980
- 8/ 1980-1986-19??

Türkiye'nin kısa dönemli çevrim tarihleri incelendiğinde şunlar söylenebilmektedir:

Birinci çevrim 'CHP'nin dönüşüm dönemi'dir.
İkinci çevrim 'Demokrat Partinin yükselişi',
Üçüncü çevrim 'DP'nin çöküşü'dür.

Dördüncü çevrim 'Milli Birlik Komitesi Hükümetleri',

Beşinci çevrim 'Adalet Partisi Hükümetleri',
Altıncı çevrim 'Muhtıra Hükümetleri' dönemidir.

Yedinci çevrim 'Koalisyonlar dönemi'dir.
Sekizinci çevrim bitmemiştir.

Kısa dönemli çevrimlerin Türkiye'nin tüm siyasi dönemlerini gösterdiği düşünülmektedir.

OEDC'nin Çevrim Yaklaşımının Evrimi

Burada OECD'nin çevrimlere eski yaklaşımı, yaklaşımının değişimi ve yeni yaklaşımı tanıtılmaktadır.

Dünya iktisadi düzenine 1946-1973 arasında belirli özellikler egemendir. 1973 yılı sonrasında ise birçok değişim, yani yeni özelliklerin egemen oluşu gözlenmektedir. 1946-1973 arası 'Altın Çağ', 1973 sonrası ise 'Yeni Bunalım' dönemleridir.

Altın Çağ'da Batı ülkelerinin iktisadi siyasetine 'istihdamda ve üretimde kalımlılık [*İstikrar*]' sağlamak hedefi egemen olmuştur. Yeni Bunalım'da ise 'fiyatlarda kalımlılık' sağlamak hedef alınmaktadır. Hedef seçiminin gerisinde belirli 'kuram-siyaset önerisi-ideoloji' zincirinin olduğu düşünülmektedir.

Altın Çağın bu zinciri 'Keynesgil devrim' olarak adlandırılabilir. Yeni Bunalımın zinciri ise 'paracı neoklasik karşı devrim' olarak adlandırılabilir.

Keynesgil görüşün sonucunda Altın Çağda devlet iktisadi yaşama karışmıştı. Amaç üretim ve istihdamda kalımlılık sağlamaktır. Herhangi anda, gerçek üretimin tam istihdam üretim düzeyine göre nerede olduğu, bir yandan iktisadi siyasetin başarı ölçüsüydü, öbür yandan müdahale gereğinin

belirtisiydi.

Tam istihdam üretim eğrisi enflasyon yaratmayacak üretim düzeyi olarak hesaplanmakta ve bir düzleme çizilmekteydi. Aynı düzleme gerçekleşen üretime göre çizilen eğri çevrimler vermektedir. Bu tür çevrim çözümlemesi uygulama açısından önemlidir ve önemi şöyle anlatılabilir; Gerçekleşen üretim düzeyinin tam istihdam üretim düzeyinden alt yönde uzaklaşması devletin iktisadi yaşama istem yaratıcı yönde müdahale etmesi gerektiğinin belirtisidir ve uzaklaşmanın şiddeti devletin istem uyarıcı davranışının yoğunluğunu belirleyecektir.

Altın Çağ boyunca OECD'nin iktisadi dalgalanmalara yaklaşımı böylece özetlenebilmektedir: Gerçekleşen üretimin dalgalanması tam istihdam üretim düzeyine göre bulunmaktaydı.

Yeni Bunalım ise 1973 yılında yarım yüzyıldır, yani Altın Çağ'da, görülmeyen ve 'klasik çevrim' olarak bilinen tür bir iktisadi daralma ile başladı. Klasik çevrim mutlak üretim düşüşü özellikli çevrimdir. Üretimin eğiliminin değişmesi, örneğin hızlı büyümeden yavaş büyümeye dönüş, ardından büyümenin hızlanması çevrim vermektedir. Başka sözle söylenirse klasik çevrim genel çevrimin üretim düşüşü özellikli bir özel biçimi olduğundan, her klasik çevrim bir çevrimdir, fakat her çevrim klasik çevrim değildir.

1973 yılını izleyen birkaç yıldaki iktisadi daralma, 'petrol şoku' öyküsü ile anlatıldı. Bilindiği üzere sonradan 'birinci petrol şoku veya bunalım' olarak adlandırılan olay 1973 yılı sonlarında petrol fiyatının OPEC örgütü tarafından dört katına çıkarılmasıydı. Ancak seksenli yıllarda 'ikinci petrol şoku' öyküsü tutmadı, çünkü petrol fiyatı 1979 yılı sonunda iki katından aza yükseltildi ve gerçek fiyatı 1973 düzeyinin altındaydı. Bu daralmada borçlu ülkelerin borç ödeyememeleri dikkati çekti ve 'borç bunalımı' olarak adlandırıldı. Dikkat edileceği üzere petrol fiyatının yükselişi ihmal edilebilir düzeydeydi.

1973 yılı sonlarında başlayan daralmayı durdurmak için Batı'nın Altın Çağın Keynesgil istem yönetimi araçlarını kullandığı gözlenmiştir. 1979 yılı sonlarında başlayan daralmaya gelindiğinde ise Keynesgil görüş epey hırpalanmıştı ve paracı-neoklasik görüşün önerilerinin benimsenmesi yaygınlaşmaktaydı ve sonuçta paracı-neoklasik karşı devrim gerçekleşti. Keynesgil yaklaşıma büyük

eleştiri devletin iktisadi yaşama karışmasının ücret ve fiyat esneksizlikleri, dolayısıyla dış şoklara uyarlanmayı zorlaştıran yapılara ulaşılması alanında toplanıyordu. Uyum süreci piyasalara bırakılırsa ünlü 'görünmez el' dengesizlikleri giderecekti.

Tartışmalar sürüyordu. Ancak 1973 sonrasında iktisadi dalgalanmanın şiddetlendiği ve genel olarak büyüme oranlarının düştüğü de gerçektir. Bu koşullarla 1978-1981 döneminde OECD'de çevrim çözümlemesi çalışmaları yürütüldü. PAT tekniği geliştirildi. Gerekli veri tanımlandı ve derlendi. Üye ülkelerin çevrimleri çözümlendi ve ilk sonuçlar 1981 yılında yayınlandı. İlk sonuçlar 1983 yılında gözden geçirildikten sonra günümüzdeki biçimiyle yayınlanmaktadır. Bu bölümde ve çalışmada OECD'nin çevrim çözümlemesine ilişkin yayınlarından yararlanılmıştır.

Çevrim Türleri

Uzundan kısaya doğru sırasıyla dört tür iktisadi çevrim vardır:

1/ Uzun dönemli çevrim, veya Kondratieff çevrimi; 47-60 yıl arasında, ortalama 50 yıl dolayındaki süreçtir.

2/ Kuznets çevrimi [*Kuznets swings*], veya inşaat, bina yatırımı çevrimi [*construction or building cycle*]; 16-25 yıl arasındaki çevrimsel süreçtir.

3/ Orta dönemli çevrim, Yatırım çevrimi veya Juglar çevrimi; 7-15 yıl arasındaki çevrimsel süreçtir.

4/ İş çevrimi [*bussiness cycle*] veya kısa dönemli çevrim; 3-7 yıl arasında, ortalama 4 yıl dolayındaki süreçtir. Bu yazıda Batı'nın ve Türkiye'nin bu tür çevrimlerine bakılmıştır.

Dört Tür Çevrim Arasındaki İlişkiler

Yukarda sıralanan tür çevrimler arasındaki olası ilişkiyi belirtmek gerekir. Yakın geçmişteki araştırmalar birincil mal ve ürün stoklarını içeren geniş bir yatırım değişkeniyle dört yıl dolayında çevrimler bulunacağını, birincil mal ve ürün stokları katılmadan tanımlanan bir fiziki yatırım değişkeniyle sekiz-dokuz yıl dolayında çevrimler bulunacağını, fiziki yatırım teçhizat ve yapılar olarak ayrılırsa, yapılar yatırımı değişkenine göre onaltı-otuz yıl dolayında çevrimler bulunacağını göstermektedir. Teknolojik sıçramaların ise elli yıl dola-

yında çevrimler yaratacağı söylenmektedir. Kısacası yukardaki dört tür çevrimsel sürecin belirli yatırım, teknik geliştirme ve yeni teknoloji uygulama süreçlerinden kaynaklanması olası görünmektedir.

Çevrim Kuramlarının İçsellik ve Dışsallığı

İçsel bir iktisadi dalgalanma kuramı geliştirirken aşağıdaki tür akıl yürütmeler gerekir; Sermayeci düzende iktisadi evrim ve gelişimi sermayedarın davranışları belirler. Sermayedar davranışı kar dürtüsüne ve bekleyişine bağlıdır. Rekabet ve diğer nedenlerle kar oranının eğilimi düşme yönündedir. Verimliliği arttırmak, dolayısıyla kar oranını yükseltmek için yeni teknikler geliştirmek gerekir. Ancak teknik geliştirmenin sınırları vardır ve sınırlar üretim yapısınca belirlenmektedir. Teknik geliştirmenin sınırlarına ulaşıncaya, kar oranını yükseltmek için, sermayedarın temelli yeni buluşları uygulamaya geçirmesi gerekir. Bu tür buluşları uygulama kararı zor verilir çünkü belirsizlik yüksektir. Ancak, karar verilir ve uygulanan buluş tutarsa ilk uygulayıcı ve ilk izleyicilerin kar oranları ortalamasının üzerine çıkacaktır. Gecikmeli izleyenleri bekleyen kar oranı görece düşük olacaktır, bu nedenle son izleyiciler teknik geliştirmek veya temelli yeni buluşları uygulamak zorundadırlar. Ancak temel yeni buluşların yayılması ve sermayenin yeniden yapılanması, yani yeni üretim yapılarının kurulması zaman almaktadır.

İçsel çevrimsel süreçlerde yukarda tartışılan noktaların dikate alınması gerekir. Dışsal çevrim kuramları ise, ilkel bir mantıkla, şunu bunu suçlayarak geliştirilebilmektedir.

Bu yazıda kısa dönemli çevrimlere OECD'nin yaklaşımı ile Türkiye'nin kısa dönemli çevrimleri kısaca tartışıldı. Dört tür çevrim ve bunlar arasındaki ilişkiler tartışıldı. Ancak Türkiye'de önemli bir çevrim çok iyi bilinir. 'On Yılda Bir Askeri Darbe' kalıbıyla bilinen orta dönemli çevrimler Türkiye gelişmelerini kısa dönemli çevrimlerden daha iyi açıklamaktadır. Ancak, Batı'da kısa dönemli çevrim modadır. Başka bir yazıda orta dönemli Türkiye çevrimlerini tartışmayı umarım.

Aralık 15, 1989

VakıfBank'ta şimdi 7 kredi kartı 7 seçenek var...

Bu çağdaş kolaylıklardan yararlanın!

Türkiye'de ve dünyanın 163 ülkesinde, 7 milyonu aşkın işyerinde para yerine geçen, tüm alışverişlerde kullanabileceğiniz 7 kredi kartı VakıfBank'ta.

Değişik ihtiyaçlara uygun Visalar, MasterCard/Eurocardlar...

Ve Türkiye'de ilk defa, yurtdışında geçerli özel şirket kartı BusinessCard VakıfBank'ta.

İşte, VakıfBank'ın çok özel olanaklarla sunduğu 7 kredi kartı!

► Dünyanın en büyük seyahat klubü IAPA ve uluslararası oto kiralama servisi Budget Rapid Action'a doğal üyelik... Lüks otellerde ve oto kiralamada %40'a varan **özel indirim**.

► Yurtdışında 150.000 ABD Doları tutarında **uluslararası seyahat sigortası** Yurtdışında yıllık 10 milyon TL tutarında **yaşam sigortası**.

► Yurtdışında VakıfBank şubelerinden, hesabınız olmasa bile limitiniz dahilinde 500.000 TL **nakit para çekebilme** olanağı.

**En yakın VakıfBank şubesine gelin.
7 kredi kartından dilediğinizi seçin...
Dilediğinizi yaşayın!**

VakıfBank
Türkiye Vakıflar Bankası

Onların bittiği yerde...

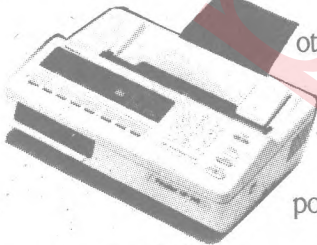
Biz başlarız

Panafax

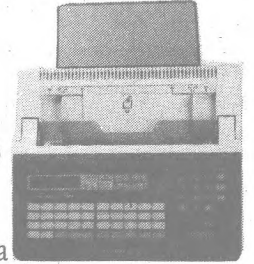
Panafax UF-130

10 istasyon otomatik arama / SUPER-FINE tarama yoğunluğu / 16 step gri tonlama (Halftone) / Fotokopi fonksiyonu.

Panafax UF-140

70 istasyon otomatik arama / Gönderim rezervasyonu / Zaman ayarlı gönderim ve polling / SUPER FINE tarama yoğunluğu 16 step gri tonlama (Halftone) / Fotokopi fonksiyonu.

Panafax UF-250

100 istasyon otomatik arama / CCITT hata düzeltme modu (ECM) / Gönderim rezervasyonu / Zaman ayarlı gönderim ve polling / 8 program tuşu / SUPER-FINE tarama yoğunluğu / 16 step gri tonlama (Halftone) / Orijinali damgalama (Stamp) / Fotokopi fonksiyonu.

Panafax UF-260

100 istasyon otomatik arama / CCITT hata düzeltme modu (ECM) / Gönderim rezervasyonu / Zaman ayarlı gönderim ve polling / 8 program tuşu / 20 sayfa hafızası / Farklı doküman grubu gönderimi / SUPER-FINE tarama yoğunluğu / 16 step gri tonlama (Halftone) / Orijinali damgalama (Stamp) / Fotokopi fonksiyonu.

TEKOFAKS
servis ve güvencesi

Panasonic
✓ Bizi arayın, konuşalım...

ERKEZ

ANKARA
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

Tel: 167 26 10 (3Hat)
Fax NO: 168 16 28

İZMİR
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

TEL: 21 82 99-21 67 06
Fax No: 217747

ANTALYA
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

Tel: 177 558-123 909
Fax No: 177 558

ADANA
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

Tel: 132 132-135 250
Fax No: 135 250

BURSA
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

Tel: 20 79 68-22 21 46
Fax No: 22 21 46

TRABZON
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

Tel: 233 62-133 08
Fax No: 233 62

DİYARBAKIR
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

Tel: 259 26
Fax No: 259 26

İNCELEME

BÜYÜK ÖLÇEKLİ SULAMA PROJELERİNİN POTANSİYELLERİ VE SORUNLARI : GAP ÖRNEĞİ

Fatma DOĞRUEL

Dr. Doğruel

Marmara Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde
ders veriyor.

1. GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), bir taraftan yarattığı umutlar diğer taraftan büyük ölçekli bir yatırım olmasının gerektirdiği finansman talebi ile, son yıllarda Türkiye için hep güncelliğini koruyan bir konu oldu. Tartışmalar da hep bu iki nokta üzerinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bu proje ile nasıl kalkınacağı ve GAP'ın finansman sorunları üzerinde yoğunlaştı. Ancak büyük ölçekli sulama yatırımları, uygulandığı bölgenin sulama öncesi yapısal özelliklerinin elverişliliği, etkin bir proje planlaması ve yönetimi ile ülkenin genel ekonomik ve siyasal koşullarına da bağlı olarak başarıya ulaşabilir. Daha önce bu tür projeler gerçekleştirmiş başka ülkelerin yaşadığı deneyimler, önceden dikkate alınmayan teknik, ekonomik ve politik sorunların bu ülkeler için sulama projelerine yönelik büyük hayal kırıklığı yarattığını gösterdi. Sosyal ve ekonomik plandaki problemleriyle İran'da Dez, yarattığı refah tartışılan Sudan'da Gezira projeleri ile proje alanındaki üretime yönelik talep yetersizliği nedeniyle hiçbir etkinliği kalmayan Gana'daki sulama yatırımları ilk akla gelen örneklerdir (Ehlers, 1977; Bernett, 1977 ve Nweke, 1978).

Türkiye'de Cumhuriyet öncesinden başlayarak, tarihi saptanabilenlerden ilki Konya-Çumra (1912) olmak üzere, birçok sulama yatırımı gerçekleştirildi. Bu projelerden, teknik ve hukuksal bazı aksaklık ve sorunlara rağmen başarı da elde edildi (1). Özellikle Çukurova bölgesindeki projelerin başarısı GAP için umut kaynağı oldu. Çukurova'da tarımın yanı sıra bölgesel gelişmenin de sağlanabilmesi, GAP ile Güneydoğu Anadolu'da da benzer gelişmelerin olabileceği kanısını yarattı. Hatta GAP'ın sonuçlarının olumlu olacağını, artık kandan da öte tartışmasız bir yargıya dönüştüğü söylenebilir. Oysa sonuçlardan bu kadar emin olmak çok gerçekçi bir yaklaşım değil. Eğer temel amaç Güneydoğu'nun kalkınması ve sorunların çözülmesi ise "tek çözüm bu proje miydi?" ya da "yatırım kararı doğru mu?" sorularının cevaplanması gerekir. Ancak bugün böyle bir tartışma, GAP'ın Türkiye'de üzerinde sayılı 'consensus' sağlanabilen konulardan biri olması nedeniyle imkansızdır. Bütün siyasi partiler, kamuoyu projeyi onaylamaktadır. Kaldı ki bugüne kadar GAP için yapılan yatırımların boyutları, artık geriye dönüşü ya da yatırım kararının doğruluğu tartışmasını anlamsızlaştırıyor. Artık,

bugünden sonra GAP'ın nasıl yönlendirilebileceğinin tartışılması daha gerçekçi bir yaklaşım gibi görünüyör.

Tartışılması ihmal edilen konular arasında projenin daha çok makro etkileri ve sonuçları ile ilgili olarak; proje alanındaki tarımsal üretimle ortaya çıkan fazlanın nasıl pazarlanacağı, bölgedeki üretimin finansmanı ve bunun bankacılık kesimine getireceği yük, AET'ye üyeliğin etkiler, artan bölge ve bölge dışı etkileşim sonucu bölge halkından doğacak sosyal talepler sayılabilir. Diğer bir konu ise, GAP bölgesindeki yapının proje sonuçlarını nasıl etkileyeceğidir. Bu yapı, yatırımların etkinliğini artıracak sonuçlar doğurabildiği gibi, etkinliği azaltacak problemler de ortaya çıkarabilir. Bölgesel yapı ile kastedilen, bölgenin sosyal (demografik, etkin, eğitim, vb.) ve ekonomik (sanayileşme düzeyi, gelir düzeyi ve dağılımı gibi) yapısı ile önemli bir kurumsal yapı olan toprak dağılımıdır. Şüphesiz bu yapıları dayanan dinamik ilişkiler de, örneğin toplumsal örgütlenme biçiminin -aşiret, vb.- nasıl olduğu da önemlidir. Bu yazıda daha çok bölgesel yapının özelliklerinin proje sonuçlarını nasıl etkileyeceği üzerinde durulmuş ve muhtemel problemler tartışılmayı çalışılmıştır.

Yöntem olarak, proje sonuçlarını etkileyecek bölge yapısından kaynaklanan problemlere nasıl yaklaşılacağı konusunda standart bir yol önermek zordur. Proje öncesi yapıya müdahalede varolan problemleri giderici bütünsel bir değişim tercih edilebildiği gibi, kısmi bir reform paketi ile bölge yapısı uyarılarak ve reform politikaları zamana yayılarak uzun dönemli bir yaklaşım da kullanılabilir (El Ghonemy, 1984). Bu tartışma çerçevesinde öncelikle yapılması gereken bölgede varolan problemlerin neler olduğunu saptamaktır. İzleyen aşamada da nasıl bir yaklaşımla, bütünsel ya da kısmi, problemlerin çözüleceğine karar verilmelidir. Bütün bunların ötesinde önemli olan, bu çalışmaların proje yatırımlarından önce gerçekleştirilmiş olmasıdır. Ayrıca bu çalışmaların disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması gerekir. Çünkü sulama sistemlerinin herhangi bir disipline mal edilmeyen çok yanlı gerçekleri sunması, projenin mühendislik yapısının fiziki ölçütlerinin agronomi, ekonomi, hukuk, antropoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerde bütünlleştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır (Hazlewood ve Livingstone, 1982).

GAP alanında proje sonuçlarını etkileyebilecek üç odak noktasından ilki, yüksek nüfus artışı, düşük eğitim düzeyi ve kültürel-etnik sorunlarıyla sosyal yapısının özellikleridir. İkincisi, sulama yatırımı yapılan alandaki toprak dağılımının, sulama ile, dolaylı olarak bölge gelir dağılımını etkilemesi kaçınılmazdır. Gelir dağılımının sonuçları ise özellikle beklenen bölgesel kalkınma umutlarını ilgilendirmektedir. Üçüncü odak noktası, bölge tarım ve sanayinin varolan yapısı artı sulama ile, istihdam kapasitesindeki gelişmenin trendini yakalayabilmektedir. Bu tür projelerde daha önceki uygulamalardan elde edilen sonuç, istihdam kapasitesi, vb. davranışsal faktörlerin yeterince gelişmemiş olmasına -sınai üretim ve modern tarımsal üretim pratiğindeki deneyim eksikliğine -bağlı olarak bölgede yaratılan gelirin bölge içinde yatırıma dönüşmemesi, bölgenin kalkınma umutlarında hayal kırıklığı yaratabilecek bir başka sorundur. Bu üç odak noktası aşağıda ayrı ayrı incelenmiştir.

2. BÖLGE YAPISININ ÖZELLİKLERİ VE PROBLEMLER

2.1. Sosyal Yapı

Tarımda yeni teknolojinin benimsenmesi, teknolojinin uygulanmaya konulduğu bölgede bu yeniliği alabilecek bir sosyal yapının varlığını gerektirmektedir. Sulamanın başarısı, bölgede ekonomik rasyoneller içinde hareket edebilen üreticilerin varlığıyla ortaya çıkar. Bir başka deyişle başarı, zora başvurulmadan, üretimin teşviklerle yönlendirildiği bir ortamda kârlılıktaki değişmeyi görebilecek üreticinin bölgenin bölge dışıyla etkileşimi zayıftır. Sulama ile bu etkileşim artmakta, üreticinin üretim etkinliğini artırmaya tepkisi ile politikalara tepkisinin önemi de bu etkileşme bağli olarak yükselmektedir.

Bu çerçevede projenin başarısında bölge sosyal yapısı i) psikolojik, ii) sosyo-psikolojik ve iii) sosyolojik olmak üzere üç ayrı bağlamda ele alınabilir (El-Sherbini, 1981). Psikolojik faktörler, üreticinin bireysel olarak yeni teknolojinin gerektirdiği üretim tekniğini benimseyebilmesi ile ilgilidir. Bu ise, bir sulama projesi dikkate alındığında gübre, tarımsal mücadele ilaçları gibi yeni girdilerin kullanımının ve su dağıtımının nasıl yapılacağına göre-

nilmesidir. Sulamanın gerektirdiği yeniliğin tümünü içeren teknik paketin (technical package) basitliği ya da karmaşıklığı, üreticinin yeniliği benimsemesini kolaylaştıracak ya da zorlaştıracaktır. Bununla birlikte, uygulanması gereken teknik ne kadar karmaşık olursa olsun tarımsal yayım (agricultural extension) çalışmaları ile bir ölçüde başarı elde etmek mümkündür. Ancak bu noktada üreticinin eğitim düzeyi ile üretim pratiği hakkındaki önceki bilgi birikimi, sınırlayıcı bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Görsel-işitsel araçlarla zenginleştirilen bir tür pratik içinde eğitim olarak tarımsal yayımın başarısı, proje alanındaki okuma yazma oranı, bireylerin kavrama gücüyle de ilişkilidir. Bu bakımdan GAP bölgesi ümit verici bir görüntü sergilemektedir. Türkiye genelinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 23 iken, GAP bölgesinde yer alan altı ilin toplamında yüzde 44 gibi yüksek düzeydedir (DİE, 1989). Toplam okul çağına ulaşmış ve aşmış nüfus dikkate alındığında, zorunlu olan ilkökul öğretimini bile tamamlamamış, okuma yazma bilmeyen (yüzde 44) ve okuma yazma bilen ancak herhangi bir öğretim kurumunu bitirmemiş (yüzde 20) nüfusun toplam içindeki oranı yüzde 64'e ulaşmaktadır (DİE, 1989).

Sulama ile yeni özellikler kazanacak olan çevreye bölge halkının uyumunu, sosyo-psikolojik faktörler etkilemektedir. Bölge halkının inançları, sosyal idealleri, moral değer ve tutumları değişen koşulların benimsenmesinde belirleyici olmaktadır. Yerleşik nüfusun geçmişteki korku ve yerleşmiş yargılarına da dayanan bu tutum ve davranışların etkisi, projenin bütününde ya da kısmen başarısızlık sonucunu doğurabilmektedir. Örneğin Mozabik'te bir yeni sulama projesinde üreticiler, geçmişteki sömürgecilik yılları ile ilişkili gördükleri için pamuk yetiştirmeyi reddetmişlerdir (El-Sherbini, 1989). Etnik farklılıklar sulama projelerinin etkinliğini azaltan bir diğer faktördür. Herhangibir etnik gurubun fiziksel, ekonomik ya da politik nedenlerle yerleşim alanının değiştirilmesi, proje alanlarında farklı etkin gurupların bir araya gelmesine neden olabilmektedir. Örneğin Sudan ve Mısır'da barajın sular altında bıraktığı topraklarda yaşayan Kuzeydoğu Afrikahlar, politik nedenlerle Suriye ve Irak'ta yer değiştiren kürtler, Botswana'da Bassarwa avcı ve toplayıcıları ve Somali'ye yerleştirilen göçebeler bu konuyla ilgili ola-

rak sayılabilir (El-Sherbini, 1981). Etnik farklılıkların yarattığı sorunlar GAP bölgesi için çok önem taşımaktadır. GAP için göç yönü muhtemelen GAP'ın gelişen ekonomisinin çekiciliği oranında bölge dışından GAP'a olacaktır. Böyle bir gelişme bölge halkında, yıllardır ihmal edilmiş ve geri kalmış olmanın verdiği rahatsızlıklarla, bölge dışından gelenleri kabul etmeme biçiminde bir tepki doğurabilir.

Sosyolojik faktörlerle projenin sonuçlarının ilişkisinde, artık ayrı ayrı bireylerin değil gurubun toplu olarak tepkisi önemlidir. Eğer sulama projeleri gelişmiş bir sosyal yapı üzerine inşa ediliyorsa sonuç başarılı olmakta, sosyal yapı faydanın rasyonel dağıtımını engelleyecek ölçüde gelişmemişlik özellikleri taşıyorsa sonuç başarısız olmaktadır. El-Sherbini (1981), başarılı sulama projesi örneğine Çin'in uygulamalarını, başarısız örneğe ise Irak'ın yarı göçebe bedeviler için 1920 sonrası ile ikinci dünya savaşı arasında kalan dönemdeki sulama projeleri uygulamaları göstermektedir. (FAO, 1977 ve Johl, 1980'den aktaran El-Sherbini, 1981). Burada başarı ölçütü, sulama teknolojisinin getirdiği yeniliği benimseme ve sulamanın sunduğu olanaklarla canlı bir ekonomi yaratarak bölgesel kalkınmayı sağlamaktır. Bunu sulama pratiğinin değişik aşamalarında üreticilerin sorunlarını çözüm biçiminde anlamak ve görmek mümkündür. Örneğin Tayland, Filipinler ve Nijerya'da üretimde traktör vb. makina kullanımı için devlet devreye girerken (Feder et. al., 1985). Çukurova'da traktör sahibi olmayan üreticiler makina kiralarak bu sorunu çözebilmektedir. Bu, Çukurova'da sulama projesi ile bölge halkının gereken bütünleşmeyi sağlayabildiğini göstermektedir. Diğer tarafta ise devlet makina arzını direkt olarak gerçekleştirdiği halde etkin kullanımını sağlayamamaktadır. Proje işletmesinin bir parçası olan bu durumu kredi kullanımında, tohum vb. modern girdilerin kullanımında da görmek mümkündür. Çukurova'da sulamanın başarısı, bölgenin sulama yatırımları yapılmadan önce de görece gelişmiş tarım ve sanayiye sahip olmasıyla ilişkilidir. Gelişmiş bir ekonominin verdiği uyarı ile sosyal yapıda proje öncesinde yeni bir teknolojiyi özümseyebilecek özellikler oluşmuştu. Bölgede tarımda ticarileşme, ülke ekonomisi ve siyaseti ile bütünleşme sulama öncesinde de vardı (Doğruel ve Doğruel, 1989). GAP bölgesi bu bakımdan

dan az gelişmiş yapısıyla Çukurova'dan farklılıklar göstermektedir. Dönüşüme uğramakla birlikte bölgedeki aşiret örgütlenmesi ve kültürü hala etkinliğini sürdürmektedir (Akşit, 1989).

Bu tartışmalarla, özel olarak, düşük eğitim düzeyi, etnik sorunlar ve hala aşiret örgütlenme ve kültürünün etkisini sürdürmesi GAP'ın başarısından sosyal yapıdan doğabilecek zaafılar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak çizilen tablonun bütün olumsuzluğuna rağmen GAP'ın bütünüyle başarısız olacağını düşünmek pek doğru olmayabilir. Başarısızlıktan başarıya giden yolda etkili olabilecek iki faktörden söz edilebilir. Bunlardan ilk, televizyon, radyo, vb. İletişim araçlarının çok sınırlı etkisidir. Diğeri ise, GAP bölgesinden Çukurova'ya her yıl tekrarlanan geçici işgücü ihracıdır. Gelenlerin bir bölümü Çukurova'da kalmakla birlikte önemli bir bölümü geriye dönmektedir. Bu kişilerin 'sınırlı ölçüde' tanıdığı değişik yaşam biçimi, GAP'ın gelecekteki görünümünü etkileyebilecektir. Şüphesiz iletişim araçlarının ve tarım işçilerinin GAP sosyal yapısında yaratacağı etki, bölgenin potansiyeli dikkate alındığında marjinal bir etkidir. Sosyal yapıyı etkileyecek, bölge dinamiğini harekete geçirmek temel faktörler eğitim, sanayi, kentleşme ve sağlık için yapılacak yatırımlardır. Bölgede yaşam düzeyinin yükselmesi gerekmektedir. Sağlık koşullarının iyileşmesi sulamanın benimsenmesinde önemli psikolojik faktörlerdir. Sosyal yapıda değişme, sulamanın direkt ve dolaylı etkileri belirledikçe daha kolay olacaktır.

2. 2. Bölge Yapısı ve Gelir Dağılımı

Master planda yer alan gerek genel, gerekse tarımsal ve sınai kalkınma hedeflerinin ortak noktası bölgedeki gelir düzeyinin yükseltilmesi ve buna bağlı olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinin gelişmesini uyuracak refahın yaratılmasıdır. Ancak gelir düzeyinin yükseltilmesinin bölgede anlamlı bir refah yaratabilmesi için, varolan gelir dağılımını bozmayan, bundan da öte iyileştiren bir yaklaşımın benimsenmesi gerekir. Çünkü yaygınlaştırılmayan refah, yeterli sosyal ve ekonomik canlılık yaratılmasını engeller. Bu ise, yaratılan gelirlerin GAP alanında değil de gelişmiş diğer bölgelerde yatırıma dönüşmesine ya da tüketilmesine yol açabilir (2). Sulama toprak sahibine, toprağın değerinin artması (rant) ve üretim gelirinin artması gibi

iki tür fayda sağlar. Bu durumun büyük toprak sahibi lehine refah etkisi yaratacağı açıktır.

Sulamanın toprak sahibi lehine bu sonuçları Çukurova'da 1984 yılında yapılan bir anket çalışmasıyla gözlenmiştir. Aynı zaman aralığını dikkate alan bir analizde (cross-section) toprak satış değerleri, sulama yapılan alanda sulamanın olmadığı alanın iki katıdır (Doğruel, 1987). Benzer toprak kalitesini dikkate alan ve bazı sosyal ve ekonomik kıstaslarla sulama dışında homojenliği sağlanan - sulanan ve sulanmayan - iki örnek alanın üretim gelirleri karşılaştırılmasında da, sulu tarım yapan işletmeler daha avantajlıdır (Doğruel, 1987). Sulamanın toprak sahibi için yarattığı bu çift yönlü fayda, toprak dağılımının bozuk olduğu bir bölgede gelir dağılımını da bozabilir. Ancak burada sulamanın, sulamanın teknolojik özellikleri ve bölgedeki tarım ve tarım dışı gelişmelere bağlı olarak küçük işletmeleri büyütecek ve büyük işletmeleri parçalayacak bir sonuç doğurabileceğini gözden kaçırmamak gerekir. Çukurova'da sulama ile geçen otuz yıldan sonra toprak dağılımının gösterdiği değişim böyle bir sonucu işaret etmektedir. Çizelge - 1 ve 2'den görülebileceği gibi 1-50 dekar arasındaki işletmelerin sayısı azalmış, buna karşılık işledikleri alan artmıştır (3). 500 dekardan büyük işletmelerin ise hem sayıları hem de işledikleri alan küçülmüştür. 51-500 dekar arasında dağılan işletmelerin toplam olarak sayıları yüzde 34.2'den yüzde 49.3'e, işledikleri toprak ise ikiye katlanarak yüzde 25.2'den yüzde 52.6'ya yükselmiştir (Çizelge - 1 ve 2'den hesaplandı). Bu değişimin temilinde eni tarım teknolojisi altında kendiliğinden bir optimum işletme büyüklüğünü yakalamının belirleyici olduğu söylenebilir.

ÇİZELGE 1

Çukurova'da Sulama Öncesi Toprak (İşletme) Genişliği Dağılımı (1952) (%)

İşletme Genişliği	İşletme Sayısı	Toplam Arazi
1 - 50	55.44	6.76
51-100	18.13	5.67
101 - 200	7.25	4.81
201 - 500	10.36	14.65
501 +	8.81	68.11

KAYNAK: DSİ (1970)

ÇİZELGE 2

Çukurova'da Sulama Sonrası Toprak (İşletme) Genişliği Dağılımı (1983) (%)

İşletme Genişliği	İşletme Sayısı	Toplam Arazi
1 - 50	45.05	8.00
51-100	20.86	10.21
101 - 250	19.16	21.21
251 - 500	9.16	21.21
501 +	5.77	39.37

KAYNAK: 1983 Çiftçi Eğitim Servisi (ÇES) Kayıtları (4).

Çukurova'da sulamanın sonuçlarının ortaya koyduğu toprak dağılımı ile ilgili tablonun GAP için nasıl olacağını kestirmek pek kolay değildir. Çünkü herşeyden önce sulama öncesi yapı çok farklıdır. Başlangıçtaki toprak dağılımı benzer olsa bile sulama öncesi Çukurova'nın daha gelişmiş sosyal ve ekonomik yapıya sahip olması karşılaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Çukurova'da sulama öncesinde yapılan bir çalışmada 1952 yılı için topraksız aile sayısı yüzde 37.2'dir (DSİ, 1970 s. 27). GAP Alanında ise 1981 Köy Envanter Etüdüleri'ne göre yüzde 40.3'tür (Aktaran Şeker, 1989 s. 36). Bu yüzdelere topraksız aile sayısı bakımından pek fark olmadığı söylenebilir. Ancak sahip olunan toprakların dağılımında Çukurova'nın sulama öncesi yapısından farklı bir durum söz konusudur. GAP alanında büyük işletme sayısına göre elde tutulan toprak miktarı, Çukurova'daki büyük işletmelerin sulama öncesinde tuttıkları toprak miktarından oransal olarak daha fazladır. Çukurova'da büyük işletmelerin sayısı ve ellerindeki toprağın oranı dikkate alındığında, GAP alanında 500 de-kardan büyük işletmelerin ellerinde tuttıkları toprağın yüzdesi 15.5 olması gerekirken bu oran yüzde 30.5'dir. (Çizelge - 3'ten hesaplanmıştır).

Çizelge - 3:

Sulama Öncesi Çukurova ve GAP'ın Toprak (İşletme) Genişliği Dağılımı Karşılaştırması (%)

İşletme Genişliği	Çukurova (1952)		GAP (1981)	
	Arazi	İşletme Sayısı	Arazi	İşletme Sayısı
1 50	6.76	55.44	15.74	38.35
51 100	5.67	18.13	14.14	14.34
101 - 200	4.81	7.25	19.77	10.44
201 500	14.65	10.36	19.87	4.82
500 +	68.11	8.81	30.47	2.05

KAYNAK : DSİ (1970) ve Şeker (1989)

Böyle bir dağılımın sonuçları ne olabilir? Herşeyden önce kısa dönemde üretici kararlarında spekülasyon amaçlar etkili olabilir. Toprak satışından toprak sahipleri büyük rantlar elde edebilirler. Bir diğer sorun bölgede sosyal ve ekonomik canlılığın kısa dönemde yaratılmaması durumunda, büyük işletmelerin gelirlerinin yatırım ya da tüketim amacıyla bölge içinde tutulmasının güçlüğüdür. Belki uzun dönemde Çukurova'da olduğu gibi işletmeler teknik ve ekonomik optimum büyüklüğe ulaşabilecektir. Ancak kısa dönemde ortaya çıkabilecek bu sonuçlar, bölgedeki gelir dağılımı ve bölgesel kalkınma hedefleri açısından umut verici değildir. Yeni tekniklerin uygulanmasında büyük işletmelerin daha avantajlı olması -görece daha rahat makina yatırımı yapabilmeleri, üretimin finansmanında güçlük çekmemeleri- sulamanın benemsinmesinde önemli olmakla birlikte, optimumun üzerindeki toprak büyüklüklerinin spekülasyon amaçlara açık olması kaçınılmazdır.

2.3. Bölge Yapısı ve İstihdam

Proje kalkınma hedeflerinin bir diğer odak noktası ise GAP bölgesinde gelecekte istihdam kapasitenin çok yükseleceği umududur (DPT, 1989). GAP istihdam raporunda 1985 yılı içinde 1.528 bin kişi istihdam edilirken 2005 yılında 1.440 bini tarımda yer almak üzere 2.796 bin faal nüfusa ihtiyaç duyulacağı ve yüzde üç de nüfus açığı beklendiği belirtiliyor (İİBK, 1989). İstihdamda bu artış, GAP bölgesinde tarım ve sanayi ile ilgili hedeflere ulaşıldığı oranda gerçekleşecektir. Ancak iki ana sektörle ilgili hedeflere değişik nedenlerle ulaşılmadığında, istihdam artışının da beklendiği düzeyde gerçekleşemeyeceği açıktır. Bu nedenle, öncelikle tarım ve sanayi sektörünün hedeflerini, dolayısıyla GAP'ın istihdam kapasitesini, etkileyebilecek gelişmelerin neler olabileceğinin tartışılması gerekir.

Tarım sektörü ile ilgili istihdam artışında umutlar daha çok pamuk üretimindeki artışa bağlanıyor. GAP istihdam raporunda yer alan bilgilere göre GAP'ta üretilecek pamuğu toplamak için 550 bin ve çapalama için de 750 bin dolayında tarım işçisine gerek duyulacak (İİBK, 1989). Ayrıca hayvancılık, ağaçlandırma için de on binlerce kişinin çalıştırılabileceği vurgulanıyor. Burada istihda-

mın dayandırıldığı bu gelişme için önerilen bitki-ürün deseni. Çizelge - 4'te verildiği gibidir. Ancak bu önerilerin gerçekleşmesi, bu ürünlere yönelik iç ve dış talebin oluşmasına ve izlenen tarım politikalarının önerilen bitki-ürün deseni doğrultusunda olmasına bağlıdır. Örneğin Gana'da, yoğun sulama yatırımları sonucu ortaya çıkan üretim artışına ayak uyduramayan düşük iç ve dış talep, 1960-75 yılları arasında kişi başına ulusal gelirin yılda yüzde 0.18 azalmasına neden olarak sulamadan beklenen faydayı yok etmiştir (Nweke, 1978). Gana, çevresindeki düşük gelirli ve az nüfuslu siyah Afrika ülkelerine ihracat yapamamış, bunun yanı sıra iç pazarda artan üretimle düşen ürün fiyatları bu ülkenin ekonomisine gerçek bir çöküş yaşatmıştır. Ekonomik olarak bir başarısızlık olmamakla birlikte, Çukurova'da da önerilen bitki-ürün deseni gerçekleşmemiştir. Çukurova'nın büyük sulama projelerinden Aşağı Seyhan Sulama Proje alanında, pamuk üretimi tahıllarla birlikte beklentileri de aşmış, buna karşılık yem bitkileri, sebzecilik ve diğer sanayi bitkilerinde beklenen gelişme olmamıştır (Çizelge - 5). Aynı şekilde hayvancılık da istenen gelişmeyi gösterememiştir (Doğruel, 1987). Bu sonuç, kredi ve ürün teşviki gibi üreticiye yönelik teşvik politikaları ve ürün fiyatları ile sıkı ilişki içindedir. Hayvancılık proje alanında önerilmiş ancak teşvik edilmemiştir. Önerilen bitki-ürün dese-

ÇİZELGE - 4	
GAP Master Plan İçin Önerilen Ürün Deseni (%)	
Ürünler	Toplam Alandaki Payı
Ana Ürünler	
- Buğday	25
- Arpa ve diğer dane yem bitki	15
- Mercimek ve kuru fasulye	8
- Pamuk	25
- Kış Sebzeleri	2
- Çok yıllık bitkiler (x)	20
Alt toplam	95
İkinci ürünler (toplam) (xx)	39
TOPLAM (Ürün yoğunluğu)	134
Kaynak: DPT (1989)	
(x) Antep fıstığı, üzüm, meyve ağaçları, kavak ve fidanlık.	
(xx) Soya fasulyesi, mısır ve yem bitkileri, yerfıstığı, ayçiçeği susam ve sebzeler.	

ÇİZELGE - 5			
Aşağı Seyhan Sulaması Ürün Deseni Hedef ve Gerçekleşme (%)			
Ürünler	Hedef	1983	1984
Ana Ürünler			
-Pamuk	35	45	64
-Tahıllar	13	41	24
- Çeltik	5	-	-
-Yem Bitkisi ve diğer tarla bitkileri	20	1	1
-Bostan	1	5	3
-Sebze	15	1	1
-Turunçgil vd.	8	7	7
-Diğer sanayi bitkileri	3	-	-
Alt toplam	100	100	100
İkinci ürünler (toplam)*	4	8	5
TOPLAM (ürün yoğunluğu)	104	108	105
Kaynak: Doğruel (1987).			
(x) Proje hedefinde ikinci ürün olarak yem bitkileri düşünülmüştür. Ancak ikinci ürün hedeflendiği gibi yem bitkisi olmamış, 1983-84 yıllarında en fazla soya ekilmiştir.			

ninde yer almayan soya ise garantili alım ve üretim aşamasındaki desteklerle bölgeye yerleşmiştir. Pamuk ve buğday için de, benzer koşullar geçerlidir. Üretici kârlı gördüğü zaman üretmiş, değilse vazgeçmiştir. Bu, sulama projelerinde ürün deseni hedeflerinin gerçekleşmesinin çok çeşitli faktörlere bağlı olduğunu göstermektedir. Bununda ötesinde bu tür kararsız ürün deseni hedeflerine dayanarak istihdam, gelir, vb. hedefler saptamak oldukça zordur.

Bitki-ürün deseninin beklendiği gibi gerçekleştiği varsayımında da istihdam için net sayılar söylemek zordur. Bunun nedeni, özellikle pamuk üreten işletmelerin hasat aşamasında mekanizasyona gitmesi olasılığıdır. Uzun dönemde Çukurova üreticisi, GAP bölgesinden gelen işgücünün bulamayacağı için ya pamuk üretiminden vazgeçecek ya da makinalı pamuk hasatına geçecektir. Çukurova'da ikinci tercihin yapılması, eğer beraberinde bir maliyet avantajı da getiriyorsa yeni teknolojiyi benimsemekte güçlük çekmemesi beklenen GAP alanındaki büyük işletmelerin de dikkatini çekecektir. Zorlayıcı ve küçük bir varsayım olmakla birlikte böyle bir olasılık, GAP alanında büyük işletmelerin pamuk hasatında makina kullanmaya başlaması, gerçekleşebilir. Bu sonucu yaratabilecek bir diğer gelişme de, yine uzun dönemde,

AET'ye üyeliktir. AET'ye üyeliğin getireceği iş yollarındaki değişimler ve sosyal güvencelerdeki zorlamalarla işgücü maliyeti yükselecektir. Bu gelişmede üreticileri daha yoğun makina kullanmaya, teknoloji değiştirmeye itebilir.

Sanayi sektöründeki istihdam beklentisinin gerçekleşmesinin önündeki engeller ise bir taraftan emek-yoğun teknoloji kullanımı ve gıda sanayi tercihlerinin yapılmış olması (İİBK, 1989 ve DPT, 1989), diğer taraftan ise bölgede varolan sanayinin çok geri olmasıdır. GAP alanında yer alan altı il içinde sadece Gaziantep görece daha fazla gelişmiştir. Diğer beş il olan Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa'da bugüne kadar yapılan yatırımlar Sümerbank, Tekel vb. kamu yatırımları olup düşük ölçekte. Bu az gelişmişlik yapının ilk sonucu, sınai kurumlaşmanın olmamasının yaratacağı, iktisadi rasyonelleri oluşturacak davranışsal özelliklerin güç yerleşmesi ve bölgenin özel yatırımlar için cazip olmamasıdır. Nitekim bugüne kadar bu bölge hiç cazip olmamış, özel kesimin yaptığı yatırımlar da etkin olmamış, açılan bir çok fabrika da kapanmıştır.

Bölge sanayinin gelişiminde GAP istihdam raporunda önerildiği gibi emek-yoğun yatırımların tercihi ise, istihdam için çok çabuk sonuca ulaşmayı amaçlayan bir politika olup bölge ve ülke ekonomisinin uzun vadeli çıkarları açısından doğru olmayabilir. Sadece emek-yoğun tercihi bazı sektörlerde geri teknoloji seçimi anlamına gelebilir. Diğer taraftan teknoloji seçimi daha çok bölgeye yatırım yapacak sermayenin kararına bağlı olacak, kârlı olan teknoloji seçilecektir. burada teşviklerle bu seçim yönlendirilebilir. Ancak bu yönlendirmede de tek amacın istihdam artışı olamayacağı, uzun dönemli sanayileşme ve bölgenin kalkınma hedeflerinin de belirleyici olmasının gerektiği açıktır. Ayrıca verimliliği yüksek sermaye yoğun teknolojiler daha fazla katma değer yarattıkları için bölge ekonomisini canlandırarak dolaylı yolla istihdam kapasitesini artırabilirler. Bu ise, hem istihdamın genişlemesini, hem de bölge ekonomisinin gelişmesini aynı anda gerçekleştiren bir tercihtir.

Önerilen sanayiler arasında tarıma dayalı sanayilerin yer alması, GAP'ın tarımsal hedeflerinin büyüklüğü nedeniyle, doğal olmakla birlikte bu tür

sanayinin geleceğinin ne olabileceğinin iyi incelenmesi gerekir. Dünya Bankası'nın tarıma dayalı sanayide yer alan firmalarda sermaye erimesinin olduğunu belirtmesi, bu tür sanayinin rekabet gücü ve geleceği açısından tartışmalı bir durum yaratmaktadır (Hürriyet, 1989).

3. SONUÇ

GAP gerek Güneydoğu Anadolu bölgesi, gerekse Türkiye için çok büyük bir projedir. Buna bağlı olarak sonuçları da, uygulandığı bölge ve Türkiye'nin büyüme hedeflerini yakından ilgilendirmektedir. Ancak bugüne kadar, inşaatı uzun yıllar önce başlamasına rağmen, GAP'ın muhtemel sonuçları üzerinde çok fazla durulmadı ve ilgi daha çok projeden elde edilecek enerji ile tarımsal üretim hedefleri üzerinde yoğunlaştı. Diğer taraftan Güneydoğu Anadolu bölgesindeki sosyal ve ekonomik sorunların zaman içinde derinleşmesi GAP'a yeni bir anlam yüklenmesine neden oldu ve bugün proje, kamuoyunda tartışmasız biçimde bölgenin sorunlarını çözecek tek umuda dönüştü. Oysa bu ölçekte bir yatırıma başlamadan önce yatırım kararının doğruluğunun tartışılması gerekiyordu. Belki, GAP için harcanan kaynaklarla bölge kalkınmasında başka alternatifler değerlendirilebilirdi. Ancak proje yatırımlarının ulaştığı bu boyutta bu sorunun sorulması için çok geçtir. Yapılması gereken bugünden sonrasını tartışmaktır. Bu yaklaşımla, bölgesel yapının özelliklerinin proje sonuçlarını nasıl etkileyeceğini incelemek ve muhtemel problemleri ortaya koymak, önceliğe sahiptir. Aşağıda GAP bölgesinin bu çerçevede değerlendirilmesinden elde edilen sonuçlar yer almaktadır.

- Projenin başarısı önündeki önemli engellerden biri GAP bölgesinin sosyal yapısıdır. Sulamanın benimsenmesi, bir başka deyişle yeni üretim tekniklerine uyum ve sulamanın yarattığı faydanın rasyonel dağıtılabilmesi ancak gelişmiş bir sosyal yapı ile mümkündür. Bu nedenle bölgedeki düşük eğitim düzeyi, etnik sorunlar ve aşiret tipi örgütlenme ile kültürünün hala etkin olması aşılması gereken problemlerdir.

- Toprak dağılımı GAP'ın sonuçlarını etkileyecek bir diğer yapısal özellikler. GAP'ta özellikle büyük işletmeler lehine bir dağılım vardır. Bu yapı, sulama ile uzun dönemde, Çukurova'dakine benzer biçimde, çok büyük işletmelerin parçalanması ve

küçük işletmelerin de büyümesi sonucu değişebilir. Bu muhtemel değişim, sulama ile teknik ve ekonomik olarak optimum işletme büyüklüğüne ulaşma gereğinin bir sonucudur. Ancak kısa dönemde sulama ile değeri artan topraklar üzerindeki spekülatif eğilimler, büyük toprak sahipleri lehine haksız bir rant doğurabilir. Toprak satışları ile elde edilen rant ve sulama ile üretimden elde edilen gelirlerin artması, bozuk bir toprak dağılımında bölge gelir dağılımını da olumsuz etkiler. Bu gelişmenin bir diğer olumsuz yansıması da, kısa dönemde bozuk bir gelir dağılımı ile bölge yeterince gelişemeyeceği ve cazip bir yatırım ve tüketim alanı olamayacağı için artan gelirlerin bölge dışına kaçmasıdır.

- Bölge ekonominin yeterince gelişmemiş olması, özellikle istihdam artışı önünde bir engeldir. Sanayide gerekli altyapı ve kurumlaşmanın olmaması, bölgeyi yeni yatırımlar için cazip bir alan olmaktan çıkarmaktadır. İstihdam alanı yaratılmasında bir diğer engel de tarım ve sanayi için belirlenen hedeflerin çok çabuk sonuca ulaşmayı amaçlayan politikalar olmasıdır. Örneğin tarımda pamuk üretimine bağlı bir istihdam hedefi, sanayide emek-yoğun ve gıda sanayi tercihleri tartışılabilir kararlardır. Çok daha geniş perspektifli yatırım kararları alınabilir. Emek-yoğun teknoloji olmasa bile verimliliği yüksek teknolojiler, yüksek katma değer yaratarak ve bölge ekonomisini canlandırarak, dolaylı ama kararlı bir istihdam kapasitesi yaratır.

Notlar

- 1) Türkiye'de sulanan alanlarda teknik olarak sulama oranlarının düşüklüğü (sulamaya açılan alanlarda sulu tarım değil de kuru tarım yapılması) dikkati çekerken, ekonomik olarak bilinçsiz su kullanımının verim düşürücü etkisi, sulama yatırımlarının yapıldığı alanlarda kentsel yerleşimin yoğunlaşması, tarım arazilerinin çok parçalı olması ve topluluğun zamanında yapılmaması ile toprak ve su hukukuna ilişkin sorunların su dağıtımını ve suyun ekonomik kullanımını etkilemesi gibi konular ön sıralarda yer almaktadır.
- 2) Çukurova bölgesinde sulama ile birlikte bölgesel gelişmenin de sağlanmasına rağmen tarım kesiminde artan gelirler sadece bölge içinde kalmamıştır. Hem yatırım, hem tüketim olarak başka bölgelere de yönelmiştir.
- 3) Burada 1952 yılı için DSİ'nin kullandığı değerler yatırım yapılacak proje alanının tamamını kapsamaktadır. 1983 yılına ait bilgiler ise sadece Aşağı Seyhan Sulama proje alanından seçilen bir grup işletme üzerinde yapılmıştır. Farklı iki çalışmaya dayandığı için, işletme genişliği sınıflandırmasında da iki çizelge arasında fark vardır.
- 4) ÇES (Çiftçi Eğitim Servisi) Aşağı Seyhan Sulama proje alanında tarımsal yayım çalışmaları yapan resmi bir kuruluştur.

Kaynaklar

- AKŞİT, Bahattin (1989), "Küçük Meta Üretimi, Sosyo-Kültürel Değişme ve Güneydoğu Anadolu Sulama Projelerinin Muhtemel Yapısal Sonuçları" İkinci Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'ne Sunulan Tebliğ. Türk Sosyal Bilimler Derneği ve ODTÜ Sosyoloji Bölümü, 31 Mayıs - 2 Haziran, 1989, Ankara.
- BARNETT, Tony (1977), *The Gezira Scheme, An Illusion of Development* Frank Cass and Company Limited, London.
- DİE (1989), *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, DİE, Ankara.
- DOĞRUEL, Fatma (1987), *Tarımda Sulamanın Üretim Yapısı, Girdi Kullanımı ve Ekonomik Faaliyet Sonuçları Üzerine Etkileri* Basılmamış Doktora Tezi.
- DOĞRUEL, Fatma, DOĞRUEL, A. Suat (1989), "Çukurova Bölgesinde Tarımsal üretimin Finansmanı ve Küçük Üreticilik Üzerine Gözlemler" *B. Ü. Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi*.
- DPT (1989), *GAP Master Plan Nihai Raporu*, Cilt 1 (Özet), Ankara.
- DSİ (1970), *Aşağı Seyhan Projesi*, Ankara.
- EHLERS, Eckart (1977) "Social and Economic Consequences of LargeScale Irrigation Developments - The Dez Irrigation Project, Khuzestan, Iran" *WORHINGTON, E. B. (ed.) Arid Land Irrigation in Developing Countries*, Pergamon Press, Oxford, içinde s. 85-97.
- EL GHONEMY, M. R. (1984), "The Crisis of Rural Poverty: Can Participation Resolve it?" *FAO, Studies on Agrarian Reform and Rural Poverty*, Rome, içinde s. 1-17.
- EL-SHERBINI, A. A. (1981), "Behavioural and Political Aspects of Water Development and Irrigation Projects" *Water Supply and Management*, v. 5, N. 4 s. 307-316.
- FAO (1977), *Learning from China. A Report on Agriculture and the Chinese People Communes*, Bangkok.
- FEDER, G., JUST, R. E., ZILBERMAN, D. (1985) "Adoption of Agricultural Innovations in Developing Countries: A Survey" *Economic Development and Cultural Change*, V. 33, N. 2, s. 255-289.
- HAZLEWOOD, A. and LIVINSTONE, I. (1982), *Irrigation Economics in Poor Countries*, Pergamon Press. Oxford.
- HÜRRİYET (1989), 18 Ağustos tarihi "Enflasyon Sermayeyi Eritti" haber.
- İİBK (1989), *Kalkınmada 1. Derecede Öncelikli Yörelere ve Güneydoğu Anadolu Projesine (GAP) Dahil İllerde İstihdamın bugünü ve Yarını, İş ve İşçi Bulma kurumu Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan bildiri*. Ankara.
- JOHL, S. S. (ed.) (1980) *Irrigation and Agricultural Development* Pergamon Press, pp. 14, 34, 39.
- NWEKE, F., I. (1978), "Irrigation Development in Ghana: Needs, Potentials and Policy Issues" *(Oxford Agrarian Studies, V. 7, s. 38-53)*.
- ŞEKER, M. (1989), *Güneydoğu Anadolu Projesi*, V Yayınları, Ankara.

İNCELEME

EKONOMETRİ
NEYİ ÖLÇER?

Selim SOMÇAĞ

Yazar Boğaziçi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde
yüksek lisans öğrencisidir.

Nobel ekonomi ödülünün bu yıl yaşayan en kıdemli ekonometricilerden olan Norveçli Haavelmo'ya verilmesiyle "ekonometri" kelimesi bir kez daha iktisatçı olmayan çevrelerde de yankılandı, ekonometrinin günümüz iktisat biliminde sahip olduğu yerin önemi de bir kez daha vurgulanmış oldu. Konunun iyice uzağında olanlar biraz Yunanca bilgileri varsa ekonomi ve metre kelimelerden ekonomiyile ilgili bir şeylerin ölçüldüğünü tahmin ettikler, ekonometrinin üniversitelerin iktisat programlarının standart bir parçası olmadığı dönemde yetişmiş iktisatçılar da yeni kuşak yayınlarda sık sık karşılaştıkları, R karelerin, t, F, Durbin-Watson testlerinin, güvenlik aralıklarının, otokorelasyonun ve heterosedastisitenin harman olduğu bu garip disiplinin ne olduğu konusunda bir kez daha düşünme fırsatı buldular.

Ekonometrinin bir disiplin olarak oluşmaya başladığı dönemde iktisat çevrelerinde yarattığı skeptik tepkilerin üstesinden gelip hâkim iktisat paradigması içinde kendine bir yer açmasının üzerinden epey zaman geçti. Bugün ekonometrinin neoklasik iktisat dünyasında sahip olduğu yer sarsılmaz sağlamlıkta gözükmemektedir. Artık iktisatçı olmayan çevrelere hitap eden popüler çalışmalarda bile bol sayıda ekonometrik denklem yer almakta, üniversitelerin iktisat programlarında ekonometrinin ağırlığı gittikçe artmakta, iktisatçılar gittikçe daha fazla zamanlarını ekonometri programlarıyla donatılmış bilgisayarların ekranları başında geçirmektedirler. İktisat-ekonometri ilişkisindeki en önemli gelişme ise, ampirik çalışmanın hem fiiliyatta, hem de teorik düzlemde ekonometrik çalışmayla özdeşleştirilmesinin çok büyük yaygınlık kazanmasıdır. Her türlü ampirik veri, iktisatçının karşısına ekonometri prizmasından yansıtılmakta ve bunlar her bilim adamının önünde saygıyla eğilmek zorunda olduğu gerçek hayatın doğruları olarak sunulmaktadır. Matematiksel denklemlerin kesinliğine duyulan hayranlık ve rakamların yalan söylemeyeceği inancıyla ekonometri, neoklasik iktisadın "normatif iktisat" ve "pozitif iktisat" ayrımındaki pozitif kesimin en pozitif unsuru haline gelmiştir. Peki ekonometri gerçekten elektrik mühendisliği, ya da en azından sistematik zooloji kadar pozitif midir?

İktisadi ilişkilerin matematik denklemleriyle ifade edilmesi, Keynesçi makroiktisatla yaygınlık kazanmıştır. Bunun nedeni, Keynes'in öngördüğü

şekilde ekomiye yapılacak sistematik devlet müdahalelerinin başarılı olması için iktisadî ilişkiler nicel boyutlarıyla bilinmelidir. Böylece, "tüketim, gelir düzeyi ile doğru orantılıdır" gibi "gevşek" bir ifade yerine, aynı ilişkiyi

$$C = aY$$

gibi matematiksel bir bağıntı şeklinde belirtmek adet oldu. Burada C tüketim, Y gelir düzeyi, a ise 0 ile 1 arasında bir katsayıdır. Gelir düzeyinde her birim artışa karşılık tüketim düzeyi a birim artmaktadır. Ancak kısa sürede bu tür kesin, veya istatistik diliyle ifade edersek deterministik bağıntıların gerçek ilişkilerin tasvirinde yetersiz olduğu anlaşıldı. Diyelim ki a katsayısı 0,8 olsun.

$$C = 0,8Y$$

Eğer sokaktan yüz kişi çevirip her birine belirli bir miktar parayı hibe ettikten sonra bunların tüketim davranışlarını gözlersek, tümünün de tüketimlerini verdiğimiz paranın %80'i oranında arttırmayacakları aşikârdır. Kimi paranın tamamını harcarken, kimi de hiç harcamayacak, fakat büyük ihtimalle çoğunluk bu iki ucun arasında bir yerde olacaktır. Harcama artışlarının ortalaması da, pekâlâ gelir artışının %80'i olabilir. Bu durumda ilk başta ortaya atığımız bağıntı bir anlamda haklılık kazanmaktadır. Ama yalnızca bir anlamda... Çünkü 0,8 oranı ortalamada doğru olmakla birlikte tek tek vakaların önemli bölümü, hatta belki de hepsi bu orandan az veya çok sapmalar göstermektedir. Demek ki söz konusu olan, matematiksel kesinlik taşıyan deterministik bir bağıntı değil, tesadüfi bir bileşen içeren stokastik bir bağıntıdır. Bu durumda, muhtemel sapmaları da nazarı itibara alarak tek bir bireyin tüketim gelir bağlantısı

$$C = 0,8Y + u$$

olarak gösterilebilir. Burada u hata olarak bilinen ve ortalamadan (daha doğrusu beklenen değerden) sapmaları gösteren bir rastlantı değişkenidir.

Bu noktada karşımıza, genel tüketim eğiliminin gerçeğe en yakın olarak hesaplanması sorunu çıkmaktadır; Her bireyin tüketim ve gelir artışı miktarlarından oluşan sayı çiftlerini Kartezyen koordinatlarda gösterirsek bir nokta kümesi elde ederiz. Aslında bu noktalar tüketim ve gelir arasında hiçbir doğrusal bağlantıya işaret etmemekte, bir doğru üzerine oturmamaktadırlar. Fakat biz iki değişken arasında doğrusal bir bağıntı olduğunu,

ama noktaların çeşitli dış etkenler yüzünden meydana gelen tesadüfi sapmalar kadar doğrudan kaydıklarını varsaymaktayız. Bu durumda yapılacak iş, noktaların ardında yatan genel eğilimi tahmin edecek şekilde bunların arasından geçen bir doğru çizmektir. İşte bu doğrunun eğimi, örneğimizdeki a katsayısını verecektir. Tam da bu aşamada, tahmini doğrunun hangi kıstaslarla çizileceği sorusu gündeme gelir, çünkü seçilecek yöntemle göre a katsayısının değeri değişecektir. Bulunan en iyi çözüm, doğruyu, doğrunun altında ve üstünde kalan noktaların doğruya olan uzaklıklarının (yani sapmalarının) karelerinin toplamını en aza indirecek şekilde çizmektir. En küçük kareler yöntemi olarak bilinen bu prosedür, ekonometrinin klasik ve en yaygın tahmin yöntemidir. Bu şekilde elde edilen bir denkleme regresyon adı verilir.

Bu kısa teknik bilgiden sonra, konunun bizi ilgilendiren kısmına geri dönebiliriz. Ekonometrik regresyon, iktisadî tahlil aracı olarak ne derece güvenilirdir? Ampirik verileri, ekonometrik tekniklerin süzgecinden geçirmek, iktisatçıya ne gibi avantajlar sağlar? Önce güvenilirliği ele alalım... Bu kavramı şu anlamda kullanıyorum: Yapılan bir regresyonun iki değişken arasında bir bağıntı olduğunu göstermesi, bu iki değişken arasında gerçekten böyle bir bağıntı bulunduğunu ne ölçüde garanti eder? Sonuç olarak en dağınık nokta kümesinin ortasından da bir doğru geçirilebilir. Klasik istatistik geleneği, dolayısıyla ekonometri bu tehlikeye karşı yapılan regresyonların anlamlı olmasını sağlamak için sapmaların boyutu ve örneklem uzayının genişliğiyle ilgili kıstaslara dayanan güvenilirlik testlerine başvurur. Hataların regresyon doğrusundan uzaklığı belli bir sınırın üstüne çıktığında ve/veya örnek sayısı belli bir sınırın altına düştüğünde elde edilen sonuçlar anlamlı sayılmamaktadır.

Peki, gerek regresyon elde etme alanındaki son derece geliştirilmiş, karmaşık teknikler, gerekse kılı kırk yaran güvenilirlik testlerinin ekonometrik sonuçları tartışılmaz kıldığı söylenebilir mi? Örneklerle görelim:

Fisher'in meşhur para denklemini bütün iktisatçılar bilir:

$$MV = PT$$

M piyasada tedavül eden para miktarı, P genel fiyat düzeyi, V paranın devir hızı, T ise gerçekleşen mübadele işlemi sayısıdır. Neoklasik iktisada göre

bu bir özdeşliktir ve T ve V değişkenleri kısa dönemde az çok sabittir. Böylece bu bağıntı para arzıyla fiyat düzeyi arasında bir doğru orantıya dönüşür.

1975 yılında Mills, İngiltere'deki o para arzının artış oranıyla enflasyon oranı arasındaki korelasyonu hesaplamıştır. Bir yıl sonra ise Llewellyn ve Wittcomb adlı iki araştırmacı ruhlu İngiliz yurttaş enflasyon oranıyla başka bir değişken arasında, aynı ekonometrik yöntemleri kullanarak daha yüksek bir korelasyon bulmuşlardır. Bu değişken İskoçya'daki dizanteri vakalarının sayısıdır. (The Times, 4-6 April 1977).

İngiliz ekonometricisi David Hendry'nin yaptığı küçük bir çalışma sonucunda da, 1958-68 arasında İngiltere'deki kümülatif yağış miktarı ile enflasyon arasındaki korelasyon, enflasyon ile para arzındaki artış arasındaki korelasyondan daha yüksek çıkmıştır (Econometrics, Alchemy or Science? *Economica*, no. 47, 1980)

Evet, ekonometrinin çok gelişmiş teknikleriyle aralarında bir ilişki olmasını beklemediğimiz değişkenler arasında korelasyon saptanabilmektedir. Bu böyle olduğu gibi, arasında bir bağıntı bulmayı umduğumuz değişkenler arasında ekonometrik bir bağıntı yaratma şansımız da oldukça yüksektir. Eğer doğrusal fonksiyon biçiminde anlamlı bir korelasyon çıkmıyorsa logaritmik veya yarı logaritmik fonksiyonları deneyebiliriz, normal değişkenler yerine gecikmeli veya ağırlıklı (varyanslarına göre) değişkenler kullanabiliriz. Bu tür manipülasyonların bir veya birkaçının kullanılmasıyla herhangi iki değişken arasında korelasyon meydana getirme şansı ihmal edilemeyecek düzeydedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ekonometrik sonuçlar hiç bir biçimde kesin değildir. Bu sonuçlarla herhangi bir hipotez kanıtlanamaz veya çürütülemez. Ampirik veriler ekonometri süzgecinden geçince daha açıklayıcı veya daha kesin olmadıkları gibi, sağduyu elden bırakıldığında daha yanıltıcı da olabilirler. Tabii bütün bunlardan ekonometrinin hiç bir işe yaramayan bir çeşit göz boyama olduğu anlamı çıkartılmamalıdır. Özellikle çok sayıda değişken arasındaki ilişkilerin incelenmesi söz konusu olduğunda ekonometri yararlı, hatta vazgeçilmez bir tekniktir. Tabii tuzaklarını ve sınırlarını bilerek kullanmak şartıyla...

Bu arada ekonometrinin yalnızca geçmişe ait verilerin tasnifi ile mi uğraştığı sorusu akla gelebi-

li. Ekonometrinin bir araştırma (yeni bulgular keşfetme) ve geleceği tahmin etme aracı olarak değeri nedir?

Bu sorulara iyimser bir yanıt vermek oldukça zordur. İlk, bu alanlarda da ekonometrinin genel teknik sınırlamalarının geçerli olduğunu hatırlamak gerekir. Ekonometrinin gerçek anlamda bir araştırma aracı olması metodolojik olarak mümkün değildir. Bir ekonometrik modelin araştırmaçıya neler söyleyip neler söyleyemeyeceği zaten ilk başta model kurulup değişkenler saptanırken belirlenmektedir. Regresyon sonuçlarının araştırmaçıya kendisinin daha önce aklına gelmemiş olan bir hususu bildirmesi imkansızdır.

Geleceği tahmin alanında da ekonometri, hele neoklasik varsayımların hizmetinde bir ekonometri, parlak bir tablo sergilememektedir. Ekonometrik tahminler esas olarak belirli değişkenler arasındaki ilişkilerin şimdiye dek nasıl olduysa bundan böyle de aynı şekilde olacağı varsayımına dayanır. Tahmin işlemi, geçmişe ait bağıntıların geleceğe yönelik izdüşümlerinin elde edilmesinden ibarettir. Oysa kapitalizmin seyrinin doğrusal bir süreklilik arz etmediği açıktır. Bu üretim tarzında meta üretimi ile üretilen değişim değerinin gerçekleşmesinin birbirinden kopuk olması, ekonomiyi anarşik bir işleyişe mahkum kılar. Ekonomik süreçlerin inişli çıkışlı bir seyir izlemesi ve eşitsiz gelişme özellikleri göstermesi bu sistemin yapısal bir zorunluluğudur. Buna, neoklasik iktisadın gözden kaçırdığı (kimi zaman da göz ardı ettiği) bir noktayı eklemek gerekir: İktisadi süreçler boşlukta cereyan etmezler. Toplumsal, siyasi ve ideolojik dinamiklerle karşılıklı etkileşim içinde gelişir ve nihai belirlenimlerine bu etkileşim sonucunda ulaşırlar. Bütün bunlardan ötürü, şimdiye kadar yapılageldiği haliyle ekonometrik tahminlerin kapitalizmin seyrini önceden görebileceğini sanmak, en azından safi olur.

Sonuç olarak ekonometrinin, hatta genel olarak istatistiğin ne derece yararlı (veya zararlı!) olduğu sorusunun cevabı ancak tekniğin nasıl kullanıldığına bakarak yanıtlanabilir. Bu bağlamda, toplumsal tarihin bütünsel bir süreç olduğunun bilincinde olan, kapitalizmin iç çelişkilerini göz önünde bulunduran ve objektif bir değer teorisinden hareket eden bir iktisadın ekonometriden nasıl yararlanabileceği sorusu da ekonometrinin ve iktisadın gündemindeki önemini korumaktadır.

CEVHER JANT
özel alaşımlı alüminyumdan
üretilir,

**uçak
jantları
gibi..**

HAFİF • DAYANIKLI • GÜVENLİ

Bugün dünya uçak sanayiinde kullanılan bütün jantlar
özel alaşımlı alüminyumdan üretilir.
Dünyanın bütün tanınmış otomobillerinin jantları gibi..
Tıpkı CEVHER JANT gibi..

Çünkü CEVHER ÖZEL ALAŞIMLI ALÜMİNYUM JANT
hafif, dayanıklı ve güvenilir janttır.
Ekonomi sağlar. Kilometreler boyu ısı tutmayıp,
lastikleri ve balataları aşındırmaz.
Balans problemi yaratmaz.
Uluslararası yüksek kalite standartlarına sahiptir.

Bugün CEVHER JANT;
TOFAŞ, RENAULT, OTOSAN gibi
Türkiye'nin bütün otomobil fabrikalarının
Doğan, Ford 2000, R 9 Broadway, R 11 Flash gibi
seçkin otomobillerine orijinal ekipman olarak güvenle takılan,
Türkiye karayollarında başarı ile hizmet gören janttır.

TSEK Belgelidir

CEVHER
Özel Alaşımlı Alüminyum Jant

CEVHER JANT VE MOTOR TİCARET A.Ş.

Halit Ziya Bul. No.74/B 35210 İZMİR Tel: 9(51) 19 90 00 (4 hat)
Fax: 9(51) 19 14 97 Tlx: 53 078 cese tr.

CEVHER MOTOR bir CEVHER GRUBU kuruluşudur.

5 YIL GARANTİLİDİR.

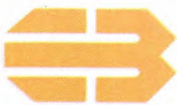
CEVHER JANT Amerikan Mühendisler Birliği standartlarına uygundur.
CEVHER JANT Avrupa Lastik ve Teknik Organizasyonu (BELÇİKA)
Avrupa Lastik ve Jant Teknik Organizasyonu üyesidir.

İzmir'i Belki de En Güzel Gören Pencere...

Tarihi zenginlikleri... doğal güzellikleri ve Türkiye ekonomisindeki önemli yeri ile İzmir Ege'nin merkezidir. Belki de İzmir'i en güzel gören pencereye sahip Egebank, şüphesiz Türkiye'nin 60 yıllık geçmişine açılan pencereye de sahiptir.

Nesilden nesile artarak süren dinamizmi ve dış ticarete uzman yapısı ile Egebank geleceği iyi gören bankadır.

EGEBANK

“Nesilden Nesile Bankacılık”